

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı / Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

**SİVİL TOPLUMUN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ VE AVRUPA
BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN
GÖRÜNÜMÜ: SİVAS'TA SİVİL TOPLUM KURULUŞU
OLARAK DERNEKLER ÖZELİNDE BİR ÇALIŞMA**

Özge Nihan ÇUBUKÇU YILDIZLI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gülay ERCİNS

Sivas
Ekim 2012

**SİVİL TOPLUMUN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ VE AVRUPA
BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN
GÖRÜNÜMÜ: SİVAS'TA SİVİL TOPLUM KURULUŞU
OLARAK DERNEKLER ÖZELİNDE BİR ÇALIŞMA**

Özge Nihan ÇUBUKÇU YILDIZLI

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Kamu Yönetimi Anabilim
Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Sivas
Ekim 2012

KABUL VE ONAY

Özge Nihan ÇUBUKÇU YILDIZLI'nın hazırlamış olduğu "Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplumun Görünümü: Sivas'ta Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Dernekler Özelinde Bir Çalışma" başlıklı bu çalışma, 31/10/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, "Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı"nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Gülay ERCİNS (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Fazıl YOZGAT

Yrd. Doç. Dr. Murat YILDIRIM

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.
.../.../.....

Prof. Dr. Alim YILDIZ

Enstitü MÜDÜRÜ

ÖZET

ÇUBUKÇU YILDIZLI, Özge Nihan, Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplumun Görünümü: Sivas’ta Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Dernekler Özelinde Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2012.

“Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplumun Görünümü: Sivas’ta Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Dernekler Özelinde Bir Çalışma” adlı bu çalışmada öncelikle sivil toplum kavramı ilişkide olduğu kavramlar ile bağlantısı ortaya konarak açıklanmıştır, ardından sivil toplumun sözcüleri olarak tanımlanan sivil toplum kuruluşları hakkında bilgi verilmiştir. Sivil toplumun tarihsel gelişimini ortaya koymak adına sivil toplumun doğduğu Avrupa’daki evrimi açıklanmış, sivil toplumun devlet karşısındaki konumu ile farklılaşan sivil toplum tanımları bu konumu savunan düşünürlerin görüşleri ile anlatılmıştır. Avrupa’dan kuramsal zeminini alan sivil toplumun Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti devletindeki konumu ifade edilip, Türkiye’nin 1999 yılından sonra Avrupa Birliği Müktesebatına uymak için sivil topluma dair yaptığı değişiklikler incelenmiştir. Bu süreçte yapılan yasal düzenlemelerin toplum tarafından ne ölçüde özümsemiğini dernekler özelinde ortaya koymak için Sivas ili örneğinde dört derneğe yönelik bir farkındalık anketi yapıp çalışmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşu, Avrupa Birliği, Dernek, Demokrasi, Kamusal Alan

ABSTRACT

ÇUBUKLU YILDIZLI, Özge Nihan, Intellectual Bases of the Civil Society and Outlook of Turkish Civil Society in the European Union Process : A Study Regarding the Organizations as Non- Governmental Organizations in Sivas, Master's Thesis, Sivas, 2012.

The concept of civil society is explained first in the study “Intellectual Bases of the Civil Society and Outlook of Turkish Civil Society in the European Union Process” by exposing its connection with the concepts it is related to. Then some information is given about Non- Governmental Organizations as speakers of the civil society. It is explained that the evolution of the civil society in the Europe where it was born in the name of putting forward the history of Civil Society; the position of the civil society against the State, changing definitions of the civil society are explained with the views of the thinkers supporting this position. It is stated that the position of the civil society which was institutionally based from Europe in the Ottoman Empire and in The State of Turkish Republic and the changes concerning civil society that Turkey made for corresponding Legal Acquis after the year 1999 are examined. An Awareness Survey is conducted to four organizations in the example of Sivas for exposing how much these legal regulations made in this process are internalized by the society and the results are stated.

Keywords: Civil Society, Non- Governmental Organizations, European Union, Organization, Democracy, Public Space.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
SİVİL TOPLUMUN KURAMSAL ZEMİNİ.....	3
I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
A. SİVİL TOPLUM KAVRAMI.....	3
B. İLİŞKİDE OLDUĞU KAVRAMLAR EKSENİNDE SİVİL TOPLUM KAVRAMI.....	5
1. Sivil Toplum-Demokrasi İlişkisi	5
2. Sivil Toplum-Kamusal Alan İlişkisi	10
C. SİVİL TOPLUMUN SÖZCÜLERİ: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK)	14
1. Sivil Toplum Kuruluşları Tanımı	14
2. Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar	15
3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Oluşma Esasları.....	17
3.1. Özerklik	17
3.2. Gönüllülük	18
3.3. Kâr Amacı Gütmemek	18
3.4. Kamu Yararını Gözetmek	18
3.5. Şeffaflık	19
II. AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN KURAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİMİ	19
A. AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN ORTAYA ÇIKIŞI	19
B. SİVİL TOPLUMUN KURAMSAL TEMELLERİ	25
1. Transandantal (Aşkın) Devlet Anlayışında Sivil Toplum	25
1.1. Platon.....	26
1.2. Aristoteles	27

1.3. Niccolo Machiavelli.....	28
1.4. Jean Bodin.....	29
1.5. Thomas Hobbes	30
1.6. Jean Jacques Rousseau.....	32
1.7. Georg Wilhelm Friedrich Hegel	33
2. İntstrumental (Araçsal) Devlet Anlayışında Sivil Toplum.....	35
2.1. John Locke	36
2.2. Adam Ferguson	38
2.3. Alexis de Tocqueville	39
2.4. John Stuart Mill.....	40
2.5. Friedrich A. Von Hayek.....	41
3. Marxist Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum	42
3.1. Karl Marx.....	43
3.2. Antonia Gramsci.....	44
İKİNCİ BÖLÜM	47
OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNDE	
SİVİL TOPLUMUN GELİŞİM SÜRECİ.....	47
I. OSMANLI DEVLETİNDE SİVİL TOPLUMUN YAPISI.....	47
A. OSMANLI DEVLETİ'NDE SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK	
YAPI.....	47
1. Osmanlı Devleti'nin Sosyal Yapısı	47
2. Osmanlı Devleti'nin Siyasal Yapısı.....	48
3. Osmanlı Devleti'nin Ekonomik Yapısı	49
3.1. İaşe (Provizyonizm) İlkesi	50
3.2. Gelenekçilik İlkesi.....	50
3.3. Fiskalizm İlkesi	51
B. OSMANLI DEVLETİ'NDE SİVİL TOPLUM UNSURLARI	52
1. Millet Sistemi.....	52
2. Din Kurumu-Tarikatlar	53
3. Esnaf Teşkilatı / Loncalar	55
C. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME DÖNEMİNDE SİVİL	
TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ	56

1. Sened-i İttifak	58
2. Tanzimat Fermanı.....	59
3. Kanun-i Esasi.....	59
II. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNDE SİVİL TOPLUMUN	
YAPISI	61
A. TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ	61
B. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SİVİL TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ	63
C. DARBE VE MUHTIRA DÖNEMLERİNDE SİVİL TOPLUMUN	
GÖRÜNÜMÜ	65
1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 1961 Anayasasında Sivil Toplumun	
Görünümü	65
2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sivil Toplumun Görünümü.....	67
3. 12 Eylül 1980 Darbesi ve 1982 Anayasasında Sivil Toplumun	
Görünümü	69
4. 1983-2000 Yılları Arası Türkiye’de Sivil Toplumun Görünümü	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	79
1999-2012 YILLARI ARASINDA AVRUPA BİRLİĞİ ETKİSİYLE SİVİL	
TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ VE TÜRKİYE’DE DERNEKLER	79
I. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ GENEL DEĞERLENDİRME	79
A. Türkiye’nin Avrupa Birliği Serüveni	79
B. Helsinki Sonrası Süreç ve Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ile	
İlgili Gelişmeler	80
II. TÜRKİYE’DE DERNEKLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	86
A. Dernek Tanımı ve Türkiye’de Derneklere İlişkin İstatistikler.....	86
B. AB Uyum Sürecinde Derneklere İlişkin Yasal Düzenlemeler	93
1. Birinci Uyum Yasa Paketi (6 Şubat 2002)	93
2. İkinci Uyum Yasa Paketi (9 Nisan 2002).....	93
3. Üçüncü Uyum Yasa Paketi (9 Ağustos 2002)	95
4. Dördüncü Uyum Yasa Paketi (11 Ocak 2003)	96
5. Beşinci Uyum Yasa Paketi (4 Şubat 2003)	96
6. Altıncı Uyum Yasa Paketi (19 Temmuz 2003).....	97
7. Yedinci Uyum Yasa Paketi (7 Mayıs 2003)	97

8. Sekizinci Uyum Yasa Paketi (14 Temmuz 2004)	98
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	103
SİVAS İLİ ÖRNEĞİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ	
FARKINDALIĞI İLE İLGİLİ ÇALIŞMA	103
I. ARAŞTIRMANIN TANIMI	103
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	103
III. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	104
IV. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	104
A. Anketin Uygulanması ve Veri Toplama Yöntemi.....	105
B. Evren ve Örneklem	106
C. Veri Çözümleme Yöntemi	106
D. Araştırmanın Bağımlı Değişkeni	109
V. ARAŞTIRMADA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR VE	
SINIRLILIKLAR.....	109
VI. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	110
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	130
KAYNAKLAR.....	136
EK - ANKET FORMU	151

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ANAP	: Anavatan Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇYDD	: Çağda Yaşamı Destekleme Derneği
DP	: Demokrat Parti
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
RP	: Refah Partisi
STGM	: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele ve Araştırma Vakfı
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
UP	: Ulusal Program
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Son yıllarda dünyada ve ülkemizde birçok değişim yaşanmıştır. Bu değişimlerden bir tanesi sivil toplumun etkinlik düzeyinin artmasıdır. Özellikle 1980'lerden bugüne dünyada sivil toplum algısı gelişmektedir. Sivil toplum algısının küresel boyuttaki gelişimi ülkemizi de etkilemiş, Türkiye'de de aynı yıllarda sivil toplum kendine özgü dinamikleri ile gelişmiştir.

Sivil toplumun kamu ve özel sektörün dışında bir güç olarak ifade edilmesi içinde yaşadığımız dönemin belirgin bir özelliğidir. Bununla beraber sivil toplum kavramının ortaya çıkması çok eskilere dayanır. Kavram Batı geleneğinde doğmuş, farklı düşünürler tarafından, devlet'e bakış açısı ekseninde farklı yorumlar ile gelişmiş ve bugüne gelmiştir. Sivil topluma bakış açısındaki farklılığın temelinde "devlet" algılaması yatmaktadır. Sivil toplumun devlet karşısındaki konumu farklılığın özüdür.

Eski Yunan düşüncesinden temellerini alan sivil toplum kavramının evrimi Türkiye ekseninde tanıtılmaya çalışılmış, bu bağlamda dört bölümden oluşan tez çalışmasında konu kapsamlı biçimde ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde bir kavramsal çerçeve oluşturmak adına sivil toplum kavramı açığa kavuşturulmuş, kavramın demokrasi, kamusal alan kavramları ile ilişkisi tanımlanmıştır, ardından sivil toplumun sesi olan sivil toplum kuruluşu tanımına yer verilip, sivil toplum ile ilgili kavramlar, sivil toplum kuruluşlarının oluşma esasları açıklanmıştır.

Aynı bölümde sivil toplumun ortaya çıktığı Avrupa'da kavramın tarihsel temelleri anlatılıp, kavramın kuramsal zeminini ifade edebilmek için devlete bakış temelinde bir sınıflamaya gidilmiştir. Bu bağlamda Aşkın Devlet Anlayışında sivil toplum, Instrumental Devlet Anlayışında sivil toplum ve Marxist Düşünce geleneğinde sivil toplum başlıkları altında, bu bakış açısını oluşturan düşünürlerin sivil toplum algısı ortaya konmuştur.

İkinci bölümde ise sivil toplumun Türk Devlet geleneğindeki gelişimini irdelemek için Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti devletinde sivil toplumun gelişimi incelenmiştir. Bu amaçla Osmanlı Devletinin sosyal, siyasal

ve ekonomik yapısına kısaca değinilmiş, sivil toplum unsuru olup olmadığı tartışılan Millet Sistemi, Din Kurumu ve Esnaf Teşkilatı anlatılmış son olarakta modernleşme döneminde sivil toplumun görünümüne değinilmiştir. Konu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ise Tek Partili Dönem, Çok Partili Dönem, Darbe ve Muhtıra Dönemleri, 1983-2000'li yıllar arası olmak üzere çeşitli zaman dilimlerinde incelenmiştir.

Üçüncü bölüme ise 1999-2012 yılları arasında Türkiye'de Avrupa Birliği etkisi ile sivil toplumun gelişimi konu edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday olduğu 1959'dan bugüne yaşanan gelişmeler 1999 Helsinki Zirvesi sonrası süreç üzerinde yoğunlaşarak anlatılmıştır. Helsinki sonrası süreçte Türkiye Avrupa Birliği'ne üyelik kriterlerini uygulamaya başlamış bu süreçte Katılım Ortaklığı Belgeleri, Ulusal Programlar ve İlerleme Raporları ile süreç somutlaşmıştır. Bahsedilen belgelerde sivil toplumun gelişimi için önlemler alınırken, bu süreçte derneklere ilişkin düzenlemeler 2002-2004 yıllarında çıkarılan 8 uyum yasa paketi ile yapılmıştır. 2004 yılında çıkan son uyum yasa paketi ile dernekler kanunu değişmiş ve genelde sivil toplum özelde dernekler alanında ciddi gelişmeler sağlanmıştır.

Dördüncü ve son bölüm Avrupa Birliği Müktesebatına uyum için dernekler alanında yapılan değişikliklere Türkiye'deki dernek üyelerinin ne ölçüde vâkıf olduğu saptamak içindir. Bu düzenlemelerin dernek üyelerince benimsenmesi önemlidir çünkü yapılan düzenlemeler uygulanmadığı sürece yalnızca kağıt üzerinde kalmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde Sivas ilinde faaliyet gösteren dört dernek seçilip bu dernek üyelerinin %50'si üzerinde Avrupa Birliği Müktesebatına uyum sürecinde derneklerle ilgili yasal düzenlemelerden haberdar olup olmadıklarına ilişkin bir anket uygulaması yapılmıştır. Son olarak ise çalışma kapsamında elde edilen bilgi ve bulguların ortak bir değerlendirmesi yapılarak öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUMUN KURAMSAL ZEMİNİ

Bu bölümde sivil toplumun kuramsal zeminini oluşturmak adına kavramsal çerçeve çizilip, bunun gereği olarak sivil toplum kavramı açıklanıp, ilişkide olduğu kamusal alan, demokrasi kavramları tanımlanıp, sivil toplumun sesi olan sivil toplum kuruluşları (STK) hakkında bilgi verilecektir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sivil toplum kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı düşünürler tarafından farklı yorumlanmış bu sayede birbirinden farklı içeriklerle gündeme gelmiş ve bugün, 21. yüzyılın en çok tartışılan kavramlarından biri olmuştur.

A. SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil toplum, modern doğal hukuktan başlayıp Çiçero'nun "societas civilis" fikrinden geçerek klasik felsefeye hepsinden önce de sivil toplumun (koinonia politike), diğer bütün toplumlara nüfuz eden ve onlara egemen olan toplum, polis anlamında kullanıldığı Aristoteles'e dek geriye götürülebilen eski bir Avrupa geleneğinin bir parçasını oluşturur.¹ Sivil toplum terimi ilk kez, siyasal topluma; yani polis'e atıfta bulunan Greko-Roma (Eski Yunan ve Roma) dönemi boyunca kullanılmıştır.²

Sivil toplum, batı toplumlarının gelişim sürecinin ve batı siyasal geleneğinin içinde doğup gelişmiştir. Aynı gelenek içinde siyasal yönetsel sistem, demokrasi ve demokratikleşme arayışlarının birçok ana temasını kuşatan, onlara rehberlik eden kavramdır.³

¹ John Keane, "Despotizm ve Demokrasi", **Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Der: John Keane, Çev: Levent Köker, Yedi Kıta Yayınları, Ankara, 2004, s.47.

² Murat Yıldırım, "Sivil Toplum ve Devlet", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 27, No: 2, 2003, s.227.

³ Mehmet Kabasakal, "Sivil Toplum ve Demokrasi", (T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Denetçi Yeterlilik Tezi, Ankara, 2008), s.5.

Sivil toplum devletin dışında bir alan olarak ele alınmakta ve devletin etkinlik alanının, denetiminin ve baskısının toplum üyeleri üzerinde belirleyici olmadığı toplum üyelerinin, militarizm ve devletin zorbalığını hissetmedikleri toplum tipini ifade etmek üzere değerlendirilmektedir. Bunlarla birlikte bazı zamanlarda sivil toplum devlet ile birey / aile arasındaki ara alan, müzakere, birleşmenin zorlama ve kısıtlama olmaksızın gerçekleştiği bir alan olarak tanımlanmaktadır.⁴

Mardin'e göre sivil toplum, Batıdan aldığımız siyasetle ilgili kavramlar arasında ülkemizde en çok yanlış yaratan kavramlardan biridir.⁵ Sivil toplum kavramı, siyasal veya askeri toplum kavramlarının karşıtı gibi ya da devletin zıttı bir şey olarak ele alınmaktadır.⁶ Kavramın karşıtı birçok kez zannedildiği gibi, "asker" toplum değildir. Terimin vurgusu şehir adabıdır. Karşıtı olsa olsa "gayrimedeni" olabilir. Sivil toplumdaki, "sivil" in kökeninin şehir hayatının beraberinde getirdiği yükümlülükleri ifade eder.⁷ Medeni, uygar, nazik, kibar biçiminde daha çok seçkinciliği ve zarafeti yüklenen sözcük bu anlamda karşıtılarını da dışarıda bırakmaktadır. Uygar, nazik ve kibar olmayanın sivil olmadığı da bu şekilde zımnen anlaşılmaktadır.⁸

Devletin otoritesinden uzak kent hayatının gerekleri ile örtüşen kuralların egemen olduğu sivil toplum bireylere özgür bir müzakere ortamı sağlar.

⁴ Ali Özalp, "Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi", (Dernek Denetçiliği Yeterlilik Tezi, TC İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2008), s.6.

⁵ Şerif Mardin, **Makaleler 1 Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, Der: Mümtaz Er Türköne, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.5.

⁶ Hülya Ercan, "Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, No: 1, Mayıs 2002, s.72.

⁷ Mardin, s.5.

⁸ İsmail Doğan, "Sivil Toplumun Kültürel Temelleri", **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 4, 1999, s.133.

B. İLİŞKİDE OLDUĞU KAVRAMLAR EKSENİNDE SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Demokrasi güçlü bir sivil toplumun oluşumunun ön şartıdır, kamusal alan ise demokrasinin içinde gelişeceği zemindir. Sivil toplum kavramını anlayabilmek adına ilişkide olduğu kavramlara değinmek gerekli olacaktır.

1. Sivil Toplum-Demokrasi İlişkisi

Sivil toplum, örgütlenme, demokrasi gibi kavramlar birbirinden beslenmektedir. Sivil toplumun güçlenmesi, demokrasideki temsil gücüne katkı sağlar. Bu açıdan demokrasi ve sivil toplum kavramlarını birbirinden ayırmak doğru olmayacaktır. Sivil toplum kavramını anlayabilmek için demokrasi ile olan bağının ortaya konması şarttır.

Antik çağlardan günümüze kadar insanlığın ortak yaşamın siyasal modelleri arayışında “demokrasi” kavramı merkezi bir konuma sahiptir.⁹ Grekçe “halk” anlamına gelen “demos” ile “iktidar” anlamına gelen kratos kelimelerinden oluşan demokrasi kavramı “halkın kendi kendini yönetmesi” anlamını içermektedir.¹⁰

Bayhan’ın işaret ettiği gibi demokrasi halk ve iktidar kelimelerinden oluşur. Bu bağlamda halk demokrasi için merkezi öneme sahiptir. Halk kelimesi ise şu anlamları karşılar.¹¹

Herkes demektir.

Sayısı belirsiz büyük bir kesim, pek çok insan demektir.

Aşağı sınıf demektir.

Halk bölünmez bir varlık bir organik bütündür.

Salt çoğunluk ilkesi ile beliren büyük kesimdir.

⁹ Kabasakal, s.42.

¹⁰ Vehbi Bayhan, “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj”, **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Ed: Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.145-146.

¹¹ Giovannio Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1996, s.23.

Sınırlı çoğunluk ilkesi ile beliren büyük kesimdir.

Günümüz demokrasilerinde halk herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan yönetime katılır. Öyle ki demokrasi halkın büyük çoğunluğunun temsil edildiği, azınlıkların da korunduğu sistemdir.¹²

Demokrasi ülke hakkında önerdikleri çözümler azınlıkta kalanların, çoğunluk haline gelebilme hak ve olanağının bulunduğu bir çoğunluk yönetimidir. Bir başka deyişle demokrasi, mevcut yönetimle, ülke çözümleri hakkında aynı düşüncede olmayanların, bu düşünceleri açıklama ve yayma haklarının bulunduğu bir çoğunluk yönetimidir.¹³

Oy vermeyi, seçim sonuçlarına saygı göstermeyi kapsayan, aynı zamanda hak ve özgürlüklerin korunması, serbest tartışma hakkının garantiye alınmasını, haber ve yorumların sansürsüz dağıtımının sağlanması, yasalarla belirlenen hak ve yetkilere saygı gösterilmesini içeren ihtiyaçların tümünü ifade eder. Demokrasi bir ihtiyaçlar sistemidir.¹⁴ Bu ihtiyaçlar sistemi farklı boyut tarzlarının meşru olduğu kabulüne dayanır. Bütün ortak paydalarına rağmen insanların dünya görüşleri, amaçları ve yaşam biçimleri farklılık gösterir. Barışçı ve medeni bir toplum, bütün bu farklılıklara rağmen birlikte, barış içinde yaşama becerisini gösteren toplumdur. İşte bu barış içinde yaşama sanatını sağlayan şey demokrasidir.¹⁵

Demokrasi sayesinde bireyler kendi kaderlerini özgürce tayin eder, kendi amaçlarını belirler, özel hayatlarını dışarıdan gelen müdahalelere karşı korur.¹⁶ Bireyi ve bireysel özgürlükleri geliştirir, çıkarları zedelenenlere veya adaletsizliğe uğrayanlara hak arama fırsatı verir.¹⁷

¹² Anthony Arblaster, **Demokrasi**, Çev: Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1994, s.15.

¹³ Emre Kongar, **Demokrasi ve Kültür**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2007, s.13.

¹⁴ Gülgün Tosun, “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2001, s.227.

¹⁵ Türk, s.193.

¹⁶ Türk, s.193.

¹⁷ Türk, s.194.

Demokrasi düşüncesi genel olarak aşağıdaki öğelerden oluşur;¹⁸

Kişi-toplum ilişkilerinin belirlenmesi sürecine halkın tümüyle katılması.

Azınlık haklarına saygılı bir çoğunluk yönetiminin sağlanması.

Kişiyeye ait hak ve özgürlüklerin korunması.

Toplumun tüm üyelerine fırsat eşitliği sağlanması.

Demokrasinin uzun bir tarihi vardır. Dahl demokrasinin Antik Yunan'a kadar uzanan yolculuğunu şöyle açıklar:¹⁹ İ.Ö. beşinci yüzyılın ilk yarısında Yunanlılar ile Romalıların siyasal fikirleri ve kurumlarında, tarihsel önem bakımından tekerleğin icadıyla veya Yeni Dünya'nın keşfiyle kıyaslanabilecek olan bir dönüşüm gerçekleşti. Bu değişim, dünyanın ve olanaklarının yeni bir anlayışını yansıtıyordu. En basitinden olup biten şey, hatırlanması olanaksız bir zamandan beri, aristokratlar, oligarklar, monarklar ve tiranlar gibi çeşitli demokratik olmayan yöneticiler tarafından yönetilmiş olan birkaç kent devletinin, önemli sayıda özgür, yetişkin erkeğin yurttaş olarak yönetime doğrudan katılma hakkına sahip oldukları sistemlere dönüşmesiydi.

Bahsi geçen bu dönüşüm ile demokrasinin temelleri atıldı. Eski Yunanlıların siyasal örgütlenme biçimi, polis (şehir devleti) düzenine dayanmaktaydı. Yunanlıların Adalet Tanrısı Themis aristokratik değer ve kurumların kurucusudur. Demokratik reformlar başlayıncaya kadar Atina soylular tarafından yönetiliyordu.²⁰ İ.Ö. 5. ve 6. yüzyılda yaşamış olan Atina yöneticileri Solon (İ.Ö. 594), Klistenis (İ.Ö. 508) ve Efiates (İ.Ö. 462) Atina demokrasisinin oluşumuna büyük katkı sağlamışlardır. Klistenis reformlarının demokrasiyi kurduğunu kabul edilir.²¹ Fakat yurttaşların şehir işlerine duyarlı

¹⁸ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 2002, s.388.

¹⁹ Robert Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev: Levent Köker, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1996, s.15.

²⁰ “Eski Yunan'da Siyasal-Sosyal-Kurumsal Yapı, Yöntem ve Teoriye Dair”, <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=63> (12.11.2012)

²¹ “Atina Demokrasisi”, www.ansiklopedika.org/Atina-demokrasisi/Atinademokrasisi (13.11.2012)

olmasını talep eden, bunu yapmayanları ise ilgisiz ve hatta ahmak (idiot) olarak düşünen bir siyasal modelin adı olan “polis”lerdeki politika, bugünkü demokratik politika gibi herkesi kapsama, çoğulcu ve yarışmacı olan niteliklerine sahip olmaktan uzaktı. Bir kere sitenin bütün yaşayanları değil, yalnızca nüfusları genel nüfus içinde hayli küçük bir yüzeyde denk düşen yurttaşlar politika yapma imtiyazına sahipti. Ayrıca Antik Yunan’da değerlerde çoğulculuk da yoktu; bütün yurttaşların sitenin ortak değerlerine (ve tanrılarına) tam olarak inanmaları ve bağlı olmaları beklenirdi.²² Bu ifadeden anlaşılacağı gibi Antik Yunan’da demokrasi anlayışı günümüz demokrasi anlayışına uymamaktadır.

Öyle ki Eski Yunan’da demokrasi olumsuz eleştirilere hedef olan bir sistemdi. Siyasal düşünceler tarihi için çok önemli olan bazı eski Yunan düşünürleri demokrasiye şiddetle karşı çıkmıştır.

Eski Yunan düşünürlerinden olan Sokrates demokrasiye karşı çıkmış ve toplumu en yetenekli olanların, en erdemlilerin ve bilgelerin yönetmesi gereğini savunmuştur. Bu görüş kuşkusuz onu demokrasi ile ters düşürmüştür.²³

Demokrasi üzerine sistematik biçimde kafa yormuş ilk düşünür olan Platon’a göre demokrasi, “en az iyi olan siyasal düzendir”, çünkü demokrasinin bir sapması olan otokrasiye (kitlenin egemenliğine) kolayca dönüşebilir böylece de en kötü olan siyasal düzen olan tiranlık ortaya çıkar.²⁴

Aristoteles’e göre “özgür fakat varlıklı olmayan kimseler çoğunluğu oluşturarak yönetimi ellerine alırlarsa, bu yönetim demokrasi olur. Toplumda bir yanda demos yani halk (avam), öte yanda ileri gelenler vardır.²⁵ Demokrasi

²² Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Liberte Yayınları, Ankara 2002, s.1, akt: Yıldırım, 2003, s.226.

²³ Toktamış Ateş, **Demokrasi**, Ümit Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1994, s.43.

²⁴ İuanna Kuçuradi, “Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, s.21.

²⁵ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, (12. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s.49.

en iyi düzen saydığı politeianın bir sapmasıdır ve yoksulların çıkarlarını, yani yurttaşların yalnızca bir kısmını korur; diğer sapkın koruma düzeni biçimleri gibi o da, ortak yararı korumaz.²⁶

Orta Çağ demokrasi açısından kısır bir dönemdir. Orta Çağ'a özgü kişi ve grup iktidarına dayalı oligarşik devlet uygulamaları demokrasinin gelişmesine engel olmuştur.²⁷

Yeni çağda karşımıza Locke, Rousseau gibi düşünürler ve sivil oluşumlara olanak tanıyacak, çoğulcu demokrasi anlayışının filizlendiği bir dönem ortaya çıkar. Locke liberalizmin önemli temsilcilerinden biridir ve seküler sınırlı anayasal bir devlet teorisi geliştirip, demokratik modern devlet anlayışının temelini atmıştır.²⁸

Rousseau “Eğer Tanrıların oluşturduğu bir halk olsaydı, kendini demokratik biçimde yönetirdi. Yönetimin bunca kusursuz olanı insanlar için elverişli değildir”²⁹ diyerek demokrasiyi yüceltmıştır. Çoğunlukçu demokrasi anlayışı Rousseau'nun görüşlerinden ilham almıştır.³⁰

Modern ve çağımızda Constant, Tocqueville gibi düşünürler bugünkü sivil toplum ile özdeşleşen demokrasi tanımları yapmışlardır.

Constant demokrasi konusundaki fikirlerini özgürlük temelinde anlatır. “Her şeyde özgürlük, dinde, felsefede, edebiyatta, ekonomide, siyasette

²⁶ Kuçuradi, s.21.

²⁷ İsmail Doğan, **Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi İnsan Hakları**, 6. Baskı, Pegem Yayınları, Ankara, 2001, s.143.

²⁸ Bircan Şahin, “Sosyal Sözleşme Teorileri II: John Locke”, http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2772/mod_resource/content/3/6.Hafta%20-%20Sosyal%20S%C3%B6zle%C5%9Fme%20Teorileri%20II%3B%20John%20Locke.pdf (24.04.2012)

²⁹ Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, (Çev: Ali Alper), Oda Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.68.

³⁰ Yusuf Şevki Hakyemez, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2543.pdf> (26.04.2012).

özgürlük.”³¹ Constant hiçbir yönetimin, düşünce ve vicdan özgürlüğüne karışmaması gerektiğini savunmuştur. Constant’ın demokrasi anlayışı sivil hak ve özgürlüklerin yeşerdiği bir ortamı tanımlamaktadır.³²

Tocqueville, demokrasiden övgü ile bahseden Constant gibi, günümüz demokrasi anlayışı ile örtüşen demokrasi anlayışına sahip olan bir düşünürdür. Demokrasinin sınıflar arası bir güven ve hoşgörü sistemi olduğunu vurgulamıştır.³³

Demokrasi konusunda kafa yoran ilk düşünürlerden günümüze demokrasi algısı değişmiş, Constant’ın vurguladığı “her alanda özgürlük”, örgütlenme alanında da kendini göstermiştir.

2. Sivil Toplum-Kamusal Alan İlişkisi

Sivil toplum ve kamusal alan terimleri birbirinden ayıramayacak kavramlardır. Sivil toplum, bireyler ve devlet arasındaki etkinliklerin ortak ve organizeli bir biçimde gerçekleştiği kamusal alan olarak tanımlanmaktadır.³⁴

Kamusal alan terimi tartışmalı bir kavramdır. Literatürde geleneksel kamusal-özel alan ayrımına sadık kalanlar olduğu gibi; özel-kamusal-siyasal ya da politik-ekonomik-sivil gibi üçlü bir şema içinde özetlenebilecek farklı perspektifler vardır.³⁵

Kamusal alan (public sphere) kavramı bir siyaset bilimci olan Jürgen Habermas tarafından, ilk kez “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı eserde ele alınmış ve incelenmiştir. Kavramı belli bir tarihsel gelişme içinde ele alan bu

³¹ Benjamin Constant, **Cours de Politique Constitutionnelle ou Colletion des ouvrages T.I,II, Paris 1861; HIESTAND, J., Benjamin Constant et la doctrine parlementaire. Thèse, Genève 1928; BASTID, P., Benjamin Constant et sa doctrine, T.I,II, Paris 1966, T.II, s.204 vd., 537 vd., akt: Göze, s.254.**

³² Nüvet Gerek, **Siyaset Bilimi**, AÖF Yayınları, 1. Baskı, Eskişehir, 2004, s.226.

³³ Göze, s.264.

³⁴ Yıldırım, 2003, s.233.

³⁵ Şeyhmus Demir ve Mutlu Sesli, “Kamusal Alan (Türkiye’de Kamusal Alan Kavramlaştırmasının Muhtevası: Tektopluluk mi, Çoğulculuk mu?)”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 1, 2007, s.276.

çalışmadan sonra, kavram siyaset felsefesinde kullanılan ve üzerinde birçok tartışmanın yaşandığı bir terim haline gelmiştir.³⁶ Habermas “kamusallık”, “kamuoyu”, “kamusal alan” kavramlarını tarihselliği içinde ele alarak bu kavramların geçirdiği değişimleri sergilemiştir.³⁷

Düşünür, kamusal alan ve kamu kelimelerinin anlamlarının bulanıklığını kabul ettikten sonra “kamusallığı” şöyle açıklamakta; “Şayet kapalı topluluklarınkinden farklı olarak herkese açık iseler toplantıları “kamusal” olarak adlandırıyoruz- tıpkı kamusal yerlerden veya kamusal binalardan söz ettiğim gibi. Ancak salt bu ‘kamusal binalar’ lafı bile sözkonusu binaların herkese açık oluşundan öte bir şeyi ifade ediyor; hatta bunların kamunun gidış gelişine açık olmaları bile zorunlu değildir; bunlar devletin kurumlarını barındırırlar ve bizzat bu nitelikleri gereği kamusaldırlar.”³⁸

Habermas herkese açık bir kamusallık anlayışı tasarlamaktadır.³⁹ Fakat herkese açık olmak kamusal alanın tek kriteri değildir. Devlet kamu erkidir, bu sıfatını kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal yararını sağlama görevine borçludur. Bu şekilde kamusal nitelik kazanır.⁴⁰

Kamusal alan “bireylerin kendilerini ilgilendiren ortak bir sorun etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu

³⁶ Abdurrahman Eren, “Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan”, **AÜEHFD**, C.IX, 2005, Sayı:3-4, s.95.

³⁷ Nazile Kalaycı, ““Kamusal Alan” Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Aristoteles-Marx-Habermas”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Ankara, 2007), s.105.

³⁸ Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2003, s.57.

³⁹ Tuba Arşak Hasdemir, Mustafa Kemal Coşkun, “Kamusal Alan ve Toplumsal Hareketler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 63-1, 2008, s.127.

⁴⁰ Cem K. Olgun, “Jürgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, İletişimsel Eylem ve Geç Kapitalizmin Doğuşu”, **Sosyoloji Notları Dergisi**, Ankara, Temmuz-Ağustos-Eylül 2007, s.11.

tartışmanın neticesinde o sorun hakkında ortak kanaati yani “kamuoyunu” oluşturdukları süreç, araç ve mekanların tanımladığı hayat alanı”dır.⁴¹

Habermas’a göre kamusal alanın, ailenin temsil ettiği özel alandan ayrılmasında sanayileşmeye bağlı kapitalist ilişkilerin gelişmesi⁴² ve ailenin ekonomik, siyasi, sosyolojik, eğitim alanlarındaki fonksiyonlarının bir çoğunu yitirerek bunları kamusal yaşam alanında ortaya çıkan kurumlara terk etmesidir.⁴³

Özel ve kamusal alan ayrımının feodal devletten modern devlete geçiş, “temsili kamudan kamu otoritesine geçiş” olarak açıklayan J. Habermas’ın düşünce çizgisini izlediğimizde; “devlet kamu otoritesi olma sıfatını kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal selametini sağlamak görevine borçludur.” Habermas’ın “temsili kamu”dan kastı; feodal hükümdar ile halk arasında gerçek bir temsil ilişkisini değil; feodal hükümdarın, iktidarın cisimleşmiş, vücuda bürünmüş hali olarak bizzat kendisini temsil ve teşhir etmesidir. Feodal hükümdar, kendi şahsında cisimleşmiş iktidarın kaynağı olarak hiçbir zaman halkın tercihini değil, daha yüksek ve daha soyut bir gücün, örneğin Tanrının inayetini gösterir ve kendisini bu yüce kuvvetin taşıyıcısı olarak halka takdim ederdi. Özet bir tanımla temsili kamu; kaynağını daha yüce bir kuvvetin aldığı iddia edilen, hükümdarın şahsında toplanan ve halk önünde törenler vasıtasıyla teşhir edilen eski iktidar biçimini ifade etmektedir.⁴⁴

Habermas’a göre burjuva toplumunda kamu, kendisini ilk olarak kamusal topluluk olarak bir araya getirmiş özel şahıslar biçiminde ortaya koymuştur. Özel şahısların, hükümet düzenlemelerine tabi olan kamuoyunu sahiplenerek

⁴¹ Habermas, s.106.

⁴² Rıza Güler, “Jürgen Habermas”, http://kho.academia.edu/R%C4%B1zaG%C3%BCler/Papers/1576969/JURGEN_HABERMA_S, s.24. (06.05.2012).

⁴³ Kalaycı, s.106.

⁴⁴ Habermas, s.58.

kamusal akıl yürütme yoluyla, hükümetle bir hesaplaşmaya girmeleri, kamusal alanın oluşumuna temel olmuştur.⁴⁵

Habermas geliştirdiği kamusal alan modeliyle, kamusal alanı parlamenter demokrasinin temel şartı olarak belirlemiş, kamusal alan ile demokrasi arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini ele almıştır. Normatif bir kategori olarak kamusal alan, hakim siyasal rejimi eleştirmeyi olanaklı kılan bir ilkedir. Habermas'a göre kamusal alanın ve özel alanın yapısal değişime uğradığı günümüzde, demokratik bir kamusal söylem üretmenin yolu, akılcı-eleştirel kamusalılığı yeniden oluşturmaktır. Örgütler, kitle iletişim araçları, siyasi partiler hem iç yapıları bakımından hem de gerek birbirleriyle gerekse devletle ilişkileri bakımından bu etkin kamusalılık çerçevesinde kurumsallaşabildikleri ölçüde demokratikleşirler. Demokratik kamusal alan, siyasal ve toplumsal otoritenin kamuoyunu yönlendirdikleri bir etki alanı değil, eleştirel ve akla dayanan uzlaşmaları sağlayan bir iletişim alanıdır.⁴⁶

Jurgen Habermas ile başlayan üçlü bir toplum yapısı söz konusudur: Birincisi siyasi partiler, devlet ve bürokrasiden oluşan politik toplum; ikincisi, pazar ilişkilerinden oluşturduğu ekonomik toplum; üçüncüsü, bu toplumların dışında yer alıp siyasi partilere etki eden sivil toplumdur.⁴⁷

Habermas bu ayırmadan sonra yeni bir düzeye geçerek üç boyutlu toplumun bir unsuru olarak tanımladığı sivil toplumu "kamusal alan" olarak tanımlar. Kamusal alan en genel anlamda devletle toplum arasındaki "bir dolayım alanı" olmaktadır.⁴⁸

Kamusal alan, hem devlet ve sivil toplum ilişkilerinin karışıklığını, karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu simgeleyerek hem de felsefi düzeyde

⁴⁵ Eren, s.99.

⁴⁶ Kalaycı, s.106.

⁴⁷ E. Fuat Keyman, **Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye**, Sivil Toplum ve Demokrasi, Konferans Yazıları No: 4, Haziran, 2004, s.8.

⁴⁸ Jürgen Habermas, **Philosophical Discourse of Modernity**, Mit Press, Cambridge, 1987, s.92, aktaran: Keyman, s.105.

üretileen normatif normların savların ve önerilerin demokratik yönetim için değerini vurgulayarak, modern siyasal kuram içinde devlet sivil toplum arasında çizilen karşıtlığı gerisinde bir “düşünme ve (varolan iktidar ilişkilerini) sorgulama mekanı” yaratır.⁴⁹

C. SİVİL TOPLUMUN SÖZCÜLERİ: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK)

Sivil toplum kuruluşları (STK), sivil toplumun sesidir, sivil toplum kendini bu kuruluşlar aracılığıyla ifade eder. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir.

1. Sivil Toplum Kuruluşları Tanımı

“Sivil toplum” dediğimiz alan -bilindiği gibi- devlet, özel sektör (ekonomi) ve hane arasındaki etkileşim alanıdır. Bu alanda gönüllü olarak bir araya gelen insanlar, bir takım amaçları başarmak için toplanırlar.⁵⁰

Sivil toplum, kamu bilincinin gelişebildiği, demokratik katılıma imkan veren ve iletişime açık alandır. Dayanışma içinde harekete geçmek ve iletişim kurmak için bir grup insana ihtiyaç vardır. İşte sivil toplumdan, sivil toplum kuruluşlarına geçiş de bu noktada gerçekleşir.⁵¹

STK, yurttaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep gibi temeller üzerinde gönüllü olarak bir araya gelmesi olarak tanımlanabilir.⁵² STK’lar toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan kâr amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak,

⁴⁹ Fatih Duman, “Sivil Toplum”, **Siyaset**, Der: Mümtaz’er Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2005, s.357.

⁵⁰ Gülgün Erdoğan Tosun, “STK’ların Nasıl Görünmek İstediklerine Karar Vermeleri, Onların Toplumsal Kimliği Açısından Yaşamsal Öneme Sahiptir”, Der: **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, Kaknüs Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2008, s.201.

⁵¹ Ahmet Özalp, “Liberal Demokrasinin Derinleştirilmesi Gereği ve Müzakereci Demokrasi”, s.15, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi17.pdf> (01.10.2011).

⁵² Emine Akçadağ, “Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, s.1, http://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/avrupa_birligi_surecinde_kamu_diplomasisi_faaliyetlerinde_sivil_toplum_kuruluslarinin_rolu.pdf (01.10.2011)

çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir.⁵³

Katılımcı demokratik yapı ve çoğulcu toplumun oluşmasına katkıda bulunan sivil toplum kuruluşları, bugün modern toplumların ve etkin siyasi baskı ve toplumsal değişim aktörleri arasında bulunmaktadır.⁵⁴

STK'lar topluma hizmet ederken siyaseti etkilemeye çalışırlar.⁵⁵ Bu kuruluşlar bireylerin dileklerini yönetime duyurmada, kamuoyu ve yönetimi etkilemede bireylerin duydukları güçlükleri aşmada, sorunlara kamu düzeni dışında çözüm üretmede etkili olabilecek demokratik araçlardır.⁵⁶

2. Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar

“Sivil toplum kuruluşu” ifadesi, ülkemize daha çok Batı dillerinden “hükümet dışı kuruluş” şeklinde çevrilmesi mümkün olan bir kısaltmanın (NGO-Nongovernmental Organization) karşılığı olarak kullanılmaya çalışılmaktadır.⁵⁷ Bu kuruluşlar “İngiltere’de Gönüllü Kuruluş (Voluntary Organisation), Amerika Birleşik Devletlerinde ‘Özel Gönüllü Kuruluş’ (Private Voluntary Organisation), bazı ülkelerde “Gönüllü Kalkınma Kuruluşları”, bazı ülkelerde de “Yurttaş Örgütleri” şeklinde adlandırılmakla beraber, bu kavramların tümünün özünde gönüllülük ve yurttaşı birim alan bir yapı bulunmaktadır.⁵⁸

⁵³ İbrahim Yıldırım, **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.238.

⁵⁴ Akçadağ, s.1,
http://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/avrupa_birligi_surecinde_kamu_diplomasasi_faaliyetlerinde_sivil_toplum_kuruluslarinin_rolu.pdf (01.10.2011)

⁵⁵ Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, **AB Uyum Süreci ve STK'lar**, İstanbul, 2004, s.35.

⁵⁶ Meltem Dikmen Caniklioğlu, **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s.76.

⁵⁷ Özer Kaya, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Kalkınma”, (Yeterlilik Tezi, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2008), s.20.

⁵⁸ Özalp, s.17, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi17.pdf> (01.10.2011).

Son yıllarda STK olgusu dışında kalan başka STK isimleri de gündeme gelmektedir.⁵⁹Tuncay mahalle düzeyinde yerel “cemaat”e (komşuluk ilişkisi içinde yaşayan insanlara) dayalı örgütlenmeler olan Sibio’ları, STK’lardan ayıran özelliğin daha dar amaçlı olmaları⁶⁰ olduğunu belirtirken şirket tarafından kurulmuş olan Bongo’lar⁶¹ politik sivil toplum kuruluşları olarak ifade edilen Pongo’lar, fon veren tarafından örgütlenen Fongo’lar⁶² STK gibi özel nitelikli olmayıp, tümüyle ya da kısmen merkezi devletçe finanse edilen QUANGO’lar⁶³ bu bağlamda sıralanabilir.

Günümüzde siyasal partiler dışında başka grupların da politika hayatında faaliyet gösterdikleri ve siyasal kararların alınmasında rol oynadıkları görülür. Bugün artık yaygınlaşan bir terimle bunlar “baskı” grupları olarak adlandırılır.⁶⁴ Baskı grupları siyasal karar alma sürecinde siyasal iktidar ve bürokrasi üzerinde çeşitli yöntem ve araçlarla doğrudan etkili olmaya ve dahası baskı kurmaya çalışan organizasyonlardır.⁶⁵ Bu gruplar sadece tepki gösteren, fikir üreten, yol gösteren, bilinçlendiren kuruluşlar olarak kabul edildiğinde baskı grupları sivil toplum kuruluşu olarak sayılmamaktadır.⁶⁶

Çıkar grupları ise STK’lar ile ortak yönleri bulunan sosyal yapılardır. Bu yapıları STK olarak kabul etmeyen görüşler, çıkar grupları arasında çıkar bağı

⁵⁹ Nezih Metin Özmutaf, “Sivil Toplum Kuruluşlarının Misyonlarını Gerçekleştirmede İnsan Kaynaklarının Rolünün Gönüllü Yönetimi Yaklaşımları Bağlamında İncelenmesi”, (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007), s.57.

⁶⁰ Mete Tuncay, “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar”, **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, 2003, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=98> (16.12.2012).

⁶¹ Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, **Sivil Toplum Kuruluşları İçin İngilizce-Türkçe Kavramlar Sözlüğü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

⁶² Yıldırım, 2004, s.59.

⁶³ Tuncay, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=98> (16.12.2012).

⁶⁴ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınları, 21. Basım, Ankara, 2008, s.21.

⁶⁵ Coşkun Can Aktan, Hakan Ay, Hilmi Çoban, **Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s.3.

⁶⁶ Yıldırım, 2004, s.57.

olduğu ve bu çıkarları korumak ve geliştirmek için kurulduklarından kendilerinin STK olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmektedirler.⁶⁷

Bunun yanı sıra baskı ve çıkar gruplarının STK olarak kabul eden görüşlerde mevcuttur. Bu görüşler vatandaşların aktif katılımının sağlandığı baskı ve çıkar gruplarının devlet otoritesinin etkisi olmadan bireylerin örgütlü hareketi olduğu için, bahsi geçen grupların STK olduğu görüşünü iddia etmektedir.

3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Oluşma Esasları

Sivil toplum kuruluşları yekpare olmasa da genel olarak hepsinde olması gereken çeşitli ilkeler vardır. Bunlar; özerklik, gönüllülük, kâr amacı gütmemek, kamu yararı gözetmek, şeffaflık olarak sıralanabilir.

3.1. Özerklik

Sivil toplumun olmazsa olmaz özelliği özerkliktir. Özerlikten (otonomi), sosyal grupların, kendi ayakları üzerinde durabilmesi, varlığını başkasının desteğine ve yardımına bağlı olarak görmemesi, devletin, hükümetin ve/veya yerleşik resmi siyasetin manipülasyonundan uzak kalması olarak tanımlanabilir. Sosyal grupların alternatif bir söylem/politika üretmesi devletten-resmiyetten uzak durmasıyla mümkündür. Sivil toplum literatüründe her ne kadar kavram farklı ilkeler ışığında tanımlanmış olsa da özerkliğe (otonomi) ayrı bir önem verildiği görülmektedir.⁶⁸

Özerklik konusunun düğüm noktası STK'ların devletten ya da kamu kuruluşlarından maddi destek alıp almamasıdır. Sivil toplum kuruluşlarında çalışan insanlar, temin edilen kaynaklar devletçe ya da başka kurumlarca temin edildiğinde, özerkliklerini yitirirler ve sivil toplum kuruluşu olarak kabul

⁶⁷ Yıldırım, 2004, s.57.

⁶⁸ Özkan Yıldız, "Sivil Toplum Örgütleri, 'Özerklik': Kavramsal Bir Açılım", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(1), 2007, s.54.

edilmezler tarzında bir görüş yaygınlık kazanmaktadır. Bir kuruluş para aldığı yere bağımlı olma durumundadır ve söz hakkını yitirir, görüşleri mevcuttur.⁶⁹

3.2. Gönüllülük

STK'ları tanımlarken de kullanılan "gönüllülük ilkesi" bir bireyin maddi karşılık ve başka bir çıkar beklentisi içinde olmadan, ailesi ya da yakın çevresi dışındaki bireyler için; toplumun yararına olduğu düşünülen bir hedefe ulaşmak kendi isteği veya ihtiyacı doğrultusunda, toplumsal girişim bünyesinde yer alarak ya da bir sivil toplum kuruluşunda sürdürdüğü faaliyetler olarak tanımlanabilir.⁷⁰

3.3. Kâr Amacı Gütmemek

Kâr amacı gütmemek bilerek ve inanarak kâr elde etmek amacıyla kurulmamak, öz kaynakları gerçek veya tüzel kişilere ait paylara ayırmamak, öz kaynakların kişi veya kişilere devredilmemesidir.⁷¹

Sivil toplum kuruluşlarının kâr amacı gütmemesi ekonomik alan içinde faaliyet gösteren sınai, ticari ve mali ortaklıkları, şirketleri sivil toplum alanının dışında bırakır. Bu açıdan piyasa ve sivil toplum alanının da ayrıştığını söyleyebiliriz. Genel bir ifade ile 'ortak çıkar' ya da 'toplumsal fayda'yı hedefleyen sivil toplum kuruluşları, piyasada kâr amaçlı faaliyet gösteren örgütlenmelerden ayrılmaktadır.⁷²

3.4. Kamu Yararını Gözetmek

Sivil toplum gözü ile "kamu yararı" kavramı, sivil toplum kuruluşlarının kamuya yararlı hizmet alanlarını ve şeklini belirlemek⁷³ insanların refahı, kalkınması, hayat şartlarının iyileştirilmesi, başarı şansın artırılması ve

⁶⁹ Yıldırım, 2004, s.61.

⁷⁰ STGM, **STÖ'ler İçin Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Rehberi**, Özel Sektör Gönüllüler Derneği, 2. Baskı, 2009, s.4.

⁷¹ Mikail Erol, "Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) Vakıflar ve Vakıflardaki Muhasebe Kayıt Sistemi", **KMF İİBF Dergisi**, Aralık 2007, s.335.

⁷² Duman, s.365.

⁷³ TÜSEV, **Kamu Yararına Çalışan Kuruluş Yasası**, Yayın No: 23, Ocak 2004.

toplumsal sorunlara çözüm üretilmesi gibi konularda doğrudan ve dolaylı işlev yükleyerek⁷⁴ görev yapması anlamına gelmektedir.

3.5. Şeffaflık

Düzenlemeler yapma ve değiştirmeye ilişkin standartlaşmış süreçleri, dayanışmayı, anlaşılır bir dili; yayımlamayı, yasalar halinde toplamayı ve kolayca bulmaya, anlamaya yönelik diğer kural koyma yöntemlerini, tahmin edilebilir ve uygun başvuru ve yürütme süreçlerini içeren geniş bir dizi uygulamayı ifade etmektedir.⁷⁵ Bu ilke STK'ların, amaçlarının, finans kaynaklarının saydam olması ve bu yolla güvenilirliklerinin sağlanması için şarttır.⁷⁶

STK'ların tümünde bulunması gereken ve onları bütünün parçası haline getiren kurallar vardır. Birçok tanımda bahsedildiği üzere, çoğulcu demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan STK'lar, özerk yapıları içinde, üyelerinin kendi istekleri ile oluşuma katılımları dahilinde, kâr amacı gütmeyip kamu yararını gözeterek, faaliyetlerinden şüphe duyulmayacak kadar açık biçimde çalışarak var olurlar.

II. AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN KURAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİMİ

A. AVRUPA'DA SİVİL TOPLUMUN ORTAYA ÇIKIŞI

Sivil toplum kavramı Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak şekillenen bir kavramdır. Kavramın kökeni Antik Yunan'a kadar gitmektedir. Antik dönemde sivil toplumun en genel anlamda birlikte yaşama sanatının bir aracı

⁷⁴ Yıldırım, 2004, s.63.

⁷⁵ Murat Yıldırım, "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık (1980 Sonrası Türkiye Örneği)", (Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006), s.52.

⁷⁶ İbrahim Betil, "Sivil Toplum ve Kurumların Sosyal Sorumlulukları", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Haziran, 2008 s.74.

olarak ele alındığını söyleyebiliriz.⁷⁷ Bu dönemde sivil toplum ve Polis arasında açık bir ayrım yapılmamaktaydı.⁷⁸

Ortaçağ'da Avrupa'ya feodalite hakimdir.⁷⁹ Feodalite kavramı bir egemenlik anlayışı ifade etmektedir. Bu egemenlik anlayışında esas olan bir kişiye itaat bağı ile bağlanmaktadır.⁸⁰ Bölünmüş güçlerden oluşan ve hiyerarşik olmaktan çok eşitsiz bir toplum olan feodalitede soylu sınıfın tekelinde bulunan bir yönetim anlayışı vardır.⁸¹

Avrupa'da 13. yüzyılın sonlarında feodalizmin sonunu hazırlayan gelişmeler aynı zamanda sivil toplumun tarihsel bir aşama olarak tohumlarının atıldığı bir dönemin başlangıcıdır.⁸² Bu bağlamda kentlerin ortaya çıkması sivil topluma doğru gelişiminde başlangıcıdır.⁸³

12. yy'dan itibaren ticaret ve kent yaşamı gelişmiş, buna bağlı olarak sosyal siyasal yapılar kurulmuştur. Böylece ortak çıkarların parçaları olarak hareket eden kentli bireyler, özünde bu ortak çıkara bağlı haklar ileri sürmüşlerdir.⁸⁴

Kentlerin gelişmesi, ticaretin artması ile kentli sınıfının yükselişi tarihe damgasını vuracak olan burjuva sınıfının doğmasına neden olmuştur. Kent

⁷⁷ Hale Akay ve Emel Kurma, "Sivil Toplum Tartışmaları", s.2, http://stk.bilgi.edu.tr/cd/01/doc/okuma_01-2.pdf (05.10.2011).

⁷⁸ İlyas Doğan, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s.9.

⁷⁹ Olcay Karakuş, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2006), s.19.

⁸⁰ Doğan, 2002, s.13.

⁸¹ Muhittin Bilge, "Türkiye'de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum", **TSA**, Yıl: 15, Sayı: 3, 2011, s.50.

⁸² Ayşegül Akpınar Gönenç, **Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi**, Altkitabevi, İstanbul, 2001, s.52.

⁸³ Doğan, 2002, s.15.

⁸⁴ Halis Çetin, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Orion Kitabevi, Ankara, 2007, s.28.

sakinlerini oluşturan burjuvalar bazen savaşıyor ama çoğu zaman sermaye güçlerini kullanarak yönetsel ve yargısal güç elde etmişlerdir.⁸⁵

Kentlerdeki gelişme feodalitenin kişiselliğe, kan bağına, akrabalığa, kişisel sözleşmelere dayalı meşruiyet ilişkilerine, ülke kavramını, ülke üzerinde yaşayanların temsil edilebilirliğini ve ayrıca bu temsil ilişkisinin kişisel nitelik taşımayan hukuk kurallarına göre belirlenmiş statülere sahip tabakalar çerçevesinde gerçekleştirileceği düşüncesini yerleştirmiştir. Toplumsal tabakaların kralın ya da prensin kişisel ilişkilerinden ve isteklerinden bağımsız hukuk kurallarıyla benimsenmiş statüler çerçevesinde ayrı bir temsili siyasi birim niteliğini kazanmaları olmuştur.⁸⁶

Kentler hukuki çerçeve içinde birçok konuda hak elde ederken, Orta Çağ'da din adamlarında ve kilise öğretilerinde şekillenen sivil toplum kavramı, burjuva sınıfının durumu ve bu sınıfın dünyevi / seküler öğretileriyle kavramı yeniden yapılandırmasıyla birlikte adeta el değiştirmiş ve o dönemde iktidarı dizginleyen bir güç olarak var olmuştur.⁸⁷

Kilisenin toplum üzerindeki etkisi kırılmış ve dinin peşin yargıları ortadan kalkarken, sivil haklar doğmuştur. Burjuvazinin ekonomik ve sosyal yaşamda etkinliğini arttırmasının ardından başlangıçta oluşan kral-burjuvazi birlikteliği anlamını artık kaybetmeye başlamıştır. Bu durum aydınlanma düşüncesiyle yeni bir siyasal sistem anlayışının ortaya konmasıyla somut hale gelmiştir. Burjuvazi artık güçlü devlet otoritesini sınırlamayı amaçlamıştır. Böylece burjuvazinin benimsediği özgürlüklere saygı sağlanabilecektir. Bu noktada iktidarı sınırlamak için ortaya konulan en önemli dayanaklardan biri devletin toplum karşısında sınırlanması olup, bu sınırlama çabasında devlet karşısında toplumun özerk varlığını kabul ettirmek amaçlanmıştır.⁸⁸

⁸⁵ Doğan, 2002, s.18.

⁸⁶ Çetin, s.29.

⁸⁷ Emre Özcan, "Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Sivil Toplum Devlet İlişkisi", http://www.sosyalhizmetuzmani.org/stk_devlet.htm (22.04.2012).

⁸⁸ Doğan, 2002, s.31.

Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin öncülüğünü yaptıkları sosyal sözleşme teorileri iktidarın sınırlanması amacının ilk teorik çatısını oluşturur.⁸⁹ Düşünürlerin üçü de doğa durumundan yola çıkmış, Hobbes bu kavramın herkesin herkese karşı savaşının olduğu anarşik bir durum olarak tanımlarken, Locke ise aksine doğa durumunu barış, iyi niyet, karşılıklı yardımlaşma ve korumanın yürürlükte olduğu bir dönem olarak sunmuştur.⁹⁰ Rousseau ise doğa durumunun savaş durumu olmadığını, özel mülkiyetin savaşa neden olacağını ve bu savaşın ancak özel mülkiyetin yasalaşması yani toplumsal sözleşmenin yapılması ile son bulacağını savunmaktadır.⁹¹

Sosyal sözleşmelerle ortaya çıkan ve sivil toplum olarak düşünülen toplum, ancak devletle ve devlet içinde varolabilirdi. Başka bir deyişle sivil toplum, kavramsal açıdan, insanlar devleti düşünebilmeye başladıktan sonra mümkün olabilirdi.⁹²

Sivil toplumun batıdaki evrimi liberalizmin gelişimine paraleldir. Liberalizm devletin merkezîyetçiliğine ve mutlakîyetçiliğine karşı bir siyasal sistem anlamına gelir.⁹³ Liberal öğretisi, sınırlı devlet ve bireycilik temelleri üzerine inşa edilmiştir.⁹⁴

Liberalizm'e göre en temel gerçek bireydir ve toplum da hak sahibi bireylerden oluşur. Birey başkasına zarar vermedikçe dilediğini yapabilecek, kendi "iyi" anlayışı çerçevesinde nasıl yaşaması gerektiğine kendisi karar verebilecektir. Devletin görevi ise bu farklı "iyi" tasarımları olan bireylerin

⁸⁹ Yıldırım, 2003, s.239.

⁹⁰ Emre Özcan, http://www.sosyalhizmetuzmani.org/stk_devlet.htm (22.04.2012).

⁹¹ Cemal Sarpaşan, "Devletin Sivil Topluma Yaklaşımı Çerçevesinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi", (Yayınlanmamış Denetçi Yeterlilik Tezi, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2008), s.19.

⁹² Cemal Bali Akal, **Sivil Toplumun Tanrısı**, Engin Yayınları, Ankara 1995, s.37, akt: Yıldırım, 2003, s.229.

⁹³ Fatmagül Berktaş, "Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", **19. yy'dan 20. yy'a Modern Siyasi Düşünceler**, (3. Baskı), Dr: H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.49-50.

⁹⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Level Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s.87.

barış içerisinde bir arada yaşamalarının dış koşullarını tesis etmekten ibarettir. Devlet, insanların daha rahat ve güvenli yaşaması için icat ettikleri araçsal bir değerdir; onun kutsal bir niteliği yoktur.⁹⁵

Liberalizmde devletle sivil toplum arasındaki dengenin kurulması esastır. Devletin temel ilkelerini başka bir ifadeyle “oyunun kurallarını” koyacak güçte olmadığı bir ortamda sivil toplumun gelişemeyeceği söylenebilir.⁹⁶

Liberalizmin siyasi, ekonomik ve sivil hakların korunması ve siyasal karar alma sürecine eklenerek yaşama geçirilmesi ilkesi ile toplumsal düzeyde, çoğulculuğu yaşama geçirecek bir kamusal alan yaratması ilkesi sivil toplumla örtüşen kurallardır. Bu açıdan liberalizm ve sivil toplumun birbiriyle aynı zeminde gelişen kavramlar olduğu söylenebilir.⁹⁷

Sivil toplumun kuramsal olarak genişlemesini ve yaygınlaşmasını sağlayan dinamik, sanayileşmenin getirdiği büyük dönüşümlerdir. Sanayi kapitalizminin getirdiği mal-üretim ilişkileri, modern sivil toplum anlayışının şekillenmesine imkan tanıyan çatışmaları bir toplum yapısının önünü açmıştır. Toplumsal çıkarları ve düşünceleri birbirinden çok farklı ve birbiriyle çatışan grup ve sınıflar, kendilerini ifade edebilmek için örgütlenmiştir. Bunun sonucunda ise bireyler, sivil toplum kuruluşlarıyla kendi çıkarları doğrultusunda başka kuruluşlara, örgütlere baskı yapabilecek sosyal, siyasi ve ekonomik yaşantılara yön verebilecek duruma gelmişlerdir.⁹⁸

Batı’da liberalizm ortaya çıkıp sivil toplum güçlenirken 1917’de Rusya’da gerçekleştirilen Sosyalist Devrimle başlayan ve onu takiben Doğu Avrupa’da kurulan sosyalist rejimlerle devam eden ve 1980’li yılların sonuna kadar süren dönemde sosyalist ülkelerdeki sivil toplumun Batı Avrupa’daki

⁹⁵ Bekir Berat Özipek, “Devlet”, **Siyaset**, Der: Mümtaz’er Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2005, s.86.

⁹⁶ Seyfettin Aslan, “Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2010, s.369.

⁹⁷ Tosun, s.115.

⁹⁸ Kabasakal, s.11.

(liberal demokrasiler) gibi gelişmediğini görüyoruz. Bu ülkelerde devletin tüm toplumu belirli bir ideoloji ile biçimlendirmek için her alanda denetim kurması sonucu sivil toplumun oluşumuna alan kalmamıştır.⁹⁹

1980’li yıllardan itibaren Sovyet ekonomik sisteminin ve bu sistemi uygulayan ülkelerdeki modellerin dünya ekonomisindeki değişme karşısında erimesi ve bunun da etkisiyle devlet kontrolünün verimsiz bir mekanizma olduğu yönündeki kanıların güçlenmesi buna bağlı olarak, bu bölgelerde uzun süredir sürdürülmekte olan zorunlu ekonomik kalkınma üzerine kurulu siyasal ve sosyal sistemlerin rızaya dayalı egemenliklerine izin verilmediğinin ortaya konması gibi nedenlerle Doğu Avrupa ülkelerinde rejim değişiklikleri yaşanmış ve sivil toplum-devlet ilişkisinde sivil toplum öne çıkmıştır.¹⁰⁰

1990’lı yılların ortasında ise küreselleşme, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bunun desteklediği dünya ölçeğinde bir finans ağının ortaya çıkması, çok uluslu şirketlerin üretimlerinin her bir aşamasını dünyanın farklı coğrafi bölgesinde yapabilir konuma gelmesi, sosyalist sistemin çökmesiyle tek kutuplu dünyanın oluştuğu söyleminin desteklediği neoliberal politikaların dünyanın dört bir yanına dağılması gibi gelişmelerle liberal politikalar ve sivil toplum tüm dünyada güçlenmiştir.¹⁰¹ Artık sivil toplum oluşumlarının devlet müdahalesine maruz kalmaksızın, devlete bağımlı olmaksızın kendi varlık ve kimliklerini gerçekleştirdikleri bir döneme girilmiştir.¹⁰² Sivil toplum özellikle 1990’lı yıllardan itibaren sadece ulusal ya da bölgesel bir hareket alanı içinde yer almamış aksine küreselleşmiştir.¹⁰³

⁹⁹ Duman, s.361.

¹⁰⁰ Funda Onbaşı, **Sivil Toplum**, L&M Yay., İstanbul, 2005, s.43.

¹⁰¹ Mircan Yıldız Tokathoğlu, **Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s.50.

¹⁰² Duman, s.358.

¹⁰³ E. Fuat Keyman, “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=473:avrupada-ve-tuerkiyede-sivil-toplum&catid=49:akademik&Itemid=113 (18.05.2012).

Bugün Batı ülkelerinde farklı konu başlıkları altında faaliyet gösteren ve sayıları her geçen yıl artan STK'lar bulunmaktadır. Neredeyse her kavram ve her konu başlığı için ayrı bir STK kurulmaktadır. Hatta bazı batı ülkelerinde sivil toplum kuruluşlarına üye sayısı o ülke nüfusunun 5-10 misli fazlası olabilmektedir.¹⁰⁴

B. SİVİL TOPLUMUN KURAMSAL TEMELLERİ

Antik Yunan düşüncesinden itibaren 19. yy. dahil olmak üzere, sivil toplum-devlet ilişkisi hakkındaki tartışmaların iki ana grupta toplandığını görmekteyiz. Bunlardan ilk grupta yer alan düşünürler devlet ve toplum ayrımının uzağındaydılar.¹⁰⁵ Çaha bu anlayışı “Transandantal devlet anlayışı”¹⁰⁶ olarak tanımlamaktadır. İkinci grupta yer alan bireyi devlet karşısında özerkleştirmeyi amaçlayan düşünürler (Araçsal devlet anlayışı düşünürleri) sivil toplum görüşünü anlamlı hale getiren ve siyaset literatüründe özgün konuma yükselten gruptur.¹⁰⁷ Bu iki geleneğin dışında gelişen üçüncü bir çizgiyi ise Marksist düşünce geleneği oluşturmaktadır.¹⁰⁸

1. Transandantal (Aşkın) Devlet Anlayışında Sivil Toplum

Devlet-sivil toplum ilişkisinde devleti ön plana çıkaran bu grupta, Platon, Aristoteles, Niccolo Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes, J. Jacques Rousseau, George Wilhelm Friedrich Hegel gibi düşünürlerin görüşleri incelenecektir.

¹⁰⁴ Serap Girgin Baykal, “AB Sürecinde Türkiye’de STÖ’ler”, http://www.maxihaber.net/yazarlar/konukyazar/2008/ky_serap_girgin_baykal_subat2008.htm (18.05.2012).

¹⁰⁵ Doğan, 2002, s.39.

¹⁰⁶ Ömer Çaha, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Plato Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.18.

¹⁰⁷ Doğan, 2002, s.39.

¹⁰⁸ Çaha, 2007, s.18.

Bu düşünürlerin birleştiği ortak nokta siyasal iktidarın elinde yoğunlaşan egemenliğin, sınırsız ve mutlak olmanın yanı sıra bölünmez ve devredilemez bir nitelik taşıdığını savunmalarıdır.¹⁰⁹

Aşkın devlet nosyonu, devleti, yaşayan bir organizma olarak görür. Devlet toplumdan bağımsız bir varlıktır ve tıpkı insanlar gibi kendine özgü bir iradesi vardır. Bu devlet anlayışı, devleti bireye karşı incelemektedir. Devlet, toplumu temsil etmekle birlikte, o toplumun ve bireyin üstündedir.¹¹⁰

18. yy'a kadar sivil toplum, devletten ayrı bir alan değildi. Sivil toplumun üyesi olmak, devletin üyesi olmak, onun yasalarına uymak, diğer yurttaşlara zarar vermeyecek biçimde davranmak demektir.¹¹¹

1.1. Platon

Aşkın devlet anlayışını idealize eden ilk düşünürlerden biri olan Platon, aristokratik, seçkin ve hiyerarşik bir yönetim modeli öngörüyordu.¹¹²

“Kişiler ve sınıflar arasındaki yer ve görev farkının uyum içinde bulunabilmesi için genel bir düzene ve buyruğa uyulması zorunludur. Devlet bir bütündür. Bundan ötürü, bireysel menfaatlerin şart tanımayan bir egemenlik demek olan devlete feda edilmesi gerekir.” Kusursuz devletin hayatı tek bir insanın hayatını andırmalıdır. Onunki gibi yekpare ve tüm olmalıdır. Bundan ötürü; mülkiyet, aile, eğitim, meslek seçimi, bilimler ve sanatlar devletin mutlak denetimine bağlanmalıdır.¹¹³

¹⁰⁹ Kadir Efeler, “Gad-Father Devlet Anlayışı ve Küresel Sivil Toplum”, **Sivil Toplum: Farklı Bakışlar**, Ed: Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.101.

¹¹⁰ Ömer Aytaç, “Mutlakçı Devletten Araçsal Devlete: Devlet Düşüncesinde Değişim”, **Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı: 1, 2005, s.7.

¹¹¹ Keane, s.48.

¹¹² Çaha, 2007, s.19.

¹¹³ Platon, **Devlet**, Çev: Hüseyin Demirhan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2002, s.8.

Platon'a göre, devlet kutsal ve aşkınken özel alandan ayrılmaz, bu nedenle Platon sıklıkla totaliter devletin bir habercisi olarak sunulmuş, sivil toplum devlet ayırımına gitmemiştir.¹¹⁴

1.2. Aristoteles

Sivil toplum terimi Aristoteles tarafından "politike koinonia" kent devletinin yurttaşları olarak kullanılmıştır. Aristoteles'in sivil toplumu, erkek köle sahiplerinin özgür ve eşit toplumdur.¹¹⁵

Aristoteles bu kavramdan hem insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerle bir araya gelmelerini hem de insanların bir arada yaşamalarını anlamaktaydı. O, 'Politike Koinonia' kavramı ile hem hukuksal anlamda insanların oluşturdukları toplulukları (örneğin aileyi) hem de toplumu kastetmekteydi. Bununla beraber düşünür, birey ve polis arasında bir ayırım yapma yoluna gitmemiştir.¹¹⁶

Aristoteles'de ekonomik olan ile siyasal olan arasında köken itibariyle bir karşıtlık söz konusudur. Bu anlamda polis ve ailenin ekonomik üretim faaliyetleri anlamına gelen oikos birbirinden ayrılır. Fakat her ikisi birlikte Polis'i yani devleti oluşturur. Aristoteles'in 'sivil toplum' kavramını kullanımında gözlenen "polis" ile bireylerin özel yaşam alanlarına ait olan "oikos" arasındaki ikilik bir zıtlığı göstermemektedir. Çünkü 'oikos'un temsil ettiği haneler aslında 'polis'in doğal arka planından başka bir şey değildir.¹¹⁷

Oikos insanların duyularını, güdülerini, itkilerini yaşadığı yer; Polis ise insan aklının, insan aklının yansıması olan dilin sergilendiği mekandır. Polis yurttaşların yönetme ve yönetilmenin erdemlerini paylaşmalarını sağlayan bir cemiyetler cemiyetidir. Polis mensubu "yurttaşlar" eşit ve hür olarak ortak sorunlar üzerine akıl yürütmekte, fikirlerini müzakere ederek ortak akıl, ortak

¹¹⁴ Steven B. Smith, "Siyaset Felsefesine Giriş", s.3,
<http://www.acikders.org.tr/file.php/109/Lectures/PDF/Ders24.pdf> (07.05.2012).

¹¹⁵ Kabasakal, s.10.

¹¹⁶ Doğan, 2002, s.9.

¹¹⁷ Doğan, 2002, s.10.

fikri, ortak sözü oluşturmaya çalışmaktadır. Devlet toplumun “medeni” (sivil) biçimini temsil eder; “medeniyet” (sivillik) iyi yurttaşlığın gereklerini tanımlar.¹¹⁸

Aristoteles’de Platon gibi tüm siteyi saran ve siyasal toplum olarak kabul edilen sivil toplumu, devletten ayrı ve/veya ona karşı bir alan olarak tanımlamaktan uzaktır.¹¹⁹ Sivil toplum ve devlet özdeş kabul edilmiştir.¹²⁰

1.3. Niccolo Machiavelli

Platon ve Aristoteles’in elinde şekillenen aşkın devlet anlayışı Katolik kilisesinin evrensel bir devlet oluşturma çabası ile yeni teokratik temeller üzerinde inşa edilen bir aşkınlığa bırakmıştır. Machiavelli kilisenin evrenselci devlet anlayışını reddederken, siyasal yönetimi kilise baskısından kurtarmaya yönelik düşünceleri ile dikkat çeker.¹²¹

Machiavelli, Prens adlı çalışmasında iktidarı kullanan erkin mutlak yönetimini öngörmekte, iktidarı prens ile özdeşleştirmekte, egemenliğin nasıl sürdürüleceğine ve devleti ele geçirme çabasına vurgu yapmaktadır.¹²²

Machiavelli bu eserde kilise karşısında monarşik devleti yüceltmış, kudretli bir devleti savunmuştur.¹²³ Bu düşüncesiyle de toplumsal dinamiklerin önünü kesen, dolayısıyla sivil topluma kapıyı kapatan bir anlayış ön plana çıkmış, bireysel amaçlar devletin amaçları içinde erimiştir.¹²⁴

¹¹⁸ Akay ve Kurma, http://stk.bilgi.edu.tr/cd/01/doc/okuma_01-2.pdf (05.10.2011)

¹¹⁹ Tosun, s.30.

¹²⁰ Akay ve Kurma, http://stk.bilgi.edu.tr/cd/01/doc/okuma_01-2.pdf (05.10.2011)

¹²¹ Çaha, 2007, s.19.

¹²² İbrahim Aydın ve Veysel Ayhan, “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, s.72.

¹²³ Ekrem Buğra Ekinci, “Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1-3, Yıl: 96, s.230.

¹²⁴ Çaha, 2007, s.20.

1.4. Jean Bodin

Bodin, bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde mutlak egemenliği bulunan ve kanunla kısıtlanmayan yarı tanrısal bir devlet anlayışı formüle etmiştir. Bodin bu anlayışıyla egemenliğin bölünmezliği ve devletin bütünlüğünü garanti altına almak amacı gütmüştür.¹²⁵ Siyasal iktidarın elinde yoğunlaşan egemenlik, sınırsız ve mutlak olmanın yanı sıra bölünmez ve devredilemez bir nitelik taşımaktadır. Devletin Altı Kitabı adlı eserinde de egemenliği “yurttaşların, uyrukların ve hukukun üstünde bir kudret” şeklinde tanımlayan Bodin’e göre siyasal otorite, dinsel otorite anlayışı, mezhep üstünlüğü ve feodal çıkarların üzerindedir. Bodin bu düşünce tarzıyla feodal yönetim ve kilisenin toplum üzerindeki etkilerinin azaltılmasını, tüm gücün tek elde, yani devlette toplanmasını amaçlamıştır. O halde devlet, toplumun kaderini belirleyen mutlak ve sürekli bir otoriteyi ifade etmektedir.¹²⁶

Bodin, sivil toplumu çok sayıda ailenin bir araya gelmesi şeklinde değerlendirdiği için aile kavramı ve aile fertlerinin ilişkileri önem kazanmaktadır. Çünkü bu ilişkilerden yola çıkarak devlet (egemen) ile toplum arasındaki ilişkilere dair önermeler geliştirmektedir. Baba, anne, çocuklar, hizmetkarlar ve ortak bir mülkten oluşan aile Bodin için diğer bütün toplulukların çekirdeğini oluşturan doğal bir yapılanmadır. Devlet de bu ailelerin yönetimi olarak tanımlanır. Bu ailelerin ortak bir takım kaygılar ya da karşılıklı avantajlar etrafında bir araya gelmesi ile bazı birlikler meydana gelir. Köyler, şehirler gibi... Bütün bunlar bir egemen tarafından birleşirse devlet oluşur.¹²⁷ Ve bu devlet yurttaşların, uyrukların ve hukukun üstünde olan bir güçtür.¹²⁸

¹²⁵ Doğan, 2002, s.42.

¹²⁶ Jean Bodin, **Devlet Üzerine Altı Kitaptan Seçme Parçalar**, Çev: M. Tunçay, **Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar II**, Yeniçağ, Der: Mete Tunçay, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1969, s.95, Akt., Halis Çetin, “Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine”, **C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2012, s.3.

¹²⁷ Onbaşı, s.16.

¹²⁸ Doğan, 2002, s.44.

Bodin mutlak monarşi anlayışı ve aile kavramsallaştırmasıyla bireyleri egemen bir güce bağlamakta dolayısıyla sivil toplumun gelişimini sınırlamaktadır.¹²⁹

1.5. Thomas Hobbes

Mutlak otoriteyi bireylerin güvenlik ihtiyacına dayandıran ilk düşünür Thomas Hobbes oldu.¹³⁰ Hobbes “Devletin amacı güvenlidir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmektir.”¹³¹ ifadesiyle devleti güvenliği sağlamakla yükümlü kılarken korunma ihtiyacına yol açan durumun “doğa durumu” olduğunu belirtmiştir. Hobbes’ın çizdiği doğa durumu tablosunda insanların doğaları gereği bir arada bulduklarını, ancak bunun doğuştan toplumsal oldukları anlamına gelmediğini savunur.¹³²

“İnsanlar doğuştan eşittir, doğa insanları bedensel ve zihinsel bakımdan öyle eşit yaratmıştır.”¹³³ İnsanlar arasındaki güvensizliğin temel nedeni tam olarak bu eşitlik durumudur.¹³⁴

“Eşitlikten güvensizlik doğar.”¹³⁵ Hobbes bu tezini şu ifadeyle açıklamaktadır. “İki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece

¹²⁹ Karakuş, s.8.

¹³⁰ Çaha, 2007, s.20.

¹³¹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, “İkinci Kısım: Devlet Üzerine”, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2007, s.127.

¹³² Onbaşı, s.18.

¹³³ Hobbes, **Leviathan**, “Mutluluğu ve Mutsuzluğu Bakımından İnsanlığın Doğal Durumu Üzerine”, (Çev: Semih Lim), (6. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.92.

¹³⁴ Ayhan Biber, “Türkiye’de Sivil Alanın Darlığı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11, 3, 2009, s.30-31.

¹³⁵ Hobbes, s.93.

zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar.”¹³⁶

Hobbes bu durumun savaş haline yol açacağını ifade edip, bu durumdan kurtulmanın tek yolunun insanları kontrol altında tutacak bir güç olduğunu ifade etmiştir.¹³⁷

“Herkes kendi iradesini kişi veya heyetin muhakemesine tabi kılsa tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir DEVLET, Latince CIVITAS olarak adlandırılır. İşte o Ejderha'nın veya daha saygılı konuşmak gerekirse ölümsüz Tanrının altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz ölümlü Tanrının doğuşu böyle olur. Çünkü, devletteki her bir kimsenin ona verdiği yetkiyle onun elinde o kadar çok kudret ve güç toplanmış olur ki, o kişi, bu kudret ve gücün dehşetiyle, bütün insanların yurttaki barış ve yurtdışında düşmanlara karşı yardımlaşma yönündeki irdelemelerini birleştirip biçimlendirmeye muktedir hale gelir. İşte devletin özü o kişide toplanmıştır; tanımlamak gerekirse, bu öz, büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkanlarını kullanabilmesidir.”¹³⁸

Leviathan sadece barışı sağlamakla kalmayacak insanlar bu güç sayesinde kültür ve medeniyet yaratıp medeni (sivil) topluma geçebileceklerdir.¹³⁹ Hobbes devletin bulunduğu toplumsal durumu sivil hal olarak adlandırır. Bununla beraber site, devlet, sivil toplum kavramları arasında açık bir fark gözetilmez. Yani Hobbes bu kavramları birbirleriyle özdeş olarak kullanmıştır. Dolayısıyla bir toplum/devlet birlikteliği anlayışından söz etmek gerekir.¹⁴⁰

¹³⁶ Hobbes, s.93.

¹³⁷ Onbaşı, s.18.

¹³⁸ Hobbes, s.130.

¹³⁹ Onbaşı, s.18

¹⁴⁰ Doğan, 2007, s.55.

1.6. Jean Jacques Rousseau

Toplum sözleşmesi düşünürlerinden biri Rousseau, insanın sivil topluma girişini –ki bu devletli toplum anlamına gelir– doğa durumundan yola çıkarak açıklar.¹⁴¹ Doğa durumunda insanın yaşam tarzı hayvanlardan çok farklı değildir. Temel amacı yiyecek, içecek ve barınak bulmaktır. Doğa durumu herkesin bu tür temel ihtiyaçlarını kendisinin karşılayabildiği, başkalarına muhtaç olmadığı ya da bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için diğerleriyle mücadele etmek zorunda olmadığı durumu ifade eder. Özel mülkiyet ve buna bağlı eşitsizlikler yoktur. Bu nedenle insanlar topluluk halinde değil ayrı ayrı yaşamaktadır ve birbirlerine karşı herhangi bir görev ve sorumlulukları bulunmamaktadır.¹⁴²

Rousseau bu durumu şu ifade ile açıklamaktadır. “Varsayalım ki insanlar, doğal durumda yaşarlarken, korunmalarına zarar veren engellerin bireylerin direnişi sonucu, her bir kimsenin o doğal durumda ayakta kalabilmek için başvuracağı güçlere baskın çıktıkları o noktaya vardılar. Böyle olduğunda, o ilkel durum artık sona erer ve insanlar yaşam biçimlerini değiştirmeye ortadan kalkarlar.”¹⁴³ İlkel durum sona erdiğinde insanların artan ihtiyaçları karşılanamaz hale gelmiş ve bu süreç mülkiyeti ve mülkiyetten kaynaklanan kavgaları doğurmuştur.¹⁴⁴

Rousseau özel mülkiyet konusuna vurgu yapmıştır. “Topluluk üyeleri toplumsal sözleşme ile topluluk haline geçişte, bütün mal varlıklarını ve bütün güçleriyle kendini topluluğa adar, ancak mal, mülk bu erdemle el değiştirirken sahipliğin özelliğinin değişip egemen varlığın malları arasına katıldığı anlamına gelmez.”¹⁴⁵ Rousseau özel mülkiyeti sivil toplumun temeli olarak ele alır. Rousseau’ya göre eşitsizlikleri meşrulaştıran sivil toplum istenmeyen bir durum

¹⁴¹ Faruk Yalbaç, “Rousseau’nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 14, 2007, s.128.

¹⁴² Onbaşı, s.22.

¹⁴³ Rousseau, s.17.

¹⁴⁴ Onbaşı, s.22.

¹⁴⁵ Rousseau, s.23.

olup sivil devletteki hayal ürünü hak eşitliğini ayakta tutmak için düşünülmüş tüm araçların son tahlilde bu eşitliği yıkmaya yarayacak araçlara dönüşecektir. Devlet-sivil toplum ikilemini insan-yurttaş ikilemi perspektifinden inceleyen Rousseau'nun amacı, bu ikilemlerin aşılarak toplumsal bütünlüğü sağlayacak, elverişli bir yol olarak insanın yurttaşına dönüşmesidir.¹⁴⁶

Mülkiyetin sebep olduğu çatışma ve kavgalar, insanların bu kavgaları engelleyebilecek bir otoritenin boyunduruğu altında topluca yaşamayı kabul etmelerine ve bir sözleşme ile doğa durumundan sivil ve politik topluma geçmelerine neden olmuştur.¹⁴⁷

1.7. Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Sivil toplumla ilgili çağdaş tartışmaları en çok etkilemiş düşünürün Hegel olduğu kabul edilir.¹⁴⁸ Devlet-sivil toplum ayrımı yapan ilk düşünür Hegel'dir.¹⁴⁹

17. ve 18. yy'dan itibaren Batı düşüncesinde sivil toplum kavramı hürriyetle ilintili olarak kullanılmaya başlandı. Sivil toplum etrafında kümelenen tarihi ve felsefi tartışmalar Hegel'in kullanımları ile yaygınlık kazanmıştır.¹⁵⁰

Devlet-sivil toplum ilişkisine yönelik geniş kapsamlı araştırmalar yapan Hegel "Grundlinien der Philosophie des Rechts" (Hukuk Felsefesinin Temel Prensipleri) adlı eserinde devlet ve sivil toplum ilişkisini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Toplumsal Sözleşmecî düşünürlerce eş anlamlı olarak kullanılan devlet ve sivil toplum kavramlarını birbirinden ayırmış; sivil toplumu, aile ile devletin

¹⁴⁶ Tosun, s.34.

¹⁴⁷ Onbaşı, s.23.

¹⁴⁸ Yavuz Bayram, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum ve Kamuoyu", (Uzmanlık Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon, 2006), s.57.

¹⁴⁹ Karakuş, 2006, s.12.

¹⁵⁰ İsmail Hira ve Mustafa Kemal Şan, **Türkiye'de Sosyo-Politik Sistem ve Sivil Toplum Araışları**, Ed: Davut Dursun ve diğ., Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s.2.

siyasi ilişkileri arasında yer alan ara bir kurum olarak tanımlamıştır.¹⁵¹ Hegel toplumu özgürlüğün doğal bir koşulu olarak değil de ataerkil aile düzeninin basit dünyası ile evrensel devlet arasında konumlanmış bulunan tarihsel olarak üretilmiş ahlaki yaşam alanı biçiminde kavramıştır.¹⁵²

Hegel'in sivil toplumu, bir sözleşme sonucu kurulmaz. Sözleşmenin yapılacağı ortam ya da alanı oluşturur. Sivil toplum bireylerin kendiliğinden gelenek ve görenekler uyarınca özgür birlikteliklerinden meydana gelir. Sivil toplum ancak, yasal ve siyasal kavramlarla donatılınca devlete dönüşür.¹⁵³ Sivil Toplum-Devlet ayrımının başlangıcını Hegel olduğu gibi düşünür, sivil toplumu “ekonomi alanında rekabete girebilmek için aile birliğini terk eden bireylerin dünyası” olarak tanımlar ve devletin karşısına koyar. Yine Hegel’de Sivil Toplum “kazanç, bireysel mutluluk ve kişi statüsünün korunması gibi yaşamsal kesintilerin toplu ifadesi”dir.¹⁵⁴

Hegel’e göre “bireyin iradesi genel irade ile uzlaşır ve kaynaşır. Tek kişi kendini üstündeki bir kanuna bağlar; bu kanunu kendi kanunu olarak duyar.” İşte bu “ahlaklılığın” hem ölçüsü, hem de amacıdır. Kişi “kendini ne kadar aşar ve ne kadar kendi üstündeki objektif bir düzene bağlarsa, o kadar ahlaklı olur.” Böylece bir meziyete de, “tek iradenin genel irade ile uzlaşıp kaynaşması olan objektif ahlakta” ulaşılır. Objektif ahlak da üç aşamada gerçekleşir: 1. Aile, 2. Sivil Toplum, 3. Devlet.¹⁵⁵

Ailede henüz objektif ahlak tam değildir. Burada henüz ‘doğal’ ve ‘doğrudan doğruya’ bir durumdadır. Bununla beraber aile sevgi bağlılığından çok ahlaki bir durumdur. Birey ‘genel’i ilk kez aile kurumunda yaşar. Aileden sonraki aşama olan sivil toplumda birey ileriye doğru bir adım atar. Sivil toplum bireylerin bir çıkar ortaklığıdır. Bu anlamda herkes kendi çıkarlarını göz önünde

¹⁵¹ Biber, s.31.

¹⁵² Keane, s.67.

¹⁵³ Kabasakal, s.9.

¹⁵⁴ Caniklioğlu, s.17.

¹⁵⁵ Doğan, 1999, s.136.

bulundurur. Bu nedenle toplumda ideal bir motif genel-geçer bir değerler yoktur. Buna rağmen sivil toplumda ‘özel’in ‘genel’i büsbütün gölgede bıraktığı sanılmamalıdır. Sivil toplumda özel irade aileden daha ileri ve daha derin olarak genel iradeye tabi olmayı öğrenir. Böylelikle ‘objektif ahlak’ kendini sivil toplumda gerçekleştirmiş olur. Buna rağmen objektif ahlak hala tam ve mükemmel değildir. Eksikliğini ise ancak ‘Devlet’de giderecektir. Bireyin iradesi ile genel irade (kamusal irade) ancak devlette tam bir uyum haline gelir ve kaynaşır. Hegel’e göre devlet kamusal iradenin somut bir hal kazanması halidir. Ancak devlet tek tek iradelerin toplamı değil; akıllı, canlı bir “bütün”dür. Bu yüzden devlet, kendiliğinden akla en uygun varlıktır.¹⁵⁶

Hegel sivil toplumu aile ve devlet arasında bir aşama olarak görür. Bu alanda bireyler, toplumsal sınıflar, kurum ve kuruluşlar sivil toplumu oluşturur. Hegel’in devleti: bireyleri ve sivil toplumu devlet içinde eritip kaynaştıran devlettir. Hegel’in vardığı son nokta ise bireyin ahlaki olgunluğa sivil toplum kanalıyla devlet içinde ulaşacağıdır.¹⁵⁷

Hegel, kendinden önceki “mutlakıyetçi” düşünürlerle aynı sonuca ulaşmaktadır. Ancak diğer düşünürlerden farklılığı, özellikle bireyden hareket eden Hobbes ve Rousseau’nun aksine kalkış noktası olarak sivil toplumu seçmiş olmasıdır. Ancak üçü de sonuçta Machiavelli ve Bodin’in mutlakıyetçi, tekçi ve kuşatıcı devlet anlayışını tarihsel bir kaçınılmazlık ve zorunluluk olarak kabul etmektedirler.¹⁵⁸

2. Instrumental (Araçsal) Devlet Anlayışında Sivil Toplum

17. yy sonrasında itibaren siyasal yapı üzerindeki tartışmalardan genel olarak “devlet eksenli” ve “birey eksenli” olmak üzere iki siyasal düşünce geleneğinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Doğan, 1999, s.136.

¹⁵⁷ Doğan, 1999, s.136.

¹⁵⁸ Çaha, 2007, s.26.

¹⁵⁹ Çaha, 2007, s.18.

Bu halkalardan ilkinini aşkın devlet anlayışını savunan düşünürler oluştururken, ikinci halkada John Locke, Adam Ferguson, Alexis De Tocqueville, John Stuart Mill, Friedrich Hayek gibi düşünürler yer almaktadır.

Sivil toplum-devlet ayrımı, çoğu kez sivil toplumun özgürlükçü, devletin ise baskıcı olduğu kategorik kabulü esasında dile getirilmekte ve doğası gereği baskıcı olan devletin demokratikleştirilmesinde sivil toplumun önemine dem vurmaktadır.¹⁶⁰

Devletçi tavrı dışlayan, bireysel hak ve özgürlüklerin yitimini büyük bir problem olarak gören, devlet karşısında bireyi önceleyen, sivil toplum devlet ilişkilerinde devleti geri plana atan araçsal devlet savunucuları¹⁶¹ 18. ve 19. yüzyıllarda sivil toplum kavramına yeni bir içerik kazandırmışlardır.¹⁶²

Bu düşünürler bireyciliğin temsil ettiği sivil özgürlükleri savunurken, baskıcı görüşlere ağır bir darbe indiren liberalizm doğmuştur.¹⁶³

2.1. John Locke

18. yüzyılla birlikte sivil toplum kavramında bir kırılma gözlenmektedir. Bu yüzyıla hakim olan düşüncede sivil toplum, kent yaşamı ve ticari faaliyetlerin geliştiği, çoğulcu, devlet tarafından asimile edilmemiş ve aile sınırları dışında gerçekleşen bireysel faaliyetlerin yer aldığı toplum olarak kabul edilmektedir. Sivil toplum artık devlet kavramıyla ilişkilendirilmekten çıkıp giderek devlete eşdeğer nitelikte kavramı temsil etmeye başlamıştır.¹⁶⁴

Locke bu düşüncenin ilk temsilcisi olup baskıcı görüşlere ağır darbe indiren liberalizmin de öncüsüdür. Yalnız yaşadığı devrin değil daha sonraki

¹⁶⁰ Levent Köker, “Devlet mi, Sivil Toplum mu? Sivil Toplum Modern Devlete Belirgin Bir Karşıtlık Oluşturmaktadır”, **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 10, Nisan-Haziran 2005, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=405> (03.05.2012).

¹⁶¹ Aytaç, s.5.

¹⁶² Çaha, 2007, s.10.

¹⁶³ Çetin, s.40.

¹⁶⁴ Kabasakal, s.13.

dönemin özellikle de 18. yy liberal okulun bayraktarı olmuş, doğal hakları sınırlı devleti savunmuştur.¹⁶⁵

Locke'a göre devletin amacı ve görevi hukuka uygunluğu sağlamak ve sosyal davranış normlarını doğal haklar aracılığıyla düzenlemektir.¹⁶⁶ Devlet bireyin doğal hakları arasında yer alan özgürlük, eşitlik, yasama ve mülkiyet haklarını korumak üzere sözleşme ile kurulmuş bir mekanizmadır.¹⁶⁷

Locke'un düşüncesinde toplum, devletten önceliklidir. Doğa durumu bir özgürlük durumudur; bir başıboşluk durumu değildir. Ancak, doğa durumunda kamusal desteğe sahip adli bir yargıcın yokluğu ve cezaların uygulanmasında bir ölçünün bulunmaması insanları siyasal topluma geçişe zorlar. Toplum devletten önce var olduğu gibi devlet de zorunluluğun eseridir. Dolayısıyla devlet sınırlı bir alanda faaliyette bulunabilir. Böylece sivil alan ile siyasal alan birbirinden ayrılmaktadır.¹⁶⁸

Locke'a göre savaş, doğa durumunun zorunlu bir özelliği olmayıp sadece bir olasılıktır. Sivil topluma geçişte aslında doğada bağımsız insanlar arasında var olan uyumun artırılması ve sürekliliğin sağlanması ile gerçekleşir. Locke kavramsallaştırmasında "sivil yönetim'den bahseder ki, bu da sivil toplum ile siyasal toplumun birbirinin alternatifi olarak kullanılmasıdır.¹⁶⁹

Locke'ın vurguladığı özgürlük kavramı liberal düşünce geleneğini en fazla ilgilendiren kavramlar olup Locke'ın başını çektiği liberal düşünce geleneğinde sivil toplum ancak özgürlüklerin alanı olduğunda anlam kazanır.¹⁷⁰

Sivil toplumun devlete eşdeğer nitelikte ayrı bir kavram olarak algılanması burjuvazinin, sivil toplum kavramını, siyasi alanda bağımsız,

¹⁶⁵ Çetin, s.40.

¹⁶⁶ Doğan, 2002, s.63.

¹⁶⁷ Aytaç, s.11.

¹⁶⁸ Karadağ, s.67-68.

¹⁶⁹ Tosun, s.32-33.

¹⁷⁰ Çaha, 2007, s.40.

toplumun özel yaşamına ve ekonomik pazara açılmış bir sosyal alan ile eş tutmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷¹

2.2. Adam Ferguson

Klasik sivil toplum kavramının parçalanışının ilk işaretleri, Adam Ferguson'ın İskoç Aydınlanma dönemine ait dikkat çekici çalışması “An Essay on the History of Civil Society (1707)” adlı yapıtında açıkça görülmektedir.¹⁷² Düşünür sivil toplum kavramını bir eserin başlığına taşıyan ilk isimdir.¹⁷³

Düşünür eserinde biri tamamen doğal durumda geçerli olan ilkel, biri de hukukun, ticari kuralların, toplumsal değerlerin geçerli olduğu politik olmak üzere iki tip toplum yapısının altını çizmiştir.¹⁷⁴ Doğa durumu barbar milletlerin yaşamını tanımlar ve bu yaşamı açıklayan anahtar kelimeler kendini koruma güdüsü, sevgi, cesaret, cömertlik ve onurdur.¹⁷⁵ Doğal durum sivil toplumun olmadığı bir toplumsal yapıyı ifade ederken hak hukuk, güçlü siyasal kurum ve toplumsal etik değerlerin hakim olduğu ve bunların bir otorite tarafından korunduğu toplumlar politik, başka bir deyişle sivil toplumu oluşturmaktadır.¹⁷⁶

Ferguson, sivil toplum ve despotik devlet arasında bir çatışma olduğunu; biri olmazsa diğerine dönüşün gerçekleşeceğini belirtmiştir. Sivil Toplumu “toplumun bağlarını oluşturan bağımsız örgütlenme kapasiteleri” ile bağımlı kılan ve böylelikle bu örgütü toplumsal yaşamın olmazsa olmaz koşulu (sinequa non'u) haline getirmiştir. Anayasal Devlet öneren bir gelişmeyi Sivil Toplum düşüncesine katmıştır.¹⁷⁷

Düşünüre göre piyasa ile siyasal sistem arasında da diyalektik bir çelişki vardır. Bu çelişki hukukun egemen kılınması ile denetim altına alınabilir. Ancak

¹⁷¹ Kabasakal, s.12.

¹⁷² Keane, s.54.

¹⁷³ Hira ve Şan, s.1.

¹⁷⁴ Okan Özbaş, “Sivil Toplumda Kadının Rolü”, (Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Daire Başkanlığı, Ankara, 2008), s.11.

¹⁷⁵ Akay ve Kurma, s.3, http://stk.bilgi.edu.tr/cd/01/doc/okuma_01-2.pdf (05.10.2011)

¹⁷⁶ Çaha, 2007, s.36.

¹⁷⁷ Sarpaşan, s.24.

bu şekilde özel mülkiyet, özgürlükler ve özgür birlikler yani Sivil Topluma özgü kuruluşlar yaşama şansı bulabilir. Devletin bireyin özel alanına müdahalesi önlenmedikçe, devlet gücünün sınırlanmasından söz edilemez. Ancak devletin özgürlükler, dernekler ve mülkiyete müdahalesi sınırlandığı takdirde bireyin kamusal işlerde yer alması sağlanabilir. Böylece yurttaş, kamu yöneticisinin dışına itilmekten devlet ile bireyin özel alanı arasında kurulacak denge sayesinde korunabilir.¹⁷⁸

Ferguson “sivil toplum” düşüncesinin dönüm noktasının ilk halkasını oluştururken, eserinin adında sivil toplum terimini kullanmasından da anlaşılacağı gibi artık sivil toplum öğeleri ortaya çıkmaya başlamış, sivil toplum-siyasal toplum ayrımı yapılmıştır.¹⁷⁹

2.3. Alexis de Tocqueville

Demokrasiler için sivil toplum düşüncesinin taşıdığı önemi ilk olarak açık şekilde ifade eden düşünür Alexis De Tocqueville olmuştur. Tocqueville, Amerika Birleşik Devletleri’ni dönemin Avrupa devletleri ile karşılaştırarak, ABD’nin sağlamış olduğu ekonomik ve siyasal başarıları bu ülkede sivil toplumun gelişmiş olmasına bağlamıştır.¹⁸⁰

Tocqueville örgütlü toplum konusunda ciddi vurgular yapıp bu yönüyle sivil toplum kavramına katkıda bulunurken, sivil toplum konusunda geliştireceği kuramına temel dayanak olarak Amerikan deneyimini eksen almıştır.¹⁸¹

Tocqueville’in toplum ve politika öğretisine dayanarak kullandığı kabullerden biri “devlet otoritesinin merkezileştiği, tek organda yapıldığı oranda artacağı ve özgürlükler açısından bu yığılma arttıkça tehlikenin büyüyeceği”

¹⁷⁸ Sarpaşan, s.24.

¹⁷⁹ Doğan, 2002, s.75.

¹⁸⁰ Bayram, s.74.

¹⁸¹ Hira ve Şan, s.2.

yönündedir.¹⁸² Bu tehlikeye karşı ancak sivil toplum kuruluşları, emniyet sağlayıcı bir unsur olabilir.¹⁸³

Devlet kudretini sivil toplum kuruluşları ile sınırlamanın gereğini savunan düşünür böylece bireylerin gruplar aracılığı ile siyasal kararları etkileyeceklerini savunur.¹⁸⁴ Düşünüre göre “örgütlenme insanların uygulamayı çok uzun sürede öğrendikleri bir ayrıcalıktır.”¹⁸⁵

Tocqueville Amerika’da görüp, hayran kaldığı örgütlü toplum modelini temel alarak kendi kuramını oluştururken, günümüzdeki sivil toplum anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır.¹⁸⁶

2.4. John Stuart Mill

Liberal düşünce geleneğinde sivil toplum kavramının en bariz özelliği olan çeşitlilik yönündeki liberal açılımın savunusunu net bir biçimde John Stuart Mill’de görüyoruz.¹⁸⁷

Mill özgürlük konusuna vurgu yapmış, özgürlüğü “başkalarını mutluluklarından yoksun bırakmaya ya da onların mutluluğa ulaşma çabalarına engel olmaya kalkışmadığı sürece, bireyin kendi iyiliğini kendi bildiği yolda araması serbestisi” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁸

Milli özgürlük temelli faydalık ilkesini geliştirmiş, özgürlüğü düşünme, araştırma, konuşma, ahlaki yargı ve eylem özgürlükleri şeklinde dile getirip,

¹⁸² Alexis De Tocqueville, **Amerika’da Demokrasi**, Çev: İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994, Bölüm I, s.81, aktaran: İlyas Doğan, s.83.

¹⁸³ Erkan Mert Özoğul, **Tocqueville’nin Amerikan Demokrasisi Algısı**, s.2, http://istanbul.academia.edu/ErkanMert%C3%96zo%C4%9Ful/Papers/540144/Tocquevillein_Amerikan_Demokrasisi_Algisi, (04.05.2012).

¹⁸⁴ Bihterin Dinçkol, “Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville’in Siyasal Kuramı”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, Nisan 2004, s.161.

¹⁸⁵ Tocqueville, s.86, aktaran: Dinçkol, s.161.

¹⁸⁶ Hira ve Şan, s.12.

¹⁸⁷ Çaha, 2007, s.40.

¹⁸⁸ John Stuart Mill, **On Liberty**, Çev: Alime Ertan, Belge Yayınları, İstanbul, 2008, s.16, aktaran: Ahmet Gürbüz, “John Stuart Mill’in Özgürlük Konusundaki Düşüncelerinin Değeri”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXV, Sayı: 226, 2009, s.363.

bunların olmadığı toplumların özgür olamayacağını savunmuştur.¹⁸⁹ Ona göre özgürlüğün mutlak anlamda elde edilmesinin yolu çeşitlilikten geçer. “İnsanlar koyun gibi değildir, üstelik koyunlar bile ayırt edilemez biçimde bir birinin tıpkısı değildir” diyen Mill insan doğasındaki farklılıkların korunması gerektiğini dile getirir.¹⁹⁰

Mill’in vurgu yaptığı bir konu da “katılım”dır. Mill siyasal katılımın bireyin entelektüel ve ahlaki kapasitelerinin geliştireceği tezini savunurken, liberal teoriye “katılımcılık” fikrinin girmesine neden olmuştur.¹⁹¹

Mill, doğrudan doğruya sivil toplum konusunda fikir yürütmemiş olsa da, özgürlük ve katılım üzerine düşünceleri ile sivil toplumu devletin varlık koşulu olarak önceler.¹⁹²

2.5. Friedrich A. Von Hayek

Hayek eserlerinde, özellikle de Özgürlüğün Anayasası adlı eserinde bir özgürlük teorisi olarak liberalizmi sistematize etmiştir.¹⁹³ Hayek özgürlüğü “başkasının veya başkalarının zorlamasından uzak olmak” şeklinde tanımlar.¹⁹⁴

Hayek bireylerin başka otoritelerin arzularına göre hareket etmesinin bir zorlama olduğunu belirtip, en büyük zorlamanın devletten geldiğini savunmuştur.¹⁹⁵ Devlet güvenliği sağlamak gibi bahanelerle insanların özgürlük alanlarına müdahale etmemelidir.¹⁹⁶ Hayek bu düşüncesini Benjamin Franklin’e

¹⁸⁹ Çetin, s.47.

¹⁹⁰ John Stuart Mill, **Hürriyet Üstüne**, (Çev: Mehmet Osman Dostel), Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s.136-137, Aktaran: Çaha, s.41.

¹⁹¹ Berktaş, s.71.

¹⁹² Aytaç, s.12.

¹⁹³ Recep Batu Günör, “Friedrich A. Von Hayek’in Siyaset Felsefesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Ankara, 2008), s.59.

¹⁹⁴ Friedrich A. Von Hayek, **The Constitution of Liberty**, The University of Chicago, Press, Chicago, 1960, s.11-12, aktaran: Çaha, s.45.

¹⁹⁵ Çaha, 2007, s.45.

¹⁹⁶ Halis Çetin, “Özgürlüğe Karşı Güvenlik: Hayek’in “Kölelik Yolu” Eserini Yeniden Okumak”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, s.2.

ait şu sözlerle ifade etmektedir; “Geçici güvenlik uğruna temel özgürlüğünü feda eden insanlar ne özgürlüğe ne de güvenliğe layıktırlar.”¹⁹⁷

Hayek, devletin özgürlüğü yok etmemesi için kanun hakimiyeti vurgusu yapmıştır. Ona göre kanunların nedeni bireyi özgür kılmaktır. Ancak bu onun kanunları özgürlükten daha üstün gördüğü anlamına gelmez. Ona göre kanun yalnızca özgürlüğü koruma amacına hizmet eden bir araçtır.¹⁹⁸

Yasayla sınırlı olmayan bir devleti gücünü silahtan alan bir çeteyle aynı gören Hayek, devletten ve devletin sürekli biçimlendirme çabalarından bağımsız bir düzene ilişkin vurgusuyla sivil toplumun “kendiliğinden” gelişimi için zemin hazırlamıştır.¹⁹⁹

3. Marxist Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum

17. ve 18. yy’ın başlarında şekillenen aşkın ve araçsal devlet anlayışlarının sivil topluma bakışının yanı sıra Marxist düşünce geleneği toplum-devlet ilişkileri konusunda ayrı bir akımı oluşturur. Sivil toplum-devlet ilişkisine ilişkin tartışmalar bu düşünce akımı içerisinde Marx ve Gramsci tarafından ileri sürülmüştür.²⁰⁰

Marx ve Gramsci’nin sivil topluma bakışlarında farklar olsa bile hem Marx, hem Gramsci için sivil toplum kapitalist gelişmeyi anlamakta temel bir etkindir.²⁰¹

¹⁹⁷ Friedrich A. Von Hayek, **Kölelik Yolu**, (Çev: Turan Feyizoğlu, Yıldırım Aslan), Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s.178.

¹⁹⁸ Coşkun Can Aktan ve Tarık Vural, “Yeni Kurumsal İktisada Katkıda Bulunan Başlıca İktisatçılar”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/yeni-kurumonculer.htm> (06.05.2012).

¹⁹⁹ Çaha, 2007, s.46.

²⁰⁰ Çaha, 2007, s.18.

²⁰¹ Martin Cornoy, “Gramsci ve Devlet”, **Praksis**, Sayı: 3, 2001, s.255.

3.1. Karl Marx

Karl Marx teorilerinde Hegel'i örnek alan bir düşünürdür. Hegel tarafından ortaya konan sivil toplum görüşü Marx tarafından uygulanan diyalektik yöntemle tekrar ortaya konmuştur.²⁰²

Marx "toplumun yoğunlaşmış ve örgütlü şiddeti"²⁰³ olarak tanımladığı devleti Hegel'de olduğu gibi toplumsal ve ekonomik yaşamın tümünü kuşatıcı bir kurum olarak değil, sivil toplumun hizmetinde bir kurum olarak görür.²⁰⁴

Marx'ın teorisinde Sivil Toplum, devlet tarafından düzenlenen ve belirlenen bir alan olmaktan çıkmış, tersine devletin sivil topluma bağlı olduğu ve onun tarafından belirlendiği kabul edilmiştir.²⁰⁵

Sivil toplum alt yapı-üst yapı ilişkileri içinde inceleyen Marx, sivil toplumun alt yapıyı, devletin ise üst yapıyı oluşturduğunu belirtir.²⁰⁶ Marx'a göre sivil toplum, ekonomik alana tekabül eden maddi bir anlam taşır.²⁰⁷ "Sivil toplumu koşullandıran ve düzenleyen devlet değildir, aksine devleti koşullandıran ve düzenleyen sivil toplumdur."²⁰⁸

Marx'a göre Sivil Toplum bir aşamanın ticari ve sınai yaşamının tümünü birden kucaklar ve bu bakımdan da her ne kadar dışarıda, ulus topluluğu olarak örgütlenmek zorundaysa da devleti ve ulusu aşar. Sivil Toplum ancak burjuvazi ile gelişir; böyle olmakla birlikte üretimin ve karşılıklı ilişkilerin doğrudan sonucu olan ve her zaman devletin ve idealist üst yapının temelini oluşturan

²⁰² Doğan, 2002, s.163.

²⁰³ Karl Marx, **Capital**, Londra, 1970, s.703, aktaran: Norberto Bobbio, "Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı", **Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Der: John Keane, Yedikita Yayınları, Ankara, 2004, s.93.

²⁰⁴ Çaha, 2007, s.29.

²⁰⁵ Biber, s.31.

²⁰⁶ İrfan Hoşlak ve Serdar Güleler, "Sosyal ve Siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey ve Devlet Anlayışı", **Usak Stratejik Gündem**, (07.05.2012).

²⁰⁷ Caniklioğlu, s.18.

²⁰⁸ Friedrich Engels, "On the History of Communist League", Selected Work, C.3, s.170, aktaran: Bobbio, s.494.

toplumsal örgütlenme de aynı adla belirtilmiştir. Burada Sivil Toplum ekonomik yapıyla özdeş olarak, dolayısıyla devlete karşı bir moment olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁹

“Sivil toplum sözcüğü 18. yy’da mülkiyet ilişkileri en eski çağın ve ortaçağın komünal toplumundan kopup ayrıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Bizatihi sivil toplum, ancak burjuvaziyle birlikte oluşur, ancak doğrudan doğruya üretim ve ticaretin sonucu olan toplumsal örgütlenme her zaman bu adla artmıştır.” Buradan çıkacak sonuç Marx’ın iki farklı sivil toplum kavramsallaştırması yaptığı görülmektedir. Birincisinde sivil toplum daha geniş kapsamlı, sadece “Kapitalist ilişkiler” kavramı ile sınırlı olmayan tarih, aşırı bir kategori olarak; diğerinde ise kapitalist toplumsal formasyona özgü, tarihsel olarak özgül bir kategoride ele alınmıştır. Ancak her iki durumda da esas olarak altı çizilmek istenen nokta egemenlik ilişkilerine dayalı her toplumda devletin sivil topluma ait çatışmaların dışında ve üzerinde olmadığı tam tersine onların bir yansıması olduğudur.²¹⁰ Marx işçi sınıfının, sivil toplum üzerinde denetim kurmak için verdiği mücadele devletin ortadan kalkmasını sağlayacaktır düşüncesi ile teorisini tamamlamıştır.²¹¹

3.2. Antonia Gramsci

Marx sivil toplumu ekonomik alana karşılık gelen maddi bir anlam ile ifade etmiştir. Gramsci, sivil toplum kavramını kuramsal olarak daha ileri çizgiye taşımış, Marxist yaklaşımı değiştirerek sivil toplumu üst yapıya ait kılmıştır.²¹²

²⁰⁹ Duman, s.355.

²¹⁰ Onbaşı, s.35.

²¹¹ H. Göze Orhon, “Türk Basınında Sivil Toplum: Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo ve Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Ankara, 2007), s.37.

²¹² Caniklioğlu, s.18.

Gramsci'nin teorisi bütün Marxist gelenekle kıyaslandığında derin bir yenilik getirmiştir.²¹³ Gramsci'nin Sivil Toplum tezine Marx'ın Sivil Toplum anlayışının değil Hegel'in anlayışının temel oluşturduğu görülmektedir.²¹⁴

Gramsci sivil toplum-devlet ilişkisini diyalektik mantık çerçevesinde karşılıklı nüfuz ilişkisi olarak ele alır.²¹⁵

Gramsci'ye göre ekonomi sosyal boyutların tamamını belirleyemez. Tarihsel blok olarak nitelediği "alt yapı" ve "üst yapı"nın karşılıklı etkileşimini görmezlikten gelmemek gerekir.²¹⁶

Gramsci'ye göre sivil toplum "bir sosyal grubun bütün toplum üzerinde yürüttüğü kültürel hegemonyadır."²¹⁷ Hegemonyanın politika ayağını devlet kültürel ayağını sivil toplum oluşturur.²¹⁸ Gramsci, hakim sınıfların diğer sınıflara sadece kararnameler çıkararak yasal düzenlemeler yaparak değil aynı zamanda sivil toplumdaki ahlaki değerlerin ve geleneklerin yardımıyla da üretim süreçlerinin gereklerine boyun eğdireceğini söylemektedir. Bu nedenle sivil toplum, sınıfların iktidar için mücadele ettiği bir savaş alanıdır. Hegemonya burada uygulanmakta ve altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkilerin koşulları mücadele yoluyla burada ortaya konmaktadır. Gramsci'ye göre hegemonya, hakim sınıfın ideolojisinin toplumsal boyutta kabul görmesi ve yeniden üretilmesiyle ilişkili bir kavramdır. Gramsci'nin sivil toplumla ilgili yaptığı uzun analizlerden sonra vardığı sonuç, Sivil Toplumun hegemonyanın işlevini yerine getirdiği alan olduğudur. Hegemonya zorlayıcı olmayan iktidar

²¹³ Norberto Bobbio, "Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı", **Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Der: John Keane, s.110.

²¹⁴ Biber, s.32.

²¹⁵ Duman, s.355.

²¹⁶ Doğan, 2002, s.179.

²¹⁷ Kabasakal, s.8.

²¹⁸ Antonia Gramsci, **Hapishane Defterleri**, Çev: A. Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s.30, aktaran: Şengül Yavuz, "Antonio Gramsci'nin Devlet ve Toplumlara Bakışı", **İlim Dünyası**, Sayı: 3, 2011 s.13.

şeklidir. İktidarı elinde bulunduran sınıf, Gramsci'nin kültür adı altında tanımladığı sivil toplum alanını da ele geçirmiş olur.²¹⁹

Sivil toplumun gelişmesinde ve yaygınlaşmasında, Gramsci aydınlara özel bir misyon yükler.²²⁰ “Aydın’ın belli bir beğenisi vardır. Bir dünya görüşüne sahiptir ve bilinçli bir ahlak anlayışına göre düşünür. Aydın’ın bir dünya görüşünü destekleme, bir dünya görüşünü yaratma yeteneği vardır.”²²¹ Toplumsal rolleri bakımından Marx’ın proletarya sınıfı ile aydınları birbirinden ayıran temel özelliğin aydınların kassal-sinirsel değil zihni emek harcamalarıdır.²²² Entelektüel sınıf olarak nitelediği bu grup, sivil toplumla devlet arasında olduğu gibi, bu iki alan ile hegemonya arasında da hem örgütleyici hem de bağlayıcı bir rol oynar. Bu açıdan sosyal yaşamın ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarının tümünde aydın sınıfın önemli bir misyonu bulunmaktadır.²²³

Aydın sınıfı toplumdaki yaygın fonksiyonlarını kullanmak suretiyle politik toplumu sivil toplum içinde eritmenin yanı sıra, sivil toplumun hegemonyayı dönüştürecek şekilde genişlemesinde de önemli rol oynayacaktır. Buna bağlı olarak devletsiz bir sivil toplum oluşacaktır.²²⁴ Sivil toplum sınıflar arasında mücadele yaşanan bir alandır. Egemen sınıf, sivil toplum aracılığıyla ideolojik tutumunu benimsetir. Sivil toplumu karakterize eden ilişkiler hem rızaya hem de zora ilişkindir.²²⁵

²¹⁹ Biber, s.32.

²²⁰ Çaha, 2007, s.33.

²²¹ Antonia Gramsci, **Aydınlar ve Toplum**, Çev: Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, 1967, s.24, aktaran: İlyas Doğan, s.202.

²²² Mehmet Yetiş, “Gramsci ve Aydınlar”, s.3,
<http://marksistarastirmalar.org/pdfs/gramsciveaydinlar.pdf> (10.05.2012).

²²³ Şengül Yavuz, “Antonio Gramsci’nin Devlet ve Toplumlara Bakışı”, **İlim Dünyası**, Sayı: 3, 2011, s.14.

²²⁴ Çaha, 2007, s.33.

²²⁵ Onbaşı, s.16.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNDE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİM SÜRECİ

Osmanlı Devleti'nde sivil toplumun yapısını belirleyen ana unsur köklü devlet yapısıdır. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin klasik örgütlenme modeli, modelin toplumsal hayata yansımaları olan ekonomik dünya görüşü, Osmanlı toplumunda sivil toplumun gelişmesine engel olan faktörler ile geleneksel sistemin parçası olan din kurumu, esnaf teşkilatı, millet sistemi incelenecektir.

I. OSMANLI DEVLETİNDE SİVİL TOPLUMUN YAPISI

Osmanlı Devletinde sivil toplumun yapısını incelemek için devletin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısını incelemek; ardından bu yapıda sivil toplumun ne ölçüde gelişebileceğini tartışmak yerinde olacaktır.

A. OSMANLI DEVLETİ'NDE SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK YAPI

Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısı, siyasal örgütlenmesi ve ekonomik yapısı, devletin temel prensiplerinin ve bu prensipler arasında sivil toplumun oluşup oluşmayacağına ilişkin anlaşılması açısından açıklanması gereken unsurlardır.

1. Osmanlı Devleti'nin Sosyal Yapısı

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki feodal bir sistemden çok "bürokratik imparatorluk" veya "oryantal despotizm" tipine yakın olduğu genel olarak uzlaşılan bir değerlendirmedir.²²⁶ Osmanlı Devleti, bir patrimonyal hanedan devletidir.²²⁷

Osmanlı Devleti, ilk dönemlerinde (özellikle 16. yy'a kadar olan dönemde) toplum ile devletin birliğine dayalı, iç içe geçmiş olduğu siyasal bir

²²⁶ Tosun, s.190.

²²⁷ Sarpaşan, s.48.

yapıya sahipti. Nihai güç olan sultan, halkın anlayışında Allah'ın yer yüzünde gölgesi olarak yer alıyordu. Toplumun hayat alanı, tercih ve beklentilerini oluşturan devletin kendisiydi.²²⁸

Osmanlı Devleti'nde 'sürdürülebilir bir yaşam alanı' hakkaniyet/hakbirliği, denge ve adaleti gözetme görevi de devletin yükümlülüğünde idi. Osmanlı padişahlarının asli görevi Tanrı adına yükledikleri bu görevi hakkıyla yerine getirmektir.²²⁹

Osmanlı Devleti'nde siyasi otoritenin en yüksek düzeyde sembolü padişah ve onun görev verdiği bürokratik kadro yönetici zümreyi oluşturmaktadır.²³⁰ Diğer eksende yer alan reaya ise, vergisini veren ama yönetime katılmayan tüm Müslim ve Gayrimüslimleri kapsamaktadır. Reaya'yı oluşturan katmanları yatay ve dikey olmak üzere iki şekilde tabakalanmıştır.²³¹ Buradan hareketle Osmanlı toplumsal ve siyasi yapısının bir yanda sultan ve onun asker-sivil bürokratları bir yanda da reaya olmak üzere katı bir yöneten-yönetilen ayrımına dayandığını söyleyebiliriz.²³²

Klasik Osmanlı sisteminde yöneten-yönetilen ayrımının ön planda olup devlette "sultan"ın konumu tartışılmaz derecede üstün olması sosyal yapısının en belirgin özelliğidir.

2. Osmanlı Devleti'nin Siyasal Yapısı

Osmanlı Devleti, Selçuklu İmparatorluğu'nun dağılmasıyla ortaya çıkan Anadolu beyliklerinin bir ürünüdür. Devlet, fetih sayesinde genişlettiği topraklar üzerinde egemen güçler yaratmamaya dikkat etmiş, feodalleşme sürecine doğru gidebilecek her türlü hareketi yok etmiştir.²³³ Devlet feodaliteyi

²²⁸ Ömer Çaha, "Osmanlı'da Sivil Toplum", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 49, No: 3/4, Ocak 1994, s.83.

²²⁹ Doğan, 1999, s.141.

²³⁰ Ahmet Cihan ve İlyas Doğan, **Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum**, 3F Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.15.

²³¹ Sarpaşan, s.49.

²³² Duman, s.367.

²³³ Tosun, 198.

engellerek köylüyü korumuş, merkezi hükümetin idari, iktisadi, askeri, siyasi hakimiyetini sürdürmeyi başarmıştır.²³⁴

Osmanlı Devleti'nde siyasal yapının sivil toplumun oluşumuna zemin hazırlayıp hazırlamayacağını etraflıca düşünmek için, devletin patrimonyal bir yönetim olduğunu hatırlatmak gerekir. Patrimonyalizm geleneksel toplumlarda görülen ve yönetici erkek ile yönettiği ev halkı arasında iktidar itaat ilişkisinin nitelik olarak değiştirilmeden geniş toplumsal kesimlerin idare edilmesinde kullanılmasıyla ortaya çıkan yönetim tarzıdır.²³⁵ Yani, hükümdar otoritesini, ülke düzeyine dağılmış, özerk bir feodal sınıf yoluyla değil, geleceklere kendilerine bağlı bir patrimonyal bürokrat sınıf aracılığıyla sağlar.²³⁶ Bu yapıda ise sivil toplumun oluşumu oldukça zordur.

3. Osmanlı Devleti'nin Ekonomik Yapısı

Osmanlı Devletinde ekonomik yapı; ticaret, zanaat ve tarım sektörlerinde sınırlanmıştır.²³⁷ Devlette hakim olan üretim tarzı “vergisel üretim tarzı”dır. Bu üretim tarzında toprağın mülkiyeti devlete aittir. Devletin mülkü olan arazilerde üretim yapan köylünün ürününün bir kısmı toprak karşılığı olarak devlete aittir. Devletin, ordunun, bilimsel, sanatsal, kültürel faaliyetlerin başlıca kaynağı bu tarımsal vergilerdir. Ekonominin temel örgüsü, sermaye biriktirmek değil, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için üretmek ve devleti ayakta tutan vergileri sağlamak üzere kurulmuştur.²³⁸

Osmanlı devletinin ekonomik hayatla ilgili kararlarında 1500 ile 1800 yılları arasında etkili olduğu düşünülen ve Osmanlı ekonomik dünya görüşünün

²³⁴ Bayram Kodaman, “Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 16, Aralık 2007, s.6.

²³⁵ Mustafa Demir ve Ömer Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2005, s.328.

²³⁶ Sarpaşan, s.51.

²³⁷ “Ekonomik Zihniyet”,

http://www.ekodialog.com/osmanli_ekonomisi/osmanli_ekonomik_zihniyet.html
(15.10.2011)

²³⁸ Cem Somel, **Türkiye İktisat Tarihi Politikaları**, Ed: Mustafa Özer, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 836, Eskişehir, 2004, s.3.

temel unsurları arasında sayılması gereken başlıca üç ana ilke tespit edildiği bilinmektedir. Bunlar iâşe (provizyonizm), gelenekçilik ve fiskalizm'dir.²³⁹

3.1. İâşe (Provizyonizm) İlkesi

İâşe; yaşatma, geçindirme ve besleme anlamlarına gelmektedir. İâşecilik ise Osmanlı iktisat politikasının 16. yy'dan 19. yy'ın ortalarına kadar uygulamaya çalıştığı önemli ilkelere bir tanesidir.²⁴⁰

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet arzının mümkün olan en yüksek düzeyde karşılanması politikası, arz yanlı iktisadın sonucudur. Osmanlı Devleti arz yanlı iktisat politikası uygulamıştır çünkü Osmanlıya göre toplum, inançları gereği yöneticilere emanettir ve bu emanetin ihtiyaçlarının karşılanması yöneticinin birinci görevidir.²⁴¹

İâşe İlkesine dayanan ekonomi anlayışı, dış ticarete ihracatı zorlaştırıcı ve kısıtlayıcı, ithalatı ise kolaylaştırıcı ve teşvik edici niteliktedir. Toplumun yaşaması, sosyal-siyasal düzenin korunması ve devlet faaliyetlerinin aksamadan yürütülmesine hizmet eden iâşe ilkesi, kaynağını kendince zorunlu koşullardan almaktadır. Bu koşullar ve hizmetinde olduğu amaçlar çok uzun bir süre değişmeden kaldığı için İâşe İlkesi, ekonomik hayatı şekillendiren düzenlemelerin temeli olmaya birkaç yüzyıl boyunca devam etmiştir. Öylesine yerleşmiştir ki ikinci bir ilkenin doğmasının da başlıca nedenleri arasında yer almıştır. Bu ilke öğretilerde 'gelenekçilik' olarak adlandırılır.²⁴²

3.2. Gelenekçilik İlkesi

Geleneksel değerlerin korunup yaşatılması gerektiğini savunan yaklaşım'dır.²⁴³ Ziraat, esnafılık ve ticarete İâşe İlkesinden kaynaklanan düzenlemelerin hedefi üretim ile tüketimin dengede tutulmasıdır. Dengenin

²³⁹ Cihan ve Doğan, s.24.

²⁴⁰ Caner Çiftçi, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1273/14664.pdf> (16.10.2011)

²⁴¹ "Osmanlıda Ticari Kapitalizm Çağı", www.miibf.com/files/Osmanli.doc (16.10.2011)

²⁴² Cihan ve Doğan, s.28-29.

²⁴³ Demir ve Acar, s.161.

bozulması halinde bunalıma düşme tehlikesi daima mevcuttur. Üretimin geçimlilik (subsistence) düzeyinin etrafında dalgalandığı endüstri öncesi ekonomilerde yaygın olan bu tehlike Osmanlı ekonomisi için de geçerli idi. Üretimde küçük bir düşme veya tüketimde küçük bir artış, mevcut ulaşım imkanlarının yetersizliği karşısında kolayca kıtlığa dönüşebilirdi. Onun içindir ki, tüketimi artıracak nitelikteki değişme eğilimleri sürekli kontrol altında tutulurdu.²⁴⁴

Dengenin korunması yalnız tüketimin değil, üretimin de kontrol altında tutulmasını gerektiriyordu.²⁴⁵ Bu nedenle uzun deneyim ve uyarlamalarla oluşmuş olan üretim ve istihdam yapısının değişmeden kalmasına özen gösterilirdi. Esnaf örgütlerinin işçi ve dükkan sayısının dondurulması, ziraatle işletme büyüklüğünün belli düzeyde tutulması ve zirai işletmeyi bırakarak şehirlere göç etmenin yasaklanması, hep bu dengeyi sürdürebilme motifi ile uygulamaya konulmuş düzenlemelerdi. İktisadi politika ilkesi olarak gelenekçiliğin başlıca fonksiyonu işte bu düzenlemelerin değişmeden kalmasını sağlamaktan ibaretti.²⁴⁶

3.3. Fiskalizm İlkesi

Fiskalizm ilkesi en genel ve en kısa tanımı ile hazineye ait gelirleri mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmaya çalışmak ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemektir.²⁴⁷

Hazine gelirlerinin esas fonksiyonu devletin yapması gereken harcamaları karşılamak olduğu için, fiskalizmin dolaylı bir uzantısı olarak harcamaları kısma yönelik çalışmaları da zikretmek doğru olur.²⁴⁸

²⁴⁴ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s.48.

²⁴⁵ Doğan ve Cihan, s.30.

²⁴⁶ Genç, s.49.

²⁴⁷ Elem Paylanbay, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mali Bunalımı ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması", **T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni**, 2007/1, s.50.

²⁴⁸ Genç, s.64.

Fiskalizm Osmanlı iktisat politikasını ve bu politikanın yönlendirdiği iktisadi hayatın çeşitli alanlarını biçimlendirmekte diğer iki ilke ile bir arada bulunarak etkili bir rol oynamıştır.²⁴⁹

B. OSMANLI DEVLETİ'NDE SİVİL TOPLUM UNSURLARI

Osmanlı kültürünün sivil toplum gelişmesine engel teşkil eden özelliklerinden biri önceliğin bireye değil kolektiviteye verilmesinde yatmaktadır. Bireycilik bu kültürde sapıklıkla özdeş tutulmuş ve devlet, ulus, millet veya bunların alt birimlerine karşı aşkın bir duyarlılık gelişmiştir.²⁵⁰

Sivil toplumun en önemli unsurlarından birinin birey olduğu düşünüldüğünde, Osmanlı da bağımsız bir sivil toplum oluşmamasına anlam verebiliriz çünkü sultanın patrimonyal otoritesi ve güçlü devlet geleneği Osmanlıda özerk sosyal sınıfların gelişimini engellemiştir.²⁵¹ Ayrıca, güçlü ekonomik pazar ve sınıfların olmayışı ve devletin aşkın ve kuşatıcı özelliği, Osmanlı'da kültürel değerlerin merkeziyetçi siyasal iktidarın sermayesi altında temin edinilen itibara bağlı kalmasına yol açmıştır. Bu da açık biçimde merkezi sistemi daha da güçlendirme karşılığında sivil toplumun kültürel alanını sönmük bırakmıştır.²⁵² Bu duruma rağmen Osmanlı devletinde sivil toplum unsuru olup olmadığı tartışılan üç kurum bulunmaktadır.

1. Millet Sistemi

Millet sistemi ırka dayalı bir sınıflama yerine din ve mezhep esasına göre bir sınıflama yapan sistemdir.²⁵³ Sınırları içinde farklı etnik grupları ve dinleri himaye eden bir imparatorluk olarak Osmanlı Devleti, dini kimlik temelinde bir örgütlenme olan 'millet sistemi' ile her dini grubu adeta kendi içinde otonom bir

²⁴⁹ Doğan ve Cihan, s.32.

²⁵⁰ Çaha, 1994, s.87.

²⁵¹ Seyfettin Aslan, "Osmanlı Siyasi Rejimini Şekillendiren Bir Olgu Olarak Patrimonyalizm", <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/3582/3411>, s.249 (27.05.2012).

²⁵² Çaha, 1994, s.86.

²⁵³ Erdal Açıkse ve Osman Kubilay Gül, "Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (ALFRED BİLİNSKİ)BEY", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, Elazığ, 2009, s.170. (169-184)

varlık haline getirmiştir. Millet sistemi içerisinde Gayrimüslimler kendi dillerini ve değerlerini geliştirme imkanını büyük ölçüde bulmuşlardır. Her dini grup içinden seçilmiş en yüksek din adamı, yönetimle yakın bir ilişki içine girerek dini cemaatini düzenlemek ve yönetmekle ilgili idari görevleri Sultan'a karşı sorumlu olarak yerine getirmektedir. Bu sistem etnik kökenlere göre değil dinlere göre tanımlandığı için aynı etnik temele dayanan ve aynı dili konuşan gruplar, dinleri farklı olduğunda farklı milletlerin parçası olmaktadır. Örneğin; Osmanlı Ermenileri tek bir millet değil, dinlerine göre Gregoryen, Protestan ve Katolik milletini oluşturmaktadır.²⁵⁴

Osmanlı devletinin milletler üzerindeki yetkilerinin yönetim, maliye ve askerlikle sınırlı kaldığını, özellikle gayrimüslim cemaatlerin evlilik, doğum, ölüm, eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, din ve adalet işlerine karışmadığı görülmektedir. Buna göre her millet kendi içinde belli bir dereceye kadar özerkliğe sahip görünmektedir. Ancak güçlü devlet geleneğinin hakim olduğu Osmanlı'da devletin bütünlüğünün korunması amacıyla gayri-müslimlerin vergi yükümlülükleri açısından, sosyal açıdan farklı uygulamalara tabi tutulması; tanınan bu özerkliğin sınırlanarak devlet içindeki çeşitli milletlerin devlete karşı bir güç olmalarına müsaade edilmek istenmemesinden kaynaklanmaktadır.²⁵⁵ Yine de her millete tanınan kısmi özerklik milletlerin sivil toplum unsuru sayılabileceği sonucunu doğurmuştur.

2. Din Kurumu-Tarikatlar

Dinin Osmanlı Devleti'ndeki konumu, aralarında karşılıklı ilişkiler de olsa resmi ve halk düzeyinde örgütlenmeler şeklinde ikiye ayrılabilir. Resmi düzeydeki örgütlenmeyi Sultan tarafından atanan Şeyhülislamın başında bulunduğu yargı yetkisini elinde bulunduran kadılar, medreselerde ders veren

²⁵⁴ Duman, s.368-369.

²⁵⁵ Sarpaşan, s.56.

müderislerden oluşan ulema grubu oluşturmaktadır. Dinin halk düzeyinde örgütlenmesinin temel birimi ise tarikatlardır.²⁵⁶

Kuruluş döneminden itibaren Osmanlı Devleti için tarikatların çok büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Osmanlı'nın kuruluş yıllarından başlayarak tarikatlar yeni fethedilen topraklardaki ahalinin İslamlaştırılması ve sempatilerinin kazanılması, gazalara kitle desteğinin sağlanması açısından etkili olmuşlardır. İslam toplumlarının gerçek anlamda sivil dini örgütleri diyebileceğimiz tarikatlar, en güçlü siyasi liderleri bile zaman zaman etkileyip yönlendirebildikleri halde, sürekli olarak devletin bürokratik örgütlenmesi dışında kalmışlardır.²⁵⁷ Osmanlı toplumsal sisteminde merkezi otoritenin kontrol etmekte en çok zorlandığı örgütlenmelerinin başında tarikatlar gelirken bu durum özellikle sunni olmayan tarikatlar için söz konusudur.²⁵⁸

Kültür ve ideoloji açısından Osmanlı toplumu segmented (parçalı, bölünmüş) bir cemiyet yapısına sahipti. Bu bölünmüş grupların arzularını ve protestolarını temsil eden bir ideolojik yapılanmanın olması gerekiyordu. Dinsel düşüncenin ve onun değişik anlatım ve uygulamalarının biçimi olan tarikatlar böyle bir yapılanmanın zemini olarak algılanıyor ve bu fonksiyonu görüyordu. Segmented grup veya cemaatler, kendi protestolarını bu dini ideolojilerle ifade ediyor ve mücadelelerini ona dayandırıyorlardı.²⁵⁹ Ancak Osmanlı padişahının tarikatların müntesibi olduğu, “kamuoyu oluşturma, desteği artırma, muhalefeti bastırma, mobilizasyon” gibi birçok sahada onların halk üzerindeki etkilerinden yararlandıkları da bir gerçektir.²⁶⁰

Modern sivil toplum kavramının kurucu unsurlarından olan bireysellik açısından tarikatlar tartışmalı bir konuma sahipti. Grup kimliğinin bireysellikleri bastırması, tarikat üyesi bireylerin şeyhe ya da tarikat önderine

²⁵⁶ Duman, s.370.

²⁵⁷ Sarpaşan, s.61.

²⁵⁸ Cihan ve Doğan, s.43.

²⁵⁹ Cihan ve Doğan, s.46.

²⁶⁰ Sarpaşan, s.61.

teslimiyet ve mutlak bağımlılığının özerk bireyi yok etmesi, sivil toplumun temelinde yer alan bireysel etkinliği öne çıkarma anlayışı açısından sorunlu görülmektedir.²⁶¹

Yani tarikatların sivil toplum unsuru olup olmadığı tartışmalı bir konudur.

3. Esnaf Teşkilatı / Loncalar

Mahalli esnafın bir araya geldiği loncalar mahalli sivil girişimi temsil eden kurumlar arasında kabul edilmektedir.²⁶² Loncalar İslami tasavvufi düşünceye fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerdeki şeyh-mürît ilişkisine benzer işyerlerindeki usta-çırak ilişkisini oluşturan ahilik teşkilatına dayanır. Zamanla şehirlerde merkezileşen ahilikler, esnaf birlikleri şekline dönüşerek loncalar şeklini almıştır.²⁶³

Loncalar esnafla merkezi yönetim arasında önemli bir köprü görevi üstlenmiş durumdaydılar. Anadolu'da üretim ve pazarlama ortaklığını teşvik edici kurumlar olarak ortaya çıkan loncalar zamanla üretim kalitesini yükseltme, kalifiye eleman yetiştirme, yetişen elemanlara ustalık sertifikası verme, iş ve ticaret ahlakını geliştirme ve denetleme, işçileri koruma ve üretimi en ucuz yoldan tüketiciye ulaştırma gibi görevler de üstlendiler.²⁶⁴ Loncaların işlevleri bunlarken Osmanlı Lonca'larının sivil toplum unsuru olup olmadığı tartışılmaktadır. Araştırmacıların bu konuda farklı yaklaşımları vardır.²⁶⁵

İlk yaklaşım taraftarları loncaların devletten özerk olmadıklarını; aksine devletin, ekonominin ticaret kesimi üzerindeki denetleme ve kontrol araçlarından biri olageldiğini savunmuşlardır. Bu yaklaşıma göre, bunlar kökeni

²⁶¹ Duman, s..370.

²⁶² Fatma Acun, "Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum", s.51, http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Osmanli_sehirlerinde_sivil_toplum.pdf (18.10.2011)

²⁶³ Ali Rıza Abay, "Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Toplum Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri", <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/siviltoplumvesivildayanisma.pdf> (10.10.2011), s.279.

²⁶⁴ Çaha, 1994, s.91.

²⁶⁵ Tosun, s.210.

itibariyle tarikat esaslarına göre örgütlenmiş esnaf kuruluşları olan ahi birliklerine dayanıyordu. Selçuklu devleti zamanında ekonomik açıdan güçlenerek siyasal etkilere de sahip olan ahi birlikleri, Osmanlı devletinin ilk kuruluş yıllarında toprakların genişletilmesi ve egemenliğin el değiştirmesinde etkili olmuşlardır. Ancak, devletin kuruluşunda etkin roller almaları ahilerin eşit haklara sahip oldukları anlamına gelmez. Nitekim zamanla kentsel özyönetim biçimindeki örgütlenmelerini yitirerek merkezileşmişler ve tamamen devletin denetimi altına girmişlerdir. 14. ve 16. yüzyıllar arasında Ahi Birlikleri olarak adlandırılan loncalar, 17. yüzyıldan sonra dinsel yönünden çok, ekonomik yönleri ağır basan örgütler olmuşlardır. Meslek birlikleri olmaları nedeniyle, devletin ekonomi üzerindeki tasarruflarından bu örgütler de etkilenmişlerdir.²⁶⁶

İkinci yaklaşımın öncüsü İnalçık'a göre, Osmanlı devletinin loncalar üzerindeki denetim gücü tartışmalıdır. Çünkü loncalar genelde özerkliklerini korumayı başarmışlardır. Lonca sistemi içindeki Kethüda Kurumu bu dayanışma grubunun başı idi. Eşitler arasından seçilen Kethüda devlet karşısında grubun çıkarlarının savunucusu ve temsilcisiydi. Kethüda'nın meşruiyeti Kadı'dan aldığı icazetnameye bağlı ise de, bu sadece bir formaliteydi. Loncalar, Ahilik denilen kardeşlik ve meslek ahlakı sistemi kanalıyla ve dinsel tarikatlardan biri veya diğeriyle ilişkiye girerek de manevi itibar kazanmaktaydı.²⁶⁷ Çaha'nın ifadesiyle "Osmanlı loncalarının bir yüzü sivil topluma dönük iken ağırlıkta olan diğer yüzü devlete dönük kalmıştır."²⁶⁸

C. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ

Kendi içine kapalı ve Sultan'ın meşruiyetini, gücünü koruduğu sürece mükemmel işleyen Osmanlı geleneksel sistemi 16. yy'ın ortalarından itibaren

²⁶⁶ Sarpaşan, s.59.

²⁶⁷ Tosun, s.212.

²⁶⁸ Çaha, 1994, s.91.

içten ve dıştan gelen etkilerle bozulmaya başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren Sultan'ın karizmasını yitirdiği gözlenir.²⁶⁹

17. yy ile 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda merkeziyetçi yönetimin gücü zayıflamış, mevcut toprak düzeni bozulmaya başlamıştır. Cihan imparatorluğu gerileme ve çökme dönemine girmiştir.

19. yy Osmanlı tarihi, devlet elitlerinin Osmanlı'yı modernleştirme çabalarıyla özdeşir. Osmanlılar yaklaşık iki yüzyıl önce gerilemeye başlayan Osmanlı kurumlarının yüzünü 19. yy'dan itibaren başlayan bir atakla Batı'ya çevirmeye başladılar. Çünkü Batı'da; bilimde, sanatta, ekonomide, sanayide ve teknolojideki gelişmeler Osmanlı kurumlarını artık bu dünya ile rekabet edilebilir olmaktan çıkarmıştı.²⁷⁰

Osmanlı modernleşmesi, Avrupa'da olduğu gibi emperyalizm çağı ile eşzamanlı olarak ortaya çıkan, bireyin hukuki ve siyasi haklarını içine alarak gelişen, geleneksel ve tarımsal toplumun kentsel ve laik bir sanayi toplumuna dönüşmesini sağlayan bir süreç değildi. Tam aksine, Avrupa emperyalizmi karşısında imparatorluğun varlığını ve bütünlüğünü koruma maksatlı, devlet tarafından başlatılan ve yönlendirilen "savunmacı" bir reform programıydı.²⁷¹

Osmanlı'nın dağılma dönemine girmesi halkta isyanlara, seçkinler düzeyinde ise reform arayışlarına yol açmıştır.²⁷² Sened-i İttifak'tan itibaren başlayan arayışlar ise genellikle geleneksel idari yapıdaki çözülmeyi dikkate alarak sürekli olarak devletin içine düştüğü tıkanıklığı aşmak ya da yozlaşmayı önlemek amacı taşıyan askeri idari reformlara yönelme şeklinde gerçekleşmiştir.²⁷³

²⁶⁹ Tosun, s.226-227.

²⁷⁰ Çaha, 1994, s.94.

²⁷¹ Yasemin Avcı, "Osmanlı Devletinde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşme Meselesi", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Sayı: 21, 2007, s.2.

²⁷² Tosun, s.228-229.

²⁷³ Sarpaşan, s.65.

1. Sened-i İttifak

19. yy'da göze çarpan ilk gelişme Sened-i İttifaktır. Duraklama ve gerileme dönemine kadar gayet iyi işleyen merkeziyetçi yapının, 19. yy'dan itibaren sarsılmaya başladığı ve ülkenin değişik köşelerinde zorba ve derebeylerin türediği, eyaletlerdeki valilerin merkezi dinlememeye başladıkları; böylece ülkenin giderek anarşiye sürüklendiği ve nihayet devletin son dönemlerinde de taşrada ayan sınıfının nüfuz ve kudretini arttırdığı dikkat çekmektedir.²⁷⁴

Bu durum Sened-i İttifak adlı belgenin imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu ittifaka göre 19. yy'da güçlenen Ayanların devlete bağlı kalmaları ve bölgelerinde herhangi bir zorbalığa başvurmamaları karşısında devletin de onlara karışmaması kararına varılmıştır. Ayanların devlet üzerinde böylesine yönlendirici bir güce ulaşması aslında Osmanlı'da sivil toplumun var olmaya çalıştığını göstermektedir.²⁷⁵ Fakat bu gelişmelerin abartılmaması gerektiği Sened-i İttifakın akıbeti ile somutlaşabilir. Sened-i ittifak yaşam bulamamış bir belge olarak kalmıştır. Bu bağlamda, padişahın Sened-i İttifak'ı tereddüt ve isteksizlik içinde imzaladığı da unutulmamalıdır.²⁷⁶

Aynı dönemin devamında II. Mahmud modernleşme çabalarına devletin öncülüğünde hız kazandırarak devam etmiş ve sivil toplumdaki gelen istekleri göz ardı etmiştir. Modernleşme sürecinde önemli bir husus da sivil topluma ait değerlerin zorunlu olarak bir kenara bırakılmasından ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Mahmud merkezi otoriteyi güçlendirme yoluna giderken sivil toplum değerleri arasında yer alan İslamcı ve Milliyetçi değerleri bir kenara bırakmıştır. Milliyetçi değerler Türk olmayan unsurlar üzerinde olumsuz etki yapacağı düşüncesiyle bir kenara bırakılırken; Gayrimüslim milletlerin Osmanlı ile

²⁷⁴ Aybars Pamir, "Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifakın Yeri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, Sayı: 2, 2004, s.71.

²⁷⁵ Çaha, 1994, s.95.

²⁷⁶ Uğur Kara, "Sened-i İttifak", s.23, www.inisiyatif.net/document/sened_i%20ittifak.pdf (20.10.2011)

bağlarını koparacağı endişesinden hareketle İslami değerler referans olmaktan çıkarılmıştır.²⁷⁷

2. Tanzimat Fermanı

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde oldukça ciddi hukuksal düzenlemeler barındırması nedeniyle çağdaş örgütlenmenin başlangıç noktasını oluşturur.²⁷⁸

3 Kasım 1839'da yayınlanan ferman Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunlara çözüm bulmak için ortaya koyduğu bir proje olup, devletin siyasal, ekonomik, hukuksal durumlarında iyileştirmeler yapmak, bu alanda keyfiliği ortadan kaldırarak kurumsal güvenceler sağlamak, idari ve hukuksal modernleşme çabalarının temel amaçlarındandı. Bu anlamda can, mal ve onurun korunmasını içeren hükümleriyle Tanzimat Fermanı anayasal sistemin ilk adımıdır.²⁷⁹ Ferman ile birlikte Osmanlı Devleti'nde evrensel hukuk kurallarının uygulanmasına çaba gösterilmiştir.²⁸⁰ Tanzimat Fermanı devletin iyi yönetimi için kanunlar koyma gereğini vurgulamıştır.

3. Kanun-i Esasi

Modernleşmenin çok önemli bir adımı olan Kanun-i Esasi Osmanlı'da, sivil toplumun önemli bir unsuru olan, Anayasal sisteme geçiş açısından çok önemli bir adımdır. Bu ilk Osmanlı anayasası, görünüşte Anayasal bir Monarşi (yani Meşrutiyet Rejimi) kurmuştur. Nitekim Kanun-ı Esasi'ye göre, padişahın geleneksel mutlak yetkisi, kurulması öngörülen seçilmiş bir parlamentoya kayıtlanacaktır. Daha da önemlisi, padişahın artık anayasayla, yani bir üstün hukukla, bağlı olması öngörülmüştür. Ayrıca, Kanun-i Esasi'nin getirdiği rejim,

²⁷⁷ Çaha, 1994, s.96.

²⁷⁸ Derya Erdem, "Sivil Toplum Kuruluşlarında Etkinlik Ölçümü: Türkiye Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı, İzmir, 2008), s.14.

²⁷⁹ Gürsoy Akça ve Himmet Hülür, "Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.237.

²⁸⁰ Mehmet Aktel, "Tanzimat Fermanının Topluma Yansıması", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 1998, s.182.

başbakanı (sadrazam) ve bakanlar kuruluyla (heyet-i vükela), ilk bakışta parlamentarizme benziyordu. Nihayet, devlet iktidarı anayasada sayılmış olan temel vatandaş haklarıyla sınırlanmıştı. Ne var ki, anayasaya daha yakından bakıldığında, gerçek durumun böyle olmadığı ve bu anayasanın vesayetçi devlet anlayışında önemli bir değişiklik yapmış sayılamayacağı kolaylıkla anlaşılabilir. İlk olarak, Kanun-i Esasi gerçekte padişahı ciddi olarak kayıtlamıyordu. Bir kere, anayasa bir tür toplumsal sözleşmenin resmi ifadesi niteliğinde olmaktan ziyade, hiyerarşik yöntemle yapılmıştı ve padişahın tek-tarafli bağışının bir ürünüydü. Bu nedenle, padişah tarafından her zaman geri alınabilirdi, nitekim uygulamada öyle olmuştur.²⁸¹

Tüm bu olumsuzluklara rağmen bu dönemdeki hukuki reformlar, devletin varlık alanlarını daraltarak sivil toplum insiyatifini biraz genişletmiştir. Sivil toplumun devletle ilişkileri, devlete karşı yükümlülükleri ve sonuç olarak da hukuki temellerde, sivil toplum adına önemli gelişmeler olmuştur. Dernek kurma, şirket kurma hakkı gibi konuların da yer aldığı örgütlenme ve ona bağlı haklara yönelik düzenlemeler getirilmiştir.²⁸²

1878 yılında Kanun-i Esasi yürürlükten kalkmış ve buna karşı olan Jön Türk hareketi birden teşkilatlanmıştır.²⁸³ Bunun sonucunda II. Abdülhamit II. Meşrutiyeti ilan ederek Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe konmuş, böylelikle II. Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. II. Meşrutiyet dönemi (1908-1912) oldukça kısa süren bir dönem olmasına rağmen dönemin özgürlükçü ortamı, gerek toplumsal gerekse siyasal bakımdan olumlu ve köklü değişmelerin gerçekleştiği bir dönemdir.²⁸⁴

Osmanlı Devleti'nde 17. 18. ve 19. yüzyıllarda modernleşme çabaları görülmüştür. Fakat bu çabaların tamamen bağımsız bir sivil toplum yaratmadığı

²⁸¹ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2005, s.144.

²⁸² Sarpaşan, s.67.

²⁸³ Durdu Mehmet Burak, "Osmanlı Devletinde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", s.296, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14637.pdf (22.10.2011)

²⁸⁴ Sarpaşan, s.68.

ortadadır. Ancak bu dönemde devlet-toplum arasında muhalefetin ifade kanallarını oluşturan yeni ikincil yapıların geliştiğini söyleyebiliriz. Çeşitli fikirlerin yayılmasını sağlayan yeni kurulan okullar, farklı toplumsal kesimlerin sözcülüğünü yapan gazeteler, dernek, cemiyet ya da siyasi parti şeklinde örgütlenmeler sivil toplumun gelişmesi için gerekli olan siyasi kültürün oluşmasında etkili olmuştur. Ancak siyasi iktidarın bu oluşumlarla ilgili düzenlemeleri genellikle kısıtlamaya yöneliktir.²⁸⁵

II. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNDE SİVİL TOPLUMUN YAPISI

Cumhuriyet Türkiye’inde çok partili hayata geçiş bir dönüm noktası olduğundan, bu noktadan öncesi ve sonrası açısından her dönemin kendine özgü siyasi ortamında devlet-sivil toplum ilişkisi incelenecektir.

A. TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde tek parti dönemi 1923 yılında CHP’nin kurulmasıyla başlayıp, 1950 yılında DP’nin iktidara geçmesine kadar sürer. Tek parti dönemi, Türkiye’de modern bir toplum ve devlet yapısına adım atıldığı dönemdir. Devlet-toplum yapısındaki değişmeden sivil toplum da etkilenmiştir.

Cumhuriyet dönemine her ne kadar yeni bir devlet ve toplum projesi ile girilmiş olsa da, sivil toplum örgütlenmesi açısından Osmanlı’dan kalan siyasi ve toplumsal kültürün büyük ölçüde devam ettiğini görmekteyiz.²⁸⁶

Tek parti döneminin hedefi modernleşmedir.²⁸⁷ Cumhuriyet döneminde ayrı bir yeri olan Tek Partili Dönemin modernleştirici anlayışına ters düşen hiçbir örgütlenmeye geçit vermediği bilinen bir gerçektir.²⁸⁸ Dönemin temel özelliği, modern bir sivil toplum için gerekli koşulların üstten yapılan yasal düzenlemelerle oluşturulmaya çalışılmasıdır. Ancak bu çaba Sivil Toplumun

²⁸⁵ Duman, s.371.

²⁸⁶ Özalp, 2008, s.13.

²⁸⁷ Tosun, s.257.

²⁸⁸ Özalp, 2008, s.13.

kendi kendini oluşturan içsel dinamiğini göz ardı ettiği için, sivil değil bürokrat bir toplum yaratmıştır.²⁸⁹

Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı'dan devraldığı patrimonyal devlet geleneğine sıkı sıkıya sarılmıştır. Cumhuriyet döneminin siyasal yapılanması ve bürokratik devlet anlayışı Osmanlı ile aynıdır. Bu konuda sadece siyasal aktörler ve isimleri değişmiştir. Sultanla sadrazamın yerlerini cumhurbaşkanı ile başbakan almıştır.²⁹⁰

İsviçre'den ithal edilen Medeni Kanunu'nun kabulüyle birlikte kadının statüsünün iyileştirilmesi, yeni Cumhuriyetin modern bir toplum yönündeki evrimi açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Kabul edilen yeni yasalarla; hilafetin, şariat mahkemelerinin kaldırılmasıyla siyasal-yasal alanda, kılık-kıyafete, tekke ve zaviyelere ilişkin düzenlemelerle toplumsal yaşamda da dinin etkisi azaltılarak, sekülerleşme ve demokratikleşme yönünde ilerlemeler sağlanmıştır. Fakat, belirtilmesi gereken diğer nokta; Tek Parti Döneminde anayasal hakları sınırlandırıcı özelliğe sahip sıkıyönetim uygulamaları, sıkıyönetim mahkemeleri, İstiklal Mahkemeleri, Takrir-i Sükun Kanunu, zorunlu iskan yasaları, Hıyanet-i Vataniye Kanunu da olduğudur.²⁹¹

Bir yandan kurulan modern devlet ve Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu gibi yasal düzenlemelerle sivil toplum için gerekli ortam hazırlanırken diğer yandan bu tür bir toplumsal mühendislik projesi sivil oluşumların doğal gelişimini yok saymıştır.²⁹²

1924 Anayasası'nda yer alan ve anayasanın 79. maddesinin ancak bir kanunla sınırlanabileceğini belirten dernek kurma özgürlüğü, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu ile tam anlamıyla zaptı rapt altına alınmış, dernek kurmak izne bağlanarak dernek kapatma yetkisi yürütme organına verilmiştir. Keza sendikalar konusunda da 1924 Anayasası izin verici olmakla birlikte, 1936

²⁸⁹ Duman, s.372.

²⁹⁰ Çaha, 2007, s.181.

²⁹¹ Tosun, s.258-259.

²⁹² Duman, s.372.

tarıhli İş Kanunu uygulama alanına giren işyerlerinde greve yasaklayıcı hükümler getirmiştir. Bu dönemde sendikal örgütlenme sınırlı, güdümlü ve pratikte izne bağılı, grev ise yasaktır, toplu pazarlık ve toplu sözleşme olanaklarına da yer yoktur.²⁹³ Devletin basına resmi ideolojinin propaganda aracı olarak yaklaşması ve yeni rejimle uyumlu çalışması isteğı, basına ilişkin özgürlüklerin sınırlanması ve gazete ve dergiler üzerinde tam bir devlet denetiminin kurulmasına yol açmıştır.²⁹⁴

Sivil toplum çok sesliliğe dayanır. İmparatorluktan Ulus Devlet'e geçiş dönemi olan Tek Parti Dönemi'nde ise, çok sesliliğe yer yoktur. Bu nedenle Devlet eliti, geleneksel gruplarının hepsini bertaraf etmiş, siyasal yaşam içindeki direnç noktalarını kırarak etkinliklerini zayıflatmış, giderek güçlenen devleti zayıf, sönük ve cılız bir toplumla karşı karşıya bırakmıştır.²⁹⁵ Böylece tek parti dönemi devletten bağımsız bir sivil toplum alanının oluşumunu engellemiştir.²⁹⁶

B. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SİVİL TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de tek partili dönem 1950'de yerini çok partili döneme bırakmıştır. Tek parti döneminde muhalefete, basına ve örgütlenme özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, toplumun tüm titreşim noktalarını kontrol altına almaya yönelik politikalar halk üzerinde bıkkınlık yaratmış ve Tek Parti Rejiminin toplumsal meşruiyetini yitirmesine yol açmıştır.²⁹⁷ Bu olumsuzluklar yaşanırken 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur.²⁹⁸

DP tek partinin baskısından bunalmış bulunan Türkiye'de demokratikleşmeyi ve sivil toplum arayışlarını birden bire yepyeni boyutlara

²⁹³ Tosun, s.261.

²⁹⁴ Duman, s.372.

²⁹⁵ Çaha, 2007, s.181.

²⁹⁶ Duman, s.373.

²⁹⁷ Sarpaşan, s.796.

²⁹⁸ Yusuf Tekin ve Çağatay Okutan, **Türk Siyasal Hayatı**, Orion Yay., Ankara, 2011, s.128.

ulaştırarak yeni bir döneme adım atmıştır.²⁹⁹ Bu dönemde muhalefet odaklarının sesleri yükselmeye başlamış ve çeşitli şekillerde (siyasal partiler, basın kuruluşları, dernekler ve sendikalar gibi) örgütlenmelere imkan sağlanmıştır.³⁰⁰

DP iktidarı dönemi her ne kadar demokrasi açısından iktidar-muhalefet ilişkilerinin sağlıklı bir zemine yerleşmesini sağlayamamış olsa da sivil örgütlenmenin yaygınlık kazandığı söylenebilir. Bu dönemde milliyetçisinden İslamcısına, devletçiden sosyalistine 23'ü 1946-1949 arasında, 14'ü 1950-1960 yılları arasında olmak üzere toplam 37 yeni parti kurulmuştur. Çok partili döneme geçişle beraber işçi örgütlenmeleri güçlenmeye başlamıştır. 1946'da 14 olan sendika sayısı giderek artmıştır (CHP iktidarı 1947'de çıkardığı Sendikalar Kanunu ile sendikaların siyasetle uğraşmalarını yasaklamıştı) fakat DP döneminde de siyasette sendikaların ciddi bir ağırlığından söz etmek zordur. Bununla beraber 1950'den itibaren sendikalar kendi aralarında birlik, federasyon gibi üst düzey örgütlenmeye gitmiştir. Buna rağmen DP iktidarı sendikaların siyasetle uğraşmasını engelleyen yasal engelleri kaldırmaktan çekinmiştir.³⁰¹ Dernek sayısı bakımından dönem incelendiğinde “Tek partili dönemden çok partili döneme geçişle birlikte dernek sayılarında belirgin bir biçimde artış gözlenmiştir.”³⁰² Öyle ki 1938 yılında ülke genelinde sadece 205 dernek varken, 1950-1960 yılları arasında dernek sayısı 18.958'e çıkmıştır.³⁰³

1950'de iktidara geçen DP muhalefetteki özgürlükçü tutumunu iktidarda kaldığı sürenin tamamında sürdürememiştir.³⁰⁴ İktidarının ilk yarısında (1950-55) yaşanan özgürlük ortamı ekonominin kötüye gitmeye başlamasıyla birlikte DP iktidarının ikinci yarısında (1955-60) her türlü muhalefete karşı hoşgörüsüz

²⁹⁹ Sarpaşan, s.79.

³⁰⁰ Özalp, 2008, s.13.

³⁰¹ İlyas Doğan, “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1949-2000)”, **Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA)**, Cilt 10, Sayı 2, 2007, s.86.

³⁰² Sarpaşan, s.81.

³⁰³ Ali Fuat Kartal, “Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak TKD”, **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt 16, Sayı 4, 2002, s.1.

³⁰⁴ Doğan, 2007, s.85.

davranan, getirilen özgürlükçü düzenlemeleri değiştirerek yasakçı zihniyeti hakim kılan bir siyasal iktidara bırakmıştır.³⁰⁵

DP, muhalefeti devlet idaresini engelleyen bir düşman olarak nitelendirerek, yasal ve idari önlemlerle, parlamento içinden ve dışından yükselen muhalefet odaklarını (siyasal partiler, üniversite, basın, sendikalar vb.) susturma yoluna gitmiştir. Özellikle 6-7 Eylül (1955) olaylarından sonra, ordudan yardım istenerek sıkıyönetimin ilan edilmesinden sonra, basına yeni yasaklar ve sınırlamalar getirilmiş, üniversitelerin özerklikleri ortadan kaldırılmış, üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almaları, siyasi yayın ve beyanda bulunmaları yasaklanmış, adli ve akademik güvenceler ortadan kaldırılarak, yargıç güvenceleri ve bağımsızlığı yıpratılmış, muhalefet partilerinin radyoda konuşma hakkı sınırlandırılmıştır. Her türlü muhalefeti izlemek ve cezalandırmak üzere Tahkikat Komisyonları kurulmuştur. İşçilere grev hakkı verilmediği gibi, bazı sendika birlikleri, gazete ve partiler kapatılmış, muhalif partilere oy veren beldeler cezalandırılmış, ilk etapta sınırlandırılan parti faaliyetleri sonradan tümüyle yasaklanmıştır. İfade edildiği üzere iktidarın tutumu gittikçe sertleşmiştir.

C. DARBE VE MUHTIRA DÖNEMLERİNDE SİVİL TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ

Türkiye’de 27 Mayıs 1960 Darbesi, 21 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesi ile siyasal sistemin işleyişi kesintiye uğramış aynı dönemlerde sivil toplum sekteye uğrarken darbe dönemlerinin ardından yapılan 1961 ve 1982 Anayasaları ile başlayan dönemlerde sivil toplum alanında farklı gelişmeler yaşanmıştır.

1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 1961 Anayasasında Sivil Toplumun Görünümü

DP’nin iktidarının ikinci yarısında başlayan baskıcı tutumu 27 Mayıs 1960 darbesi ile sonuçlanmıştır. 27 Mayıs 1960’dan ilk genel seçimlerin

³⁰⁵ Duman, s.373.

yapıldığı 15 Ekim 1961'e kadar geçen sürede bir ara rejim dönemi yaşanmıştır. Bu sürede Milli Birlik Komitesi yönetimi ele almış, Yüksek Adalet Divanı kurularak, seçilmiş siyasiler Yassıada Mahkemelerinde yargılanmış, biri başbakan ikisi bakan olmak üzere üç kişi idam edilmiştir.³⁰⁶

1961 seçimleriyle sivil yaşama dönüş, siyasal özgürlüklerin tam anlamıyla yerleşmesi biçiminde olmamıştır. Nitekim, askeri müdahaleyi yapanlar açısından DP'nin devamı sayılabilecek siyasal oluşumlar tedirginlik unsuru olmaya devam etmiştir. Yine de hükümet şansı olmamakla beraber farklı ideolojik dayanaklara sahip partilerin kurulması mümkün olabilmıştır. Sosyalist Parti, Liberal Parti ve Muhafazakar Parti söz konusu duruma verilebilecek en iyi örneklerdir.³⁰⁷

1961 Anayasası, o ana dek ülke için alışılmadık ve hatta daha sonrada söyleneceği gibi fazlasıyla lüks bir demokratik çerçeve çizmektedir. 1961 Anayasası'nın düşünce, ifade, örgütlenme, basın yayın ve kişisel haklar alanındaki özgürlükleri güvenceye alması, sosyal adalet ilkesine dayalı bir devlet modelini öngörmesi, devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkinin demokratik bir temele oturması açısından son derece önemli olmuştur.³⁰⁸ Anayasa sivil yönetimin siyasal-hukuksal çerçevesini düzenlemiş, bu düzenleme ile siyasal ve sivil toplum alanındaki örgütlülüğe dinamizm kazandırmıştır.³⁰⁹

1961 Anayasası, 1924 Anayasasında bulunan eksiklikler giderilmeye çalışılarak hazırlanmıştır. DP dışında siyasal partiler, barolar, basın, Eski Muharipler Birliği, esnaf kuruluşları, gençlik kuruluşları ve işçi sendikaları, üniversiteler, ticaret odaları ve temsilcilerin de katıldığı bir Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Bu üyelerin yanında MBK ve Devlet Başkanı tarafından atanan temsilciler de vardır. Bir başka ifadeyle Anayasayı hazırlayan Kurucu Meclis

³⁰⁶ Tosun, s.277.

³⁰⁷ Tekin ve Okutan, s.155.

³⁰⁸ Sarpaşan, s.83.

³⁰⁹ Mehmet Aslan ve Gazanfer Kaya, "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, Sivas, 2004, s.219.

genel oya göre belirlenmemiş olsa da toplumun örgütlü kesimlerinin temsilcilerinden oluşmuştur.³¹⁰

1960'lardan başlayarak sosyal ve siyasal özgürlüklerin hukuksal çerçevesinin geniş tutulması sonucu katılımcı ve çoğulcu bir demokrasi kültürü oluşmuştur. Bu dönemde aktif yurttaşlar sivil veya siyasal örgütlenmelerde yoğun bir şekilde yer alarak etkin bir katılım örneği ortaya koymuştur. 1960'da 18.958 olan dernek sayısı 1970'de 42.170'e yükselmiştir. Yine 1960'da 282.962 olan sendikalı işçi sayısı ise 1971'de 1.200.000'e ulaşmıştır.³¹¹

Anayasa'nın çoğulculuk, katılım ve demokrasi yönündeki vurgularıyla haklar ve özgürlükler alanında gözlenen nispi ferahlama 12 Mart 1971'deki muhtıraya kadar devam etmiştir.³¹²

2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sivil Toplumun Görünümü

1970'ler de ortaya çıkan sağ-sol kutuplaşması siyasal partilerin sivil toplum kuruluşlarına el atmasına neden olmuştur. Partilerin amacı siyasal açıdan konumlarını güçlendirmek ve oylarını yükseltmektir. Siyasal partiler kurdukları yan örgütlerle farklı kesimlerden seçmen kitlesine ulaşmayı amaçlamışlardı ancak siyasal partilerin sivil toplum kuruluşlarıyla bu denli yakından ilgilenmeleri aslında ideolojiye ilgisiz dernekleri bile sağ-sol kamplaşması içinde yer almaya zorlamıştır.³¹³

Bunun yanı sıra sendikaların artan faaliyetleri, artan grevler ve işçilerin 15-16 Haziran 1970'deki gösterileri "devrim provası" olarak yorumlanmış ordu 12 Mart 1971'de sivil yönetime müdahale etmiştir.³¹⁴ Bu çerçevede 20 Eylül 1971 tarihli ve 1488 numaralı kanunla Anayasa'nın çok sayıda maddesi

³¹⁰ Sarpaşan, s.87-88.

³¹¹ Aslan ve Kaya, s.219.

³¹² Tosun, s.281.

³¹³ Doğan, 2007, s.88.

³¹⁴ Tosun, s.281-282.

değiştirilmiş ve Anayasa'ya yeni maddeler eklenmiştir. Maddeleri genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir;³¹⁵

Yürütmenin Güçlendirilmesi: Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiş (m.64); üniversite özerkliği zayıflatılmış (m.120) ve TRT'nin özerkliği kaldırılmıştır (m.119).

Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması: Bütün hak ve özgürlükler için geçerli olmak üzere genel bir sınırlama hükmü getirilmiş ve bunlar için yasal sınırlama nedenleri artırılmış (m.11); memurların sendika kurma hakkı kaldırılmış (m.119) ve üniversite öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olabilmeleri imkansız hale getirilmiştir (m.120).

Yargısal Güvencelerin Zayıflatılması: “Tabii yargı yolu” şartı “kanuni yargı yolu” olarak değiştirilmiş (m.32) ve küçük siyasal partilerin Anayasa Mahkemesi'ne başvurma olanağı kaldırılmıştır (m.149). Asıl önemlisi, üyelerini atanmasında Bakanlar Kurulu'nun da aday gösterdiği Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur (m.136).

Silahlı Kuvvetlerle İlgili Değişiklikler: Askeri yargı sivil yargının aleyhine genişletilmiş, asker kişilerle ilgili idari işlem ve eylemlerin yargısal denetimi Danıştay'dan alınarak yeni kurulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne verilmiş (m.140/6); sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmıştır (m.124).

Muhtıra ile “1961 Anayasası'nın liberal içeriği, devlet otoritesinin güçlendirilmesi ile budanmıştır.”³¹⁶

Toplumsal hareketliliği denetlenemediği ve moderleş(tir)me projesinin tehlikeye girdiğinin hissedildiği ya da ekonominin kendi iç dinamikleriyle gelişme zemini bulamadığı kriz zamanlarında, devlet-toplum ilişkilerinin yeniden belirlendiği askeri müdahaleler devreye girmektedir. Devlet ile sivil toplum arasındaki gel-gitler 27 Mayıs Darbesi ve 12 Mart Muhtırası ile

³¹⁵ Erdoğan, s.167-168.

³¹⁶ Tekin ve Okutan, s.181.

durmamış, her darbe döneminde siyasal partiler, basın (radyo-televizyon), dernekler ve sendikalar hakkında yapılan yeni hukuki düzenlemelerle toplum, yukarıdan aşağı doğru düzenlenmeye çalışılmıştır.³¹⁷

3. 12 Eylül 1980 Darbesi ve 1982 Anayasasında Sivil Toplumun Görünümü

1980 Askeri Müdahalesine gerekçe olarak yaşanan toplumsal ideolojik kamplaşma gösterilir. Bu ideolojik kamplaşma hala çoğulcu özgürlükçü demokrasi anlayışının toplum tarafından yeterince özümsemediğinin bir kanıtı olarak sunulmuştur. Demokratik hoşgörü kültürünün bir anda gerçekleşmesini beklemek gerçekçi değildir. Sivil toplumda meydana gelen genişleme, ordu tarafından devlete zarar verici bir gelişme gibi yorumlanmıştır.³¹⁸ Sonuçta 12 Eylül 1980 darbesi yapılmıştır.

12 Eylül Müdahalesi'nin ideolojik kamplaşma sonucu devlete yönelen “fesadı” ortadan kaldırma amacıyla yapıldığı ifade edilir. Söz konusu müdahale hukuk alanında devleti topluma egemen kılmayı hedeflemiştir. Aslında devletten çok bürokrasinin toplumu kontrol altına alma girişimi olarak da görülebilir. Bu düşüncenin en somut hali 1982 Anayasasının ilk metni ile getirilen ve 1990'ların sonuna kadar uygulanan sistemdir. 1982 anayasasının oluşum döneminde 1961 Anayasasına yönelik eleştirilerin, toplumsal karışıklıklara davetiye çıkardığına özellikle vurgu yapılmaktaydı. Anayasayı hazırlayan temsilcilerin halkça belirlenmemesi, oluşturulan meclisin adı gibi yetkilerinin de “danışma” ile sınırlı olması demokrasiyi ve toplumu ikinci plana iten özelliklerdir.³¹⁹

Darbenin ardından askerler tarafından oluşturulan MGK yeni siyasal sistemin kuruluşunu yeni seçilecek parlamentoya bırakmamış, 6 Aralık 1983 genel seçimlerine dek süren ara rejim döneminde demokratik sistemin işleyişi bakımından büyük önem taşıyan Siyasal Partiler Kanunu, Sendikalar Kanunu,

³¹⁷ Tosun, s.286.

³¹⁸ Sarpaşan, s.86.

³¹⁹ Doğan, 2007, s.90.

Dernekler Kanunu, Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri hakkında kanun, MGK tarafından Anayasa'nın kabulünden sonra yapılmıştır. Bu dönemde MGK'nın "asli kurucu iktidar" yetkilerini üstlenmiş olduğunu ve Anayasa dahil, kendini hiçbir pozitif hukuk normuna bağlı saymadığı söylenebilir. Bu dönemde yapılan anti-demokratik öğelerin ağır bastığı düzenlemeler, günümüze dek uzanan devlet-sivil toplum ilişkilerinin hukuksal çerçevesini oluşturduğu için önem taşımaktadır.³²⁰

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan düzen anlayışı ve düzenleme projesi yaklaşımı, 12 Eylül müdahalesiyle birlikte bir kez daha su yüzüne çıkmıştır. Söz konusu düzenleme projesinin üç temel ayağı vardır: Ekonomik alanda liberalleşme projesi, siyasal alanda siyasal merkezin anayasa ve yasal düzenlemelerle yeniden belirlenmesi ve kültürel alanda sol ve sağ ideolojilere alternatif olarak Türk-İslam sentezine dayalı yeni kültür inşasıdır.³²¹

Ekonomik alandaki liberalleşmenin sivil toplumun gelişimine etkisine bakıldığında sermaye sektörünün siyasetten özerkliğini kazanması, iş yaşamının genişlemesi ve orta sınıflar gelirlerindeki iyileşme, gönüllü örgütlerin ve kuruluşların sayısını artırarak sivil toplumu genişletici bir çerçeve yaratmıştır. Bir başka ifadeyle, serbest piyasa ekonomisi uygulamaları çerçevesinde devletin ekonomik yaşamdaki misyonu azaltılırken, toplumsal ve siyasal alandaki ağırlığı da tartışılarak, sivil toplum, liberalizm, özgürlük kavramları gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerin sivil toplumun genişlemesi üzerindeki etkisi üç yönlü olmuştur. İlki; ekonomik olarak genişleyen örgütlerin halkla ilişkilere önem vermeleri, bazı dernekleri destekleyerek sosyal yardım faaliyetlerine katılmaya, zamanla da onların kamu hizmeti bilincini edinmelerine yardımcı olmuştur. İkincisi; profesyonel yönetici sınıfının oluşması, sivil toplum kuruluşlarının gereksinim duyduğu liderlik vasfına sahip, kaliteli insan kaynağını sağlamıştır. Üçüncüsü ise, kişi başına düşen milli gelirin artması, çok sayıdaki kişinin

³²⁰ Duman, s.374.

³²¹ Tosun, s.291.

gelirlerinin bir kısmını sivil toplum faaliyetlerine ayırmalarını kolaylaştırmıştır.³²²

4. 1983-2000 Yılları Arası Türkiye’de Sivil Toplumun Görünümü

MGK üç siyasi partinin -Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Anavatan Partisi’nin (ANAP)- 1983 yılında yapılan seçimlere katılmasına izin vermiştir.³²³ Seçimden ANAP birinci olarak çıkmış ve tek başına iktidar olmuştur. Özellikle 1980’li yıllarda siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşama damgasını vuran ANAP’ın iktidarı dönemindeki ekonomik liberalizm tartışmalarına eşlik eden ana tema; her on yılda bir neredeyse rutin hale gelen askeri darbelere karşı demokrasinin nasıl korunacağıdır.³²⁴

Doğu toplumlarında devlet müdahalesinin esas nedeninin, bireyi devletin gücüne karşı koruyabilecek bir yapının yani sivil toplumun mevcut olmaması, tartışmaların ortak sonucu olarak görülmüştür.³²⁵

1980 sonrasında, neredeyse liberalizm ile özdeşleştirilen sivil toplumun, siyasal ve toplumsal alanda olmasa da, piyasa ekseninde oluşturulmaya çalışıldığı dikkat çeker. Piyasa mekanizmasının öne çıkarılarak özel kesim üzerinde bürokratik kontrolün ve işlemlerin azaltılması, üçüncü sektör olarak isimlendirilen sivil toplum kesiminin canlanmasında etkili olmuştur. ANAP’ın sergilediği liberal tavırla işveren kesimlerinin siyasal ve sosyal hayatta etkinliği artmıştır. TÜSİAD gibi işveren sivil toplum kuruluşları ön plana çıkmıştır.³²⁶

Merkez sağda milliyetçi-muhafazakar-serbest piyasacı-sosyal adaletçiliğin senteziyle dört eğilimi birleştirdiğini öne süren ANAP’ın “Türk-İslam Sentezi” şeklinde lanse ettiği yeni kültür projesi³²⁷, ANAP’ın sloganlarında vurgulandığı gibi ilerericilik, değişim veya liberallikle ilgili

³²² Tosun, s.297-298.

³²³ Tekin ve Okutan, s.199.

³²⁴ Tosun, s.325.

³²⁵ Sarpaşan, s.93-94.

³²⁶ Doğan, 2007, s.92.

³²⁷ Tosun, s.319.

olmayıp milli birlik, gelenekçilik, cemaat duygusu gibi dinsel değerlere gönderme yapıyordu. Bu noktadan hareketle, ANAP'lı yıllara damgasını vuran ilerici, değişim ve yenilikçilik kavramları çerçevesinde geliştirilen liberal söylemi, liberalizmin kendisinden çok, liberal bir yanlı olarak yorumlamak mümkündür.³²⁸

Bu kapsamda 1980 sonrası dönemde İslami grupların ve Kürt milliyetçiliğinin arttığını söyleyebiliriz. Bu grupların yükselişi genellikle resmi ideolojiye ve o çerçevede tanımlanmış olan vatandaşlık tanımına bir meydan okuma olarak yorumlanmış ve dolayısıyla devlet-sivil toplum ilişkisinin nasıl formüle edileceğine dair tartışmalar hızlanmıştır. Bu dönemde sivil toplum ırkçılık ve İslam temaları üzerinde şekillenmiştir.³²⁹

Aynı dönemde hava kirliliği, sağlık, turizm, çevre, insan hakları, dinsel haklar, etnik haklar gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu konular toplumsal gruplar tarafından gündeme getirilmiştir, bunları savunan sosyal gruplar devlet üzerinde etkili olmaya çalışmıştır.³³⁰

1980 sonrası dönemde önemli bir ivme kazanan kadın hareketinin etkisinden de bahsedilmesi gerekir. 1980'li yıllara kadar farklı ve hatta birbirine rakip siyasal ideolojilerin bir parçası durumunda olan kadın konusu bu dönemde özerkliğini kazanmış ve başlı başına siyasal hareket olarak öne çıkmıştır. Kadın hakları konusunda mücadele veren aktivitelerin sayısı hızla artmış ve kadınlar cinsel özgürlük, cinsel taciz, tecavüz, kadına şiddet, iş yerinde kadına karşı ayrımcılık gibi konularda seslerini giderek daha fazla duyurmaya başlamıştır. Kadın kuruluşları ve diğer aktivistler bu dönemde hem sivil toplumun gelişmesini hem de sivil toplum tartışmalarını hızlandıran önemli bir faktör olmuşlardır.³³¹

³²⁸ Tosun, s.316-317.

³²⁹ Onbaşı, s.66.

³³⁰ Çaha, 2007, s.246.

³³¹ Onbaşı, s.66-67.

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren sivil toplum cephelerinden birini çevreci gruplar oluşturdular. Çevre konusu, 1980’li yılların başından itibaren sivil toplum kuruluşlarının gündemine girmiştir. Türkiye’de bir sivil toplum cephesi olarak üç tür çevrecilik akımının geliştiği söylenebilir. Birinci çevrecilik oluşumu, “kurumsal çevrecilik” olarak isimlendirdiğimiz gönüllü kuruluşlar ekseninde gelişmekte olan bir çevrecilik anlayışı ve oluşumdur. Kurumsal çevrecilik, teknik ve bilimsel gelişmeleri baz alarak çevre sorunlarını tespit etmeye ve bunları ilgili mercilere bildirmeye dönük bir anlayış etrafında gelişmektedir. 1990’ların başına kadar hizmet vermekte olan “Türkiye Tabiatını Koruma Derneği”, “Doğal Hayatı Koruma Derneği”, “Türkiye Çevre Sorunları Vakfı” gibi sayıları sınırlı olan dernek ve gönüllü kuruluşların sayısı 1990’dan sonra artmıştır. 1990’lı yıllarda sesini duyuran TEMA Vakfı Türkiye’nin yanı sıra, dünya platformunda da sesini duyurmuş, çevre konusunda Türk hükümetini de etkileyen önemli politikaların altına imza atmıştır. Çevreci kuruluşlar hükümet politikaları üzerinde belirgin bir etki bırakmaktadırlar. Çevreci kuruluşların, Anayasadaki çevre maddesiyle 2872 sayılı Çevre Yasasının Meclisten geçmesi konusunda önemli katkısı ve dönemin hükümetleri üzerinde etkisi olmuştur.³³²

Türkiye’de gelişmekte olan ve çevre politikalarının oluşumunda etkili olan bir başka çevrecilik oluşumu ise “reaksiyoner çevrecilik” olarak isimlendirdiğimiz bir çevrecilik akımıdır. Bu çevrecilik akımı, çok sayıda değişik kesimle birlikte çevre konusunda mağdur olan insanları da kapsayarak gelişmektedir. Çevre sorunlarını genel olarak kâr ve rekabeti esas alan kapitalist üretim biçimine dayandıran bu çevrecilik akımı, daha çok yanlış olan politikaları düzeltici yolda ilerlemektedir. 1980’li yılların ortalarından itibaren, yanlış olarak yorumlanan politikalara karşı bu akımın geniş çaplı kampanya ve protestolarına tanık olunmuştur. Green Peace akımının en önemli temsilcisidir.³³³

³³² Çaha, 2007, s.246.

³³³ Çaha, 2007, s.247.

Türkiye’de gelişen bir başka çevrecilik anlayışı ise “sosyal çevrecilik” olarak isimlendirdiğimiz, yerel bazda gelişen çevreciliktir. Bu oluşumun Türk kültürüyle yakından bir ilişkisi vardır. Türk kültüründe İslam’ın da etkisiyle yeşile ve güzel çevreye karşı bir ilgi vardır. Bunun da etkisinde daha çok yeşil alanları korumak, geliştirmek ve şehirleri güzelleştirmek amacıyla kurulan “Şehir Güzelleştirme Dernekleri” çevreyi siyasal bir konu olmanın ötesinde tutmuşlardır. Daha çok il, ilçe, kasaba ve köylerde boy gösteren bu çevreci oluşum buralarda ikamet eden ve yaşayan esnaf veya serbest meslek sahibi kişilerin öncülüğünde gelişmiştir. Bu tür lokal grupların eylemlerinden biri Alman firması Euro Gold’un Bergama’da siyanürle altın arama teşebbüsüne karşı çıkmalarıdır.³³⁴

1980 sonrası dönemde Türkiye’de çeşitli alanlarda toplumsal farklılıklar temelinde oluşan sivil toplum kuruluşlarının tek tip ve türdeş bir toplum yerine farklılığa dayalı çoğulcu bir toplum anlayışını gündeme getirerek demokratik gelişim açısından önemli bir etki yaratmıştır. Ayrıca olarak devlet-toplum ilişkisinin Türkiye tarihindeki tek yönlü ilişkisi toplumun örgütlü kısmı olan sivil toplum kuruluşlarının devlet üzerindeki etkisi ile değişmiş, devletin sorgulanamaz görüntüsü giderilmiş ve devlet karşısında toplumsal inisiyatif ve hesap sorma anlayışı gelmiştir. Son olarak farklı kimliklerden beslenen sivil toplum kuruluşları türdeş, tek tipleştirici, genel ve soyut tanımlanan kamusal anlayışı karşısındaki eleştirel tutumlarıyla, farklı kimlikleri, düşünceleri ve inançları barındıran bir toplumsal ve siyasal alanı talep ederek demokratik yapılanmayı beslemişlerdir.³³⁵

1990’lı yılların başında sivil toplum uluslararası destek görmüştür. 1992’de gerçekleştirilen Rio Konferansı sonrasında sivil toplum kuruluşlarının katılımına açık uluslararası projelerin desteklenmesi eğilimi ortaya çıkmış, bunun sonuçları ülkemize de yansımıştır. Vancouver’de yapılan Dünya I. Habitat Konferansı sonrasında Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 100’ü aşkın

³³⁴ Çaha, 2007, s.248.

³³⁵ Duman, s.375.

ülke “ulusal komiteler” oluşturarak, Ulusal Gündem 21 hazırlığı sürecine girmişlerdir. Globalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte uluslararası alanda ulus- aşırı özellikleriyle karşımıza çıkan bazı sivil toplum kuruluşlarının, uluslararası kurumlarda ‘danışman’ statüsüne sahip (olduğu), özellikle 1993 Viyana İnsan Hakları Toplantısı’ndan sonra Birleşmiş Milletlerin sivil toplum kuruluşlarına daha geniş ve etkin roller vermeye başladığı görülür. Haziran 1996’da İstanbul’da yapılan Habitat II Konferansı sonrasında Yerel Gündem 21 çabalarının yoğunlaşması, sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi yanında, sivil toplum kavramının kamusal tartışma gündemine girmesini sağlamıştır. Çünkü, Habitat Gündeminin etkin olarak pratik yaşama geçirilmesi, öncelikle yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve yurttaşların etkin katılımını öngörüyordu. Habitat Gündemi İstanbul Bildirgesi’nin 12. maddesi, hükümetlere, sivil toplum kuruluşlarını ve yerel yönetimleri “yapabilir kılma” stratejisinin gerçekleştirilme yolları ile “katılım”ın sağlanması yollarını gösteriyor, onları bu konuda yükümlü tutuyordu.³³⁶ Türkiye’de uluslararası açıdan değer kazanan bir sivil toplumun oluşumu 1990’lı yıllara rastlar.

Türkiye’nin devam eden siyasi evriminin bir parçası olarak Refah Partisi 1995 yılında yapılan genel seçimlerde ilk defa halktan ciddi destek görmüş, RP seçimin galibi olmuş ve kısa süreli hükümet değişikliklerinin ardından 1996’da Refah-Yol hükümeti kurulmuştur.³³⁷

Bu dönemde İslami sermayenin temsilcisi olan Müslüman sermayedarlar ekonomi alanında güçlenmiştir. İslami sermaye büyüdükçe, dini vakıfların ve derneklerin sayısının arttığı, vakıfların birer şirket gibi çalıştıkları gözlenir. Dernek ve vakıfların yanı sıra, vakıfların ve holdinglerin sahip oldukları eğitim kurumları ve kitle iletişim araçları dikkate alındığında, hem ekonomik alanda hem de sivil toplum alanında etkin bir konuma geldikleri söylenebilir.³³⁸

³³⁶ Tosun, s.324-325.

³³⁷ Tekin ve Okutan, s.217.

³³⁸ Tosun, s.319.

1980’li yıllarda baş gösteren Alevi cemaatleri, 1990’larda da öne çıkmış, devletçi elit, yeni bir İslam yorumu geliştirme çabasının bir parçası olarak Cem Evlerini güçlendirmiştir. Bunun en önemli nedeni, yükselen İslami akım karşısında, devletçi elitin bir alternatif olarak Aleviliği öne çıkarma çabasıdır.³³⁹

Refah Yol hükümeti döneminde devlet-mafya-politikacı ilişkilerine sahne olurken “Susurluk Kazası” ile simgelenen bu durum ile bir sivil oluşumun ortaya çıkmasına neden olmuş, halk her gece saat 21.00’da ışıkların bir dakika söndürülmesi yoluyla, Susurluk olayında ortaya çıkan kirli ilişkilerin cezalandırılması için “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemini başlatmıştır.³⁴⁰ 1997 yılında yaşanan bu durum örgütsüz sivil inisiyatif girişimlerinin yaygınlaşması eğilimidir.³⁴¹

Bu olaylar yaşanırken 28 Şubat 1997 yılında ordu gidişata müdahale etmiştir. 28 Şubat müdahalesi, nispeten sivil bir görünüm içinde cereyan etmiş bir müdahaledir. Müdahaleden sonra ordu yönetimi devralmamış fakat hükümetin değişmesine neden olmuştur.³⁴² İlk kez 28 Şubat 1997 müdahalesinden sonra STK’lar da, darbe karşıtı birkaç ses duyulmuştur. Ancak Türkiye’de batılı anlamda bir sivil toplum yapısından uzak olduğu ve demokratikleşme açısından STK’ların çok fazla fonksiyonel olmadığını görmüştür.³⁴³

1990’lı yıllarda sivil toplum kuruluşlarının türleri ve illere göre dağılışı aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

³³⁹ Çaha, 2007, s.265.

³⁴⁰ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 89. Basım, İstanbul, 2007, s.279.

³⁴¹ Sarpaşan, s.96.

³⁴² Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I**, Agora Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.230.

³⁴³ Karakuş, s.70.

Tablo 1: STK Tipleri ve İllere Göre Dağılımı³⁴⁴

Kurum Tipi	İstanbul	Ankara	İzmir	Diğer	Türkiye	%
Dernek	9,588	5,502	2,685	42,949	60,724	93,7
Vakıf	860	493	132	936	2,421	3,7
Sendika	89	85	4	32	210	0,3
Oda	38	61	54	927	1,080	1,7
Kooperatif	50	84	29	130	293	0,5
Yurttaş	32	8	8	13	61	0,1
Girişimi						
Kültür	13	2	4	0	19	0,0
Amaçlı						
Ticari Kur.						
Toplam	10,670	6,235	2,916	44,987	64,808	100

Yine aynı yıllarda toplum daha katılımcı hale gelmiştir. Örgütsüz sivil inisiyatif gelişmektedir. Bunlar mahalle düzeyinden başlayıp ülke çapına kadar yayılan bir düzlemde olduğu görülen ve çok çeşitli söylem ve kampanyalarla ortaya çıkan sivil oluşumlardır. Trafik kazalarından çevre sorunlarına, yolsuzluktan kadın sorunlarına, savaş karşıtlığından insan haklarına kadar birçok konu halk tarafından gündeme taşınmıştır. Bunlara katılımın oldukça geniş olması, psikolojik olarak “örgüte girmek”ten, “örgüt mensubu” sayılmaktan rahatsız olan kitlelerin örgütsüz hareketlere katılım eğiliminin daha yüksek olmasına bağlanmaktadır. Söz konusu girişimler, herhangi bir dernek, örgüt veya parti hegemonyası olmadan, hiçbir kurum ya da kişiden mali destek almadan, katılanların herhangi bir parti, dernek, oda, kuruluş üyesi olarak değil, salt yurttaş olarak katıldıkları hareketler olup, eleştirel yurttaşlık bilincinin gelişmesi açısından önemli olarak görülmektedir. Bergama köylülerinin siyanürlü altına karşı mücadeleleri, Cuma ve Cumartesi Anneleri eylemleri, Gökova ve Çamlıhemşin için yapılan çevre eylemleri ve buna benzer birçok

³⁴⁴ Gönel, **Önde Gelen STK'lar Araştırma Raporu**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.21.

kampanya (Barış İçin Bir Milyon İmza, Koca Kulak Çekil Aradan, Oy Verdik Sonra Boş Verdik, Boş Vermeyin!) bunların örneklerini oluşturmaktadır.³⁴⁵

³⁴⁵ Sarpaşan, s.96-97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1999-2012 YILLARI ARASINDA AVRUPA BİRLİĞİ ETKİSİYLE SİVİL TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ VE TÜRKİYE'DE DERNEKLER

Türkiye 1999-2012 yılları arasında AB'ye tam üye olmak için, müktesebata uyum çalışmalarına hız verirken, bu süreçte sivil toplum alanına ilişkin birçok yasal düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemelerden birçoğu da derneklere ilişkindir.

I. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ GENEL DEĞERLENDİRME

1999 Helsinki Zirvesi'nin ardından yoğunlaşan müktesebata uyum çalışmaları hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, eşitlik gibi ilkelerin hayata geçirilmesi gibi başlıklar üzerinde yoğunlaşmıştır.

A. Türkiye'nin Avrupa Birliği Serüveni

Keyman'a göre, 2000'den bu yana, devlet elitleri sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarını araçsal olarak değil de demokratikleşme için etkili bir faktör olarak algılamaya başlamışlardır.³⁴⁶

Bu düşüncenin ana nedeni AB'ye uyum sürecidir. Türkiye'nin AB'ye katılım süreci 1.1.1958 yılında AET (Roma) Antlaşmasının yürürlüğe girmesinin hemen ardından, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye ortaklık için başvurması ile başlar.³⁴⁷ 12 Eylül 1963'de Roma Antlaşmasının 238. maddesine dayanan ve Türkiye ile Topluluk ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir çerçeve antlaşma olan Ankara Antlaşması imzalanmıştır.³⁴⁸

³⁴⁶ E. Fuat Keyman, "Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlar İçinde Bir Vaha", STGM, Ankara, 2006, s.30.

³⁴⁷ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010, s.39.

³⁴⁸ Karakuş, s.72.

Ankara Antlaşmasının öngördüğü hazırlık döneminin koşullarının süreç ve kapsamını belirlemek üzere 23 Kasım 1970’te katma protokol imzalanmış ve 1987 yılına kadar süreç statik biçimde devam etmiştir.³⁴⁹

1987 yılında Türkiye tam üyelik için AB’ye başvurmuştur. Aralık 1999 yılında Helsinki zirvesinde AB, Türkiye’yi aday ülke ilan etmiş, Helsinki ile başlayan ve devam etmekte olan süreçte Türkiye’nin demokratikleşmesi yolunda büyük adımlar atılmıştır.³⁵⁰ Bu adımların göstergesi AB’nin 2004 yılında Brüksel Zirvesi ile Türkiye için tam üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005’te başlanacağını açıklamasıdır.³⁵¹

Sürecin gereği, Avrupa Birliği müktesebatına tam uyumun gerçekleştirilebilmesi için gerekli siyasi, ekonomik ve toplumsal kriterleri hayata geçirmektir. Bu süreçte Avrupa Birliği Kurumları ve aday ülke, katılım stratejisi doğrultusunda yoğun bir çalışma içinde olacaktırlar.³⁵²

B. Helsinki Sonrası Süreç ve Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Gelişmeler

1999 Helsinki Zirvesi, Türkiye’de sivil toplum açısından önemli bir tarih olarak değerlendirilmektedir. Helsinki Zirvesi ile başlayan ve devam etmekte olan süreçte Türkiye’nin demokratikleşmesi yolunda büyük adımlar atılmıştır. Bu zirvede aday ülke statüsünün kazanan Türkiye, AB’ye üyelik kriterlerini uygulamaya başlamıştır.³⁵³

³⁴⁹ Resul Karakurt, “Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Yapısal ve Yasal Düzenlemeler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Farkındalığı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2010), s.27.

³⁵⁰ Sarpaşan, s.101-102.

³⁵¹ Didem Saygın, **Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarını Bakışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2008, s.82.

³⁵² Karakuş, s.74.

³⁵³ Zuhale Ünalp Çepel, “AB Sivil Toplum Diyalogu ve Türkiye”, http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=411:ab-sivil-toplum&catid=54:sivil-toplum-bilinci&Itemid=132 (01.06.2012).

Bahsedilen kriterler 1993 yılında, AB'ye tam üye olabilmenin koşullarının belirlendiği Kopenhag Kriterleri'dir. Kopenhag kriterleri, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı³⁵⁴ ilkelerini kapsamaktadır.

Türkiye, AB müktesebatına uyum sürecinde bu kriterler doğrultusunda yoğun bir hazırlık sürecine girmiştir. Bu kapsamda Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgelerinde (KOB), Türkiye'ye müktesebata uyum için gerekli tavsiyeler verilecek ve Türk hükümeti tavsiyelere karşılık Ulusal Program (UP) hazırlayacaktır. KOB ve UP doğrultusunda Türkiye uyum çalışmalarına ağırlık verecek, gelişmeler Avrupa Komisyonu'nun ilgili aday ülke için yayınlacağı İlerleme Raporunda değerlendirilecektir.³⁵⁵

Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olma yolundaki çalışmalarını yürütürken 3 Kasım 2002 seçimleri yapılmış, seçimin sonucunda “%34,28 oranında oy alan Adalet ve Kalkınma Partisi 363 milletvekili”³⁵⁶ çıkarmış ve tek başına iktidar olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde AB'ye uyum çabaları hızlandırılmış bu kapsamda iktidar partisi sivil toplum kuruluşlarını yönetim sürecine dahil etmiştir.³⁵⁷

Avrupa Birliği Müktesebatına uyum çalışmalarının oldukça hızlı ilerlediği 2000'li yıllarda; 2001, 2003, 2006, 2008 yıllarına ait dört KOB hazırlanmıştır. KOB'larda üyelik için alınması gereken önlemler, kısa ve orta vadeli öncelikler şeklinde, siyasi-ekonomik kriterler ve AB Müktesebatına uyum başlıkları altında sıralanır. KOB'da yer alan kısa vadeli önlemlerin KOB'un yayım tarihinden itibaren genelde 1-2 yıl, orta vadeli önlemlerin ise 3-

³⁵⁴ Bilici, s.68.

³⁵⁵ Karakuş, s.74.

³⁵⁶ Şeref İba, “Türkiye’de Parlamenter Rejimin İşleyişi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimlerinin Sonuçları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 58-2, Ankara, Mayıs 2003, s.104.

³⁵⁷ Yılmaz Bingöl ve Şener Akgün, “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Karşılaştırmalı Bir Analizi” **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9(2005)/1:11.

4 yıllık bir sürede yerine getirilmesi öngörülür. KOB ihtiyaçlar çerçevesinde güncellenir.³⁵⁸

Türkiye açısından, Katılım Ortaklığı Belgelerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için önemli unsurları şöyle sıralayabiliriz.³⁵⁹

- Toplumla karşı açıklık-saydamlık ve doğruluk-hesap verebilirlik,
- Partiler-üstü uzlaşma ve siyasi kararlılık,
- Hızlı ve etkin icraat, Sivil Toplum'un katılımı, katılımcı demokrasi,
- Devlet-vatandaş ilişkilerinde kişiye önem verilmesi ve STK'nın güçlenmesi, KOB'ların başarısını gösterecektir.

2012 yılına kadar hazırlanan dört KOB'da ortak vurgu Türkiye'de sivil toplumun gelişmesidir.

Tüm aday ülkelerin yaptığı gibi Türkiye'de, yol haritası niteliğindeki Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki kısa ve orta dönemli ev ödevine nasıl uyum sağlanacağını anlatan belgeleri yani Ulusal Programları hazırlamıştır.³⁶⁰ Türkiye tarafından tam üyelik süreci içinde kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları kapsayan Ulusal Program beş başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; siyasi kriterler, ekonomik kriterler, üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği, müktesebatın uygulanmasına yönelik idari kapasite ve reformların mali açıdan değerlendirmesi başlıklarıdır. Siyasi Kriterler başlığında; 'Düşünce ve İfade Özgürlüğü', 'Dernek Kurma Özgürlüğü', 'Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum' ve 'Tüm Bireylere Ayrımcı Yapılmaksızın Tüm Temel Hak ve Özgürlüklerden Tam Olarak

³⁵⁸ "Katılım Ortaklığı Belgeleri", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46226&l=1> (01.06.2012).

³⁵⁹ Hakan Hanlı, "Ulusal Program KOB İlerleme ve Katılım", <http://www.abhaber.com/gorus/gr0032.asp> (17.11.2011).

³⁶⁰ M. Akif Özer, "Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 66-67, Aralık, 2007, s.68.

Yararlandırılması' maddelerinden oluşan sivil topluma yönelik vaatler bulunmaktadır.³⁶¹

Türkiye 2001, 2003 ve 2008 yıllarında üç UP hazırlamıştır. Hazırlanan UP'lar, KOB'da yer alan tedbir ve sürelerle uyumludur.³⁶²

Ulusal programlarda, sivil toplumun güçlendirilmesinin Türkiye'de demokrasiye katkı yapacağı ve bunun bireylerin toplumsal sorunların çözümüne aktif katılımına olanak sağlayacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede kısa vadede, sivil toplum kuruluşları ile ekonomik ve sosyal demokrasinin uzantısı niteliğindeki kurumsal yapılanmanın, anayasal güvenceye kavuşturulması, ifade özgürlüğünün daha da geliştirilmesine yönelik anayasal ve yasal güvencelerin güçlendirilmesi amacıyla; Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerle ilgili bölümlerinin, başta düşünceyi açıklama ve yayma, bilim ve sanat ile basın özgürlükleriyle ilgili hükümler olmak üzere gözden geçirilmesi öngörülmektedir. Orta vadede ise, dernek kurma özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi öngörülmektedir.³⁶³ KOB ve UP'da bu noktalara değinilirken, AB Komisyonu Türkiye'nin müktesebata uyum alanında kaydettiği ilerlemeleri veya bu alandaki eksiklikleri dile getirmek üzere 1997-2012 yılları arasında 14 ilerleme raporu hazırlamıştır.³⁶⁴ Bu raporlar Türk hükümetinin sunduğu bilgiler, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, IMF gibi kuruluşların rapor ve çalışmaları başta olmak üzere uluslararası örgütler ve STK'ların değerlendirmelerine dayanmaktadır.³⁶⁵

AB Komisyonu Ekim 2004 tarihli tavsiye metninde Türkiye ile üye ülkeler arasında çeşitli tartışmaların yapılabileceği bir diyalog ortamının

³⁶¹ "Ulusal Program... (2001)", <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up.001.html> (18.11.2011).

³⁶² "Ulusal Program", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?l=1&p=194> (02.06.2012).

³⁶³ Karakuş, s.78.

³⁶⁴ "İlerleme Raporları", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46224&l=1> (02.06.2012).

³⁶⁵ Avrupa Toplulukları Komisyonu, **2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu**, Brüksel, 2009, s.67.

oluşturulmasını önermiştir.³⁶⁶ Bu kapsamda Türkiye’de sivil toplumun güçlenmesi için; 29 Haziran 2005’te AB Komisyonu tarafından “Sivil Toplum Diyalog” belgesi başlıklı bir strateji raporu yayınlamıştır. Onbeş sayfalık kapsamlı raporda, belgenin birliğin daha önceki genişleme tecrübesine dayanarak hazırlandığı ve bundan sonraki genişleme sürecinin aday ülke toplumlarıyla birlik üyesi toplumları arasındaki “güçlü, derin ve sürekli diyalogu” desteklemesi gereği belirtilmektedir.³⁶⁷

Öte yandan raporda, sivil toplum kuruluşları arasındaki diyalogun geliştirilmesine yönelik somut strateji verileri sunulmuştur. Bu veriler arasında dikkati çeken bazıları şunlardır;³⁶⁸

AB ülkelerindeki STK’lar ile Türkiye’deki STK’lar arasında uzun dönemli ve kalıcı ortaklıklar oluşturmak. Bu başlık altında özellikle kadınların siyaset ve iş alanında eşit katılımı konusunda çalışma yapanlara ağırlık verilmesi;

Türkiye’nin zayıf yönlerinden biri olarak görülen ve iletişimi engelleyen yabancı dil eğitimi için STK’lar vasıtasıyla işbirliğinin sağlanması;

Sivil diyalogu güçlendirmek için bütçeden daha fazla fon ayrılması konularının üzerinde durulmuştur.

STK’ların katılımcı demokraside daha aktif rol alabilmeleri için kendi aralarındaki bilgi ağının gelişmesi gerekir. Bunun için 2004 yılında Türkiye’de Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) kurulmuştur.³⁶⁹ AB ile Türkiye arasında oluşturulan sivil toplum diyaloguna destek sağlamak amacıyla Avrupa Birliği Komisyonu tarafından mali açıdan desteklenen STGM, STK’ların Türkiye’nin AB sürecine katılımında katkısını artırmaya çalışmaktadır.

³⁶⁶ Saygın, s.84.

³⁶⁷ Birol Akgün, “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerinin AB Sürecindeki Rolü”, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Der: Harun Arıkan, Muhsin Kar, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005, s.85.

³⁶⁸ Akgün, s.85.

³⁶⁹ STGM, <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/guneydogu-ekspres-22-01-2008> (02.06.2012).

Türkiye’de çocuk, kadın, insan hakları, gençlik gibi konularda çalışma yapan STK’ların birbirleriyle ilişki kurmalarına destek vermek ve sorunlar konusunda birlikte çözüm üretmeleri için gerekli diyalogun sağlanması STGM’nin görevidir.³⁷⁰ Bu kapsamda Türkiye’de sivil toplumun gelişmesini ve Sivil Diyalogun Gelişmesi Projesi kapsamında AB, Türkiye’deki STK’lara maddi destek sağlamıştır.³⁷¹

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum süreci, kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra toplumun tüm kesimleriyle yakın diyalog kurulmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda, kapsamlı, esnek, şeffaf Türkiye’ye ve AB’ye yönelik olmak üzere iki yönlü bir iletişim stratejisi, kamu, sivil toplum, düşünce kuruluşları ve medyayı içerecek şekilde, tüm aktörler ve paydaşlarla istişare edilerek ABİS hazırlanmıştır. ABİS, hem Türk kamuoyuna Avrupa Birliği ile ilgili güncel, pratik, somut ve anlaşılır bilgi vermeyi (TÜYİS); hem de Avrupa Birliği kamuoyunu Türkiye’deki gelişmeler ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katkısı konusunda bilgilendirmeyi (ABYİS) hedefler. ABYİS çerçevesinde özellikle AB’deki karar odakları ve kanaat önderlerine yönelik çalışmalar yapılırken; TÜYİS ise, parlamenterlerden yerel yönetimlere; üniversitelerden özel sektöre geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.³⁷²

Avrupa Birliği İletişim Stratejisi (ABİS)’in temel öğelerinden biri olan sivil toplum kuruluşları ile istişare kanallarının geliştirilmesi amacıyla Avrupa Birliği Genel Sekreterliği 2009 ve 2010 yılları içerisinde dört kez sivil toplum kuruluşları ile bir araya gelmiştir. Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde sivil toplum kuruluşlarının hayati rollerinin vurgulandığı ve Avrupa Birliği yolunda sivil toplumla iletişimin güçlendirildiği bu toplantılardan ilki 6 Mart 2009’da Ankara’da, ikincisi 18 Haziran 2009’da Ankara’da, üçüncüsü 13 Şubat 2010’da

³⁷⁰ Saygın, s.85.

³⁷¹ STGM, <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/guneydogu-ekspres-22-01-2008> (02.06.2012).

³⁷² “AB İletişim Stratejisi”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46233&l=1> (02.06.2012).

İstanbul'da, dördüncüsü ise 11 Aralık 2010'da yine İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.³⁷³

II. TÜRKİYE'DE DERNEKLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Dernekler Türkiye'de nitel ve nicel açıdan oldukça önemli sivil toplum kuruluşlarıdır. Osmanlı Devleti'nden bugüne yapısal ve yasal düzenlemelerle gelişen dernekler 2012 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde alınan kararlarda söz sahibi olmaya adaydır.

A. Dernek Tanımı ve Türkiye'de Derneklere İlişkin İstatistikler

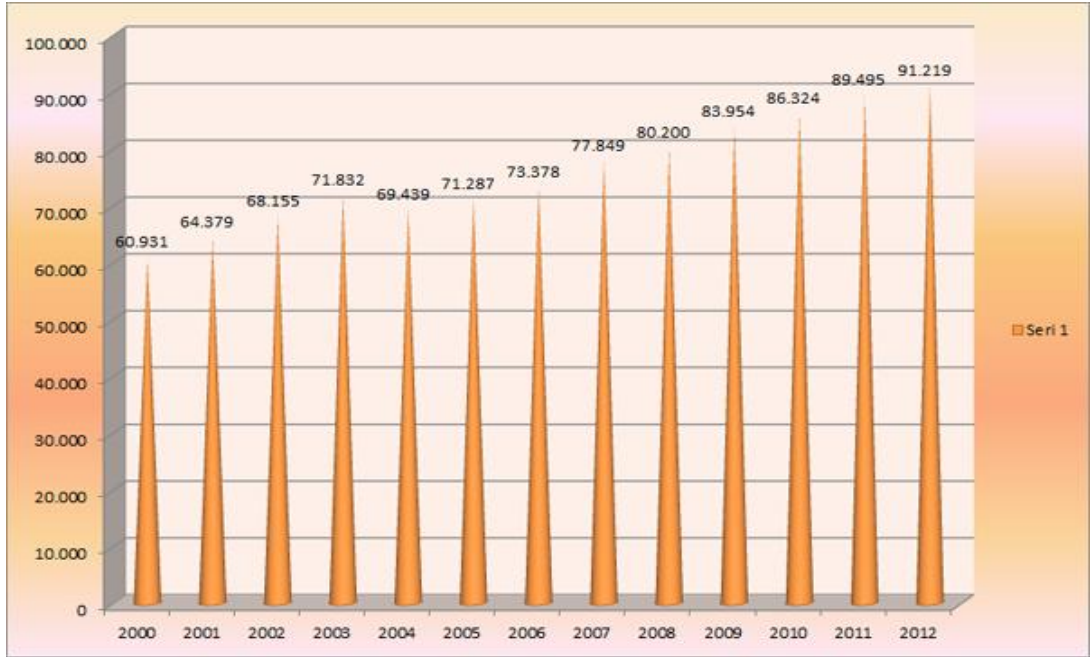
Dernekler, gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip topluluklardır.³⁷⁴

Türkiye'de dernek sayısı son 10 yılda %44'lük bir artış göstermiş, bugünkü faal dernek sayısı 91.935'dir.³⁷⁵

³⁷³ “Sivil Toplumla Diyalog Toplantıları”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=45436x1=1> (17.01.2012).

³⁷⁴ **Türk Medeni Kanunu**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006, s.24.

³⁷⁵ “Sivil toplumun öncüsü dernekler son 10 yılda yüzde 44 arttı” http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=764%3Asivil-toplumun-oencuesue-dernekler-son-10-yilda-yueзде-44-artt&catid=15%3Ahaberler&Itemid=23&lang=tr (03.06.2012).

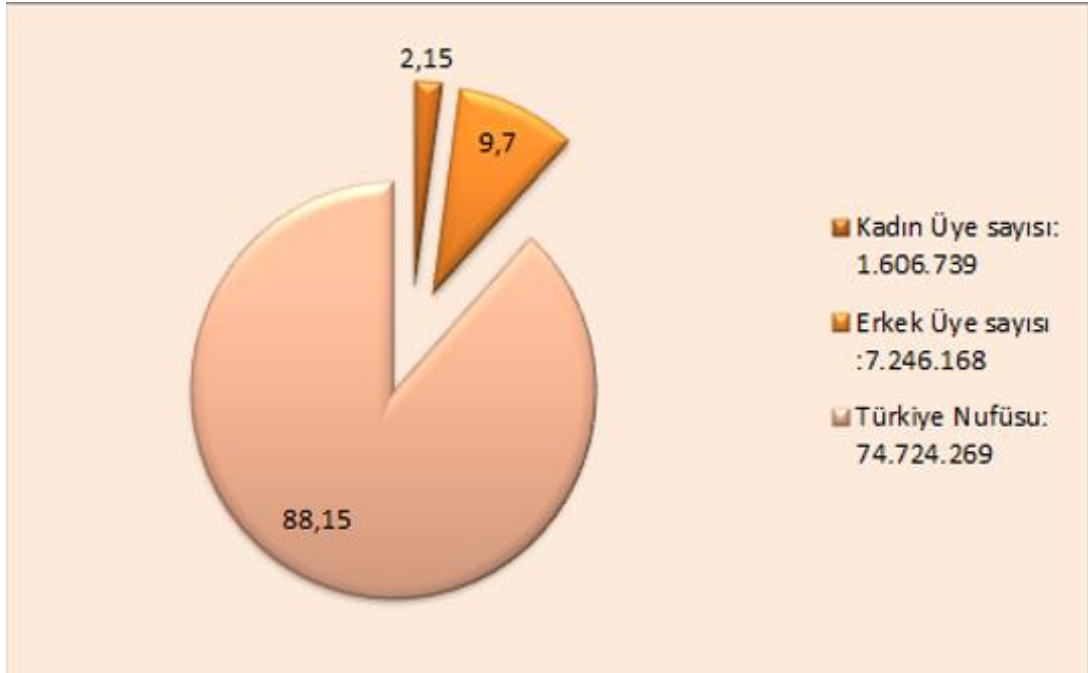
Tablo 1. Yıllara göre faal dernek sayıları³⁷⁶

Türkiye’de sivil toplumun gelişmesine paralel olarak 2000 yılından itibaren dernek sayısı genel olarak artmıştır. 2012 yılındaki sayı 91.219’dur. Bu sayı sivil toplumun gelişimi için oldukça umut vericidir.

³⁷⁶ “Grafikler”,

http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52 (03.06.2012).

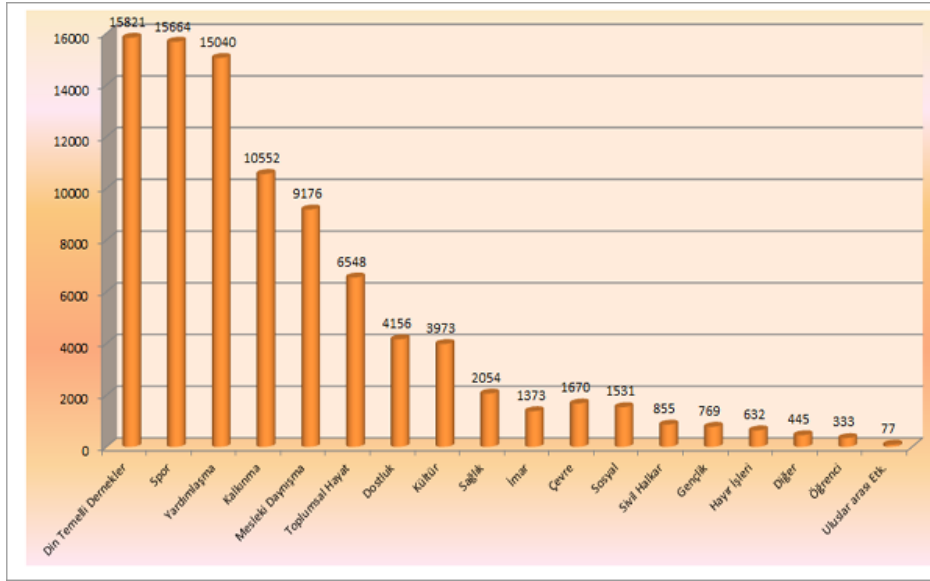
Tablo 2. Dernek üye sayılarının Türkiye nüfusuna oranı³⁷⁷

Tabloda da görüldüğü üzere Türkiye’de derneklere üye olan bireylerin sayısı Türkiye nüfusu ile kıyaslandığında oldukça azdır. Bunun yanı sıra erkek dernek üyelerinin kadınlara göre ezici bir üstünlüğü bulunmaktadır. Bunun nedeni ise Türkiye Cumhuriyeti devletinde son yıllarda kadınların yasal güvenceleri artsa da Türk toplumunun ataerkil yapısının hala etkin olmasıdır.

³⁷⁷ “Grafikler”,

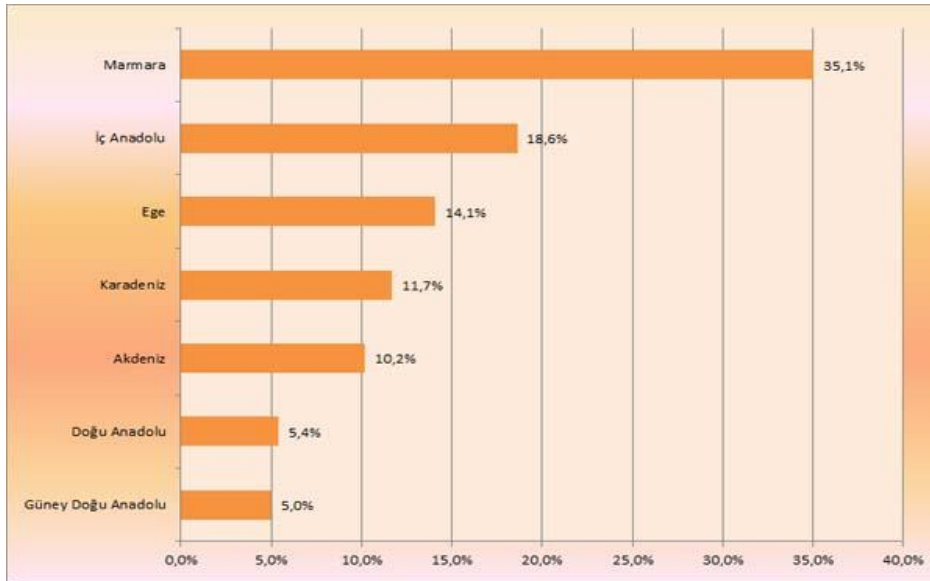
http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52&Itemid=12&lang=tr (09.08.2012)

Tablo 3. Faal derneklerin uğraş alanlarına göre dağılımı³⁷⁸

Tablodan anlaşılacağı üzere Türkiye’de uluslararası STK’lar henüz gelişmemiştir. Bunun nedeni 2004’den itibaren uluslararası STK’ların faaliyetlerine izin veriliyor olmasıdır. Din temelli dernekler ve spor alanında faaliyet gösteren dernekler ise faal gruplardır.

³⁷⁸ “Grafikler”,

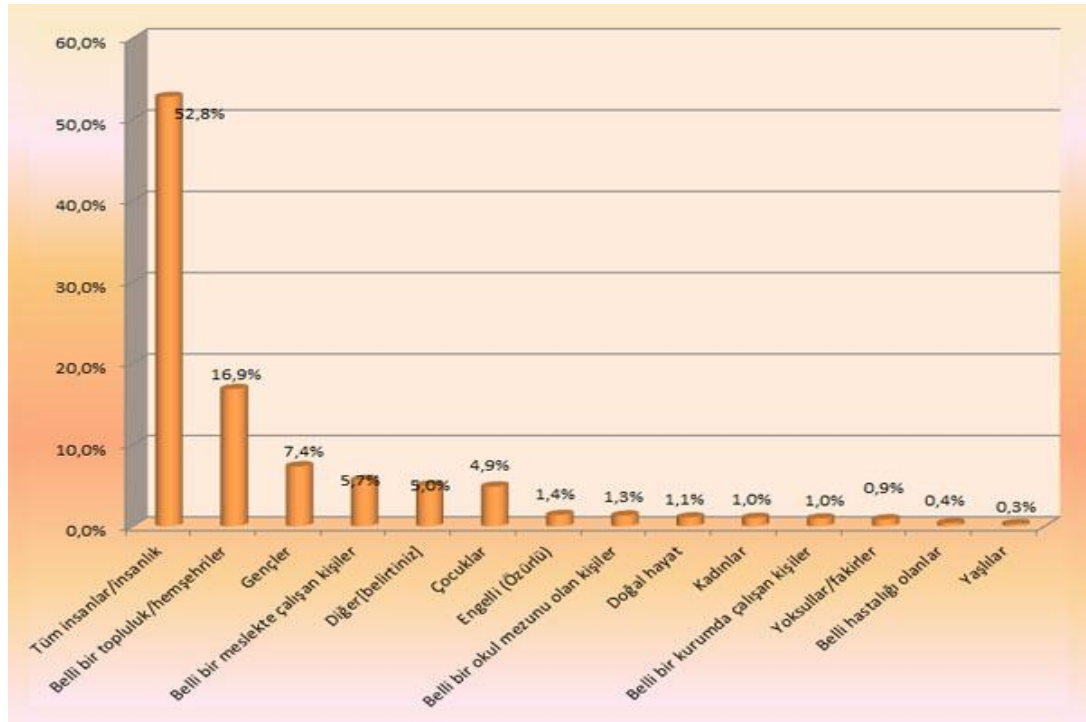
http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52 (03.06.2012).

Tablo 4. Faal derneklerin bölgelere göre dağılımı³⁷⁹

Ülkemizde ekonomik anlamda en gelişmiş bölge olan Marmara Bölgesi bu gelişime paralel olarak sivil toplum kuruluşu sayısı açısından da ilk sıradadır. Ana gündemi terör olan Güney Doğu Anadolu Bölgesi ise sivil toplum kuruluşlarının en az olduğu bölgedir. Bu durum bölgenin refahı ile sivil toplumun gelişiminin paralel olduğu sonucunu düşündürmektedir.

³⁷⁹ “Grafikler”,

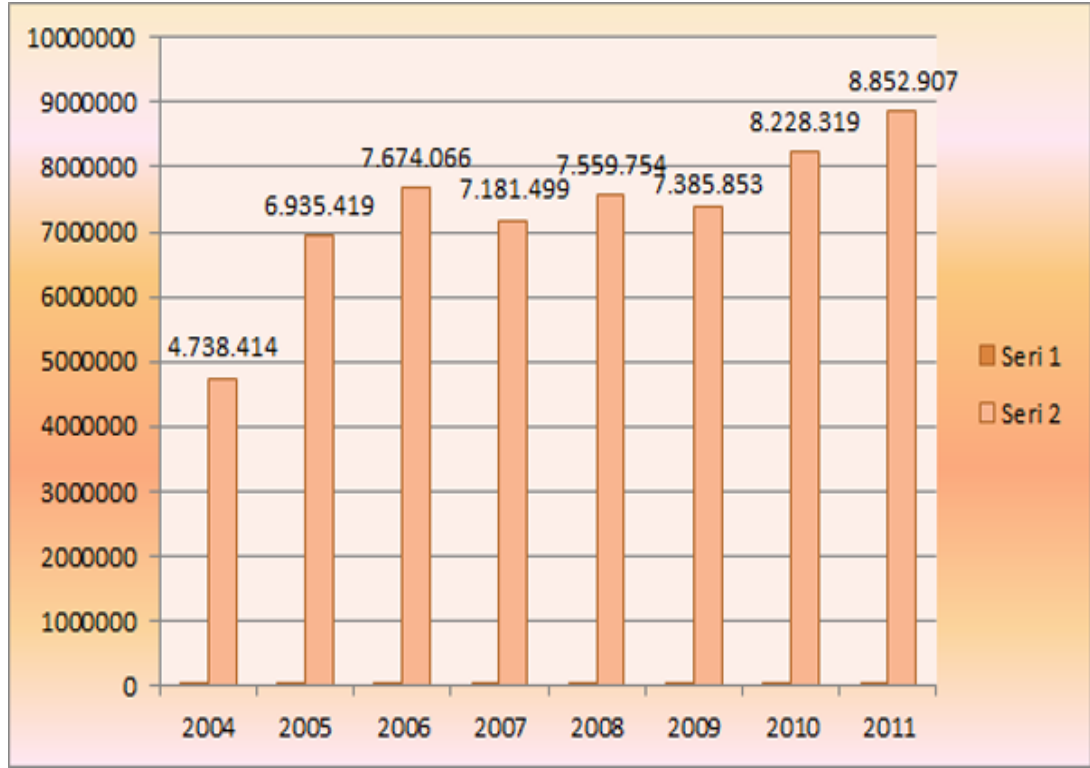
http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52 (03.06.2012).

Tablo 5. Kurulan derneklerin hedeflediği kitleler itibari ile dağılımı (%)³⁸⁰

Tabloda da görüldüğü üzere tüm insanlığın yararına çalışan dernek yüzdesi en fazla iken ardından gelen hemşehri dernekleri, yoksullar, yaşlılar, doğal hayat, belli bir hastalığı olanlar, engelliler, çocuklar gibi toplumsal duyarlılık gerektiren konularda faaliyet gösteren konulardan yüzdece fazladır. Hemşehri derneklerinin fazlalığı Türkiye Cumhuriyeti devletinde mikro milliyetçilik düşüncesinin yaygınlığını ortaya koymaktadır.

³⁸⁰ “Grafikler”,

http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52&Itemid=12&lang=tr (09.08.2012)

Tablo 6. Derneklerin yıllara göre üye sayıları³⁸¹

Dernek sayılarındaki artışa paralel olarak derneklerin üye sayıları da yıllara göre artış göstermektedir. Öyle ki 2004 yılında 4.738.414 olan üye sayısı, 2011 yılında aşağı yukarı ikiye katlanmıştır.

³⁸¹ “Grafikler”,

http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52&Itemid=12&lang=tr (09.08.2012)

B. AB Uyum Sürecinde Derneklere İlişkin Yasal Düzenlemeler

Avrupa Birliği, Türkiye'nin tam üyeliği için sıkça demokrasi vurgusu yapmış, bunun göstergesi olarak da STK'ların güçlenmesi gereğini dile getirmiştir. AB'ye katılım sürecinde çok önemli rol oynayan STK'ların bir unsuru olan dernekler konusunda uyum yasalarıyla ciddi değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler derneklerin yasal mevzuata dayanarak gelişmesini sağlamıştır.

Katılım Ortaklığı Belgesi üzerine Ulusal Programın ardından gerekli siyasi düzenlemeler için uyum yasaları hazırlanmıştır. Uyum Yasaları; Anayasa ve yasalarda Avrupa Birliği müktesebatına aykırı hükümleri kaldırmakta veya düzeltmektedir. Türk hükümeti 2002 ve 2004 yılları arasında 8 uyum yasa paketi çıkarmış, bu yasalarla dernekler alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır.³⁸²

1. Birinci Uyum Yasa Paketi (6 Şubat 2002)

Bu uyum yasa paketiyle derneklere yönelik herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir.

2. İkinci Uyum Yasa Paketi (9 Nisan 2002)

9 Nisan 2002 tarihli uyum yasa paketinde yapılan değişiklikler şunlardır.³⁸³

Dernekler Kanunu Madde 4 'de yapılan değişiklikler;

- Maddenin 2/a bendinde yapılan değişikliklerle "ihtilas" suçundan dolayı mahkum olanların dernek kurucusu olamama durumu ortadan kalkmaktadır.

- 2/c bendinde yapılan değişikliklerle "Türk Ceza Kanununun 312. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı; sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığı açıkça tahrik etme suçları'ndan mahkum

³⁸² Karakuş, s.80.

³⁸³ "AB Uyum Sürecinde Medeni Kanun, Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanununda Getirilen Değişiklikler" panel.stgm.org.tr/vera/.../t/stgp-web-derneklerkanunudegisiklik.doc (04.06.2012)

olanların sürekli olarak dernek kurucusu olamayacağına ilişkin hüküm değiştirilerek, bu kişilerin hükmün kesinleştiği tarihten itibaren beş yıl süre ile dernek kuramayacakları düzenlenmektedir.

- 3 üncü fıkrada yapılan değişiklikle “herhangi bir suçtan dolayı ağır hapis veya taksirli suçlar hariç beş yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkum olanlar’ın dernek kurucusu olamayacağına ilişkin hüküm, madde metninden çıkarılmaktadır.

- 4 üncü fıkrada yapılan değişiklikle “2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 101. maddesinin (d) bendi gereğince bir siyasi partiden kesin olarak çıkarılan veya fiilleriyle bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olan parti üyeleri de çıkarma kararının veya Anayasa Mahkemesinin kapatma kararının yazı ile bildirilmesinden itibaren beş yıl süre dernek kurucusu olamayacaklarına ilişkin” hüküm madde metninden çıkarılmaktadır.

Dernekler Kanunu Madde 5 ‘de yapılan değişiklikler şunlardır;

Maddenin altıncı bendinde yapılan değişiklikle Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına “dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak” amacı çerçevesinde dernek kurulması yasak kapsamından çıkarılmaktadır.

Bu kapsamda yapılan değişikliklerle dernek kurma özgürlüğü genişletilmektedir.

Dernekler Kanunu Madde 6’da yapılan değişiklikler;

- Tüzük ve diğer dernek mevzuatının yazımında ve yayınlanmasında, genel kurullarında, özel veya resmi açık veya kapalı yer toplantılarında Kanunla yasaklanmış dilleri, Dernekçe düzenlenen veya dernek adına iştirak edilen açık veya kapalı yer toplantılarında Kanunla yasaklanmış dillerle yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bandı, broşür, el ilanı, beyanname ve benzerlerini, Mühür ve başlıklı kağıtlarda dernek isminden ve varsa işaretinden başka isim ve işaretleri kullanmaları yasak kapsamından çıkarılmaktadır. Ayrıca, “Dernek üyelerinin, derneklerin her türlü toplantı ve faaliyetleri arasında, ikinci bent ile

yasaklanan işaret, sembol ve bunları hatırlatan benzerlerini kullanmaları yasaktır” fıkrası madde metninden çıkarılmaktadır.

Dernekler Kanunu Madde 38’de yapılan değişiklikler şunlardır;

“Öğrenci dernekleri bu amaçlar dışında faaliyette bulunamazlar”. Bu çerçevede Anayasanın 33 üncü maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak derneklerle ilgili özgürlükler genişletilmektedir. (Değişiklikten önce öğrenci derneklerinin sadece eğitim, öğrenim, çalışma, moral, beslenme, dinlenme, sanat, kültür, bilim ihtiyaçlarının karşılanması, beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi amaçlarıyla kurulabileceği belirtilmiştir.)³⁸⁴

Dernekler Kanunu Madde 43’de yapılan değişiklikler;

Yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişki konusunda “Dışişleri Bakanlığının ilgili bakanlıkların görüşü alınarak İçişleri Bakanlığı tarafından verilecek izin” hususu madde metninden çıkarılmaktadır. Bu konuda “en az 7 gün önceden merkezlerinin bulunduğu ve faaliyetin düzenleneceği illerin valiliklerine bildirimde bulunma şartı” getirilmektedir.

3. Üçüncü Uyum Yasa Paketi (9 Ağustos 2002)

9 Ağustos 2002 tarihli uyum yasa paketinde yapılan değişiklikler şunlardır.³⁸⁵

- Dernekler Kanunu’nun 11 ve 12. maddelerinde yapılan değişikliklerle, yurtdışında kurulan derneklerin Türkiye’de daha rahat faaliyet gösterebileceği ve Türkiye’de kurulan derneklerinde yurtdışında etkinliklerini kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.

- Dernekler Kanunu’nun 15. maddesinde yapılan değişiklik ile Dernek kütüğü ve kayıt işlerinin, İçişleri Bakanlığı’nın elinde toplanması amaçlanmış ve bu yönde düzenlemelere gidilmiştir.

³⁸⁴ “2908 Sayılı Dernekler Kanunu”, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/640.html> (04.06.2012).

³⁸⁵ Saygın, s.94.

- Dernekler Kanunu'nun 40. maddesinde yapılan değişiklikle doğal afetler ile karşılaşıldığında gerekli hazırlık çalışmalarının STK'lar tarafından yapılabilmesi uygun görülmüştür.

- Daha önce derneklerle ilgili çalışmaları yürütme işlemleri Emniyet Genel Müdürlüğü'nde idi. Ancak 46. ve 73. maddelerdeki değişikliklerle bu görev Emniyet Genel Müdürlüğü'nden alınmış, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Dernekler Daire Başkanlığı'na bırakılmıştır.

Dernekler Kanunu'nda yapılan bu düzenlemeler ile derneklerin faaliyet alanları genişletilmiş olmakla birlikte derneklerin ilişkilerinin geliştirilmesi, işlemlerinin kolaylaştırılması sağlanmıştır.

4. Dördüncü Uyum Yasa Paketi (11 Ocak 2003)

11 Ocak 2002 tarihli uyum yasa paketinde yapılan değişiklikler şunlardır.³⁸⁶

- Kurulması yasak derneklere ilişkin 5. maddede, kurulması yasak derneklerle ilgili kısıtlamalar daraltılarak, dernek kurma özgürlüğü genişletilmektedir.

- Bazı ad ve işaretleri kullanma yasağına ilişkin 6. maddede, derneklerin yurtdışı temaslarında ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dilleri kurabilmelerine imkân tanınmaktadır. Bu çerçevede, derneklere ilişkin özgürlüklerin genişletilmesi amaçlanmaktadır.

5. Beşinci Uyum Yasa Paketi (4 Şubat 2003)

4 Şubat 2003 tarihli uyum yasa paketinde yapılan değişiklikler şunlardır.³⁸⁷

³⁸⁶ “AB Uyum Sürecinde Medeni Kanun, Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanununda Getirilen Değişiklikler” panel.stgm.org.tr/vera/.../t/stgp-web-derneklerkanunudegisiklik.doc (04.06.2012)

³⁸⁷ “AB Uyum Sürecinde Medeni Kanun, Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanununda Getirilen Değişiklikler” panel.stgm.org.tr/vera/.../t/stgp-web-derneklerkanunudegisiklik.doc (04.06.2012)

Kanunun aşağıdaki maddelerine aykırı davranılması durumunda mevcut düzenlemeler çerçevesinde söz konusu olan “hapis cezası”nın yerini “para cezası” almaktadır:

- 43 üncü maddede yer alan yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişkilerde izin alınmaması,

- 45 inci madde kapsamında derneklerin denetlenmesiyle ilgili zorunluluklara uymama,

Bu çerçevede yapılan değişikliklerle, hürriyeti bağlayıcı cezanın yerini para cezası almakta ve bu sayede derneklere ilişkin özgürlükler genişletilmektedir.

6. Altıncı Uyum Yasa Paketi (19 Temmuz 2003)

Bu uyum paketinde derneklere yönelik herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir.

7. Yedinci Uyum Yasa Paketi (7 Mayıs 2003)

7 Mayıs 2003 tarihli uyum yasa paketinde yapılan değişiklikler şunlardır.³⁸⁸

Dernekler Kanunu'nun 1. Maddesinde yapılan değişikliklerle “en az yedi gerçek kişinin” bir araya gelerek dernek oluşturma ibaresi yerine “gerçek ya da tüzel en az yedi kişinin” dernek kurabileceği şeklinde düzeltilmiştir.

Kurulması yasak olan dernekleri kuranlar ve yönetenler hakkında mahkemece kapatılmasına karar verilen derneklerin kapatma kararının kesinleştiği tarihten itibaren dernek kuramama yasağı, 5 seneden 1 seneye düşürülmüştür.

Derneklere şube açma konusunda getirilen sınırlamalar kaldırılmakta ve yüksek öğretim öğrencilerine sanat, kültür, bilimsel amaçlı dernek kurma imkanı sağlanmıştır.

³⁸⁸ Saygın, s.96.

8. Sekizinci Uyum Yasa Paketi (14 Temmuz 2004)

14 Temmuz 2004 tarihli uyum yasa paketinde yapılan değişiklikler şunlardır.

Bu uyum paketi ile 2908 sayılı Dernekler Kanunu yerine 5253 sayılı Dernekler Kanunu 4 Kasım 2004 tarihinde kabul edilmiş ve 23 Kasım 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁸⁹

Yeni dernekler kanunu ile dernek kurma ve derneklere üye olma şartları yeniden düzenlenmiştir. Bu kanun sivilleşme alanında yapılan en önemli düzenlemelerden biridir.³⁹⁰ Başlıca düzenlemeler şunlardır:

- Bu kanun ile dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette veya işbirliğinde bulunabilir, yurt dışında temsilcilik veya şube açabilir, yurt dışında dernek veya üst kuruluş kurabilir veya yurt dışında kurulmuş olan dernek veya kuruluşlara katılabilirler.³⁹¹

- Federasyonlar, kuruluş amaçları aynı olan en az beş derneğin; konfederasyonlar, kuruluş amaçları aynı olan en az üç federasyonun, amaçlarını gerçekleştirmek üzere üye sıfatıyla bir araya gelmeleri suretiyle oluşur.³⁹²

- Dernek kurma hakkı genişletilerek dernek kuruculuğu ve üyeliği ile ilgili kısıtlamalar ve özellikle eski hükümlüler ve çocuklar ile ilgili sınırlamalar kaldırılmıştır. Fiil ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişilerin önceden izin almaksızın dernek kurabilmeleri, 15 yaşını bitiren çocukların dernek kurabilmeleri ve 12 yaşını bitiren çocukların kurulmuş olan çocuk derneklerine

³⁸⁹ “Siyasi Kriterlere Uyum Amacıyla Türkiye’nin Gerçekleştirdiği Mevzuat Düzenlemeleri”, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/adaliksureci3.pdf> (04.06.2012).

³⁹⁰ Resul Karakurt, “Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Derneklere Yönelik Başlıca Düzenlemeler”, **İdarecinin Sesi**, 2011, s.68.

³⁹¹ Resmi Gazete, Türkiye Cumhuriyet İçişleri Bakanlığı Dernekler İdaresi Başkanlığı, Tespit: 5 Cilt: 44, 5253 Sayılı Kanun /23/11/2004 Sayı: 25649.

³⁹² Mehmet Kayhan, “2908 Sayılı Dernekler Kanunu, 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunlarında Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Değişiklikleri ve Analizleri”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 22, Mayıs, 2005, s.528.

üye olabilmelerine imkan tanınmıştır. Bu düzenlemeler Uluslararası Çocuk Haklarına Dair Sözleşme doğrultusundadır.³⁹³

- Dernek genel kurullarının üç yılda bir yapılabilmesi, tüzüğün, ikametgah adresinin, genel kurulun, tüzük ve ikametgah değişikliklerinin gazetede ilan edilmesi, genel kurullara hükümet komiserinin katılma zorunluluğu kaldırılmıştır.³⁹⁴

- Derneklere dernek hizmetlerini yürütmek için yönetim kurulu kararı ile ücretli personel çalıştırabilme imkanı ve dernek yönetim ve denetim kurullarının kamu görevlisi olmayan başkan ve üyelerine genel kurul kararı ile ücret verilebilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹⁵

- Derneklerin mal edinmelerindeki sınırlamalar kaldırılarak genel kurulların yetki vermesi üzerine yönetim kurulu kararıyla taşınmaz mal almaları ve satmaları serbest bırakılmıştır.

- Valilerin dernekleri usulüne uygun mahkeme kararı olmadan faaliyetten alıkoyabilmelerine izin veren hüküm kaldırılmıştır.³⁹⁶

- Türk vatandaşları tarafından yurt dışında kurulan derneklerin kuruluşlarına ilişkin bilgi ve belgeleri ilgili Türk Konsolosluluğu'na verme ve bildirim zorunluluğu kaldırılmıştır.³⁹⁷

- Dernekler ile ilgili her türlü kayıt ve işlemler, il emniyet müdürlüğü güvenlik şubesinde değil, valilik bünyesinde oluşturulacak “İl Dernekler Müdürlüğü” tarafından yapılacaktır. Büyük ilçelerde ise bu işi “İlçe Dernekler

³⁹³ “Siyasi Kriterlere Uyum Amacıyla Türkiye'nin Gerçekleştirdiği Mevzuat Düzenlemeleri”, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/adaliksureci3.pdf> (16.01.2012).

³⁹⁴ “Siyasi Kriterlere Uyum Amacıyla Türkiye'nin Gerçekleştirdiği Mevzuat Düzenlemeleri”, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/adaliksureci3.pdf> (16.01.2012).

³⁹⁵ Tefik Başak Ersen, “Türkiye’de Derneklerin Örgütlenme Özgürlüğü Önündeki Engeller”, **Türkiye’de Örgütlenme Özgürlüğünün İzlenmesi İçin Metodoloji Geliştirilmesi Projesi**, TÜSEV, 2010, s.18.

³⁹⁶ Ersen, s.18.

³⁹⁷ Ersen, s.18.

Büro Şefliği” yapacaktır. Ancak büyükşehir belediyesi sınırları içindeki ilçelerde Dernekler Büro Şefliği bulunmayacaktır.³⁹⁸

- Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alabilecekler veya yardım yapabileceklerdir. Derneklerin hangi defterleri tutabilecekleri hususu yönetmeliğe bırakılmıştır. Ancak defterlerinin notere onaylatılmasının yanı sıra, dernek birimlerince de onaylatılmasına olanak sağlanmıştır.³⁹⁹

- Dernek kurma hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. maddesine uygun olarak genişletilmiş; özel kanunlarında yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır.

- İstisnai haller dışında, hâkim kararı olmadan kolluk kuvvetlerinin dernek ve eklentilerine girmesi ve arama yapması yasaklanmıştır.

- Dernek işlemleri basitleştirilmiş, derneklerin yasal işlemleri ve masrafları azaltılmıştır. Bu işlemler internet üzerinden ve hazır formlar doldurulmak suretiyle yapılabilir hale getirilmiştir.

- Dernek gelirlerini toplama yetki belgesini düzenleme yetkisi dernek yönetim kurulu başkanına verilmiştir.

- Rutin dernek denetimi kaldırılarak, derneğin gelir ve giderlerini gösteren yıllık beyanname verme yükümlülüğü getirilmiştir.

- Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu kaldırılarak bildirim tabi hale getirilmiştir.

- Dernek tüzüğü ve genel kurul toplantılarının gazetede ilan edilmesi zorunluluğu kaldırılmıştır.

- Dernek işlemlerindeki eksiklikler sebebiyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulaması kaldırılmış uyarıya rağmen eksiklik giderilmediği takdirde sadece dernek yönetim kurulu başkanına idari para cezası getirilmiştir.

³⁹⁸ Şerafettin Gökalp, “Yeni Dernekler Kanunu”, **TBB Dergisi**, Sayı: 58, 2005, s.211.

³⁹⁹ Gökalp, s.212.

- Sivil toplum anlayışına uygun olarak derneklerin iç denetimi güçlendirilmiştir. Bu düzenleme ile dernekler iç denetimlerini bağımsız denetim kuruluşlarına yaptırabileceklerdir.

- Dernekler ile kamu kurum ve kuruluşları arasında ortak proje uygulanabilmesi ve bu projelere kamu kurum ve kuruluşlarının, proje maliyetlerinin yüzde ellisi oranında aynı veya nakdi katkıda bulunmasına imkân sağlanmıştır.

- Çeşitli suçlardan hüküm giymiş kişilerin de dernek kurucusu veya dernek organlarında görev alabilmelerine imkân sağlandığından, dernek kurucusu olacıklardan adli sicil belgesi istenmesi uygulamasına ve dernek organlarına seçilen kişilerin adli sicil kayıtlarının araştırılmasına son verilmiştir.⁴⁰⁰

Dernekler özelinde anlatıldığı üzere Türkiye’de sivil toplum kuruluşları AB’ye uyum sürecinde oldukça gelişmiştir. Önemli bir STK olan derneklere ait kanunda resmi olmayan yazışmalarda farklı dil ve lehçelerin kullanılabilmesi, zimmet suçu ile mahkum olan bireylerin dernek kurucusu olabilmesi, halkı kin ve düşmanlığa tahrik etme suçundan mahkum olan bireylerin ise hükmün kesinleştiği tarihten itibaren beş yıl geçtikten sonra dernek kurabilecek olmaları gibi hükümler üzerinde tartışılması gereken maddelerdir.

Bu düzenlemelere düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kalkması yönüyle yaklaşılabilmesi gibi Türkiye Cumhuriyet Devleti’nin üniter yapısını tehdit edecek unsurlara cesaret verebilecek maddeler olarakta bakılabilir. Bu durum ise sivil toplumun özgürlük alanının halkı kin ve düşmanlığa itecek suçlardan mahkum olan bireylerin dernek kurucusu olabilecek kadar genişlemesinin içerisinde farklı din, mezhep ve ırkları barındıran Türkiye Cumhuriyeti Devleti için bir güvenlik tehdidi olup olmayacağı sorusunu beraberinde getirmektedir.

⁴⁰⁰ Karakurt, s.68-69.

Sivil toplumun hareket alanı gelişirken Türkiye’de baş gösteren bu tartişma elbette zaman içerisinde sonuçlar ortaya çıktıkça sonlanacaktır. Temenni edilen ise sivil toplumun, AB sürecinde elde ettiği özgürlükleri toplumun genelinin menfaati ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin btnlğu için kullanmasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİVAS İLİ ÖRNEĞİNDE SİVİL TOPLUM

KURULUŞLARININ FARKINDALIĞI İLE İLGİLİ ÇALIŞMA

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde derneklerle ilgili birçok yasal düzenlemeye gidilmiş ve derneklerin mevzuattan kaynaklanan sorunları büyük ölçüde giderilmiştir. 2002-2004 yılları arasında, kısa bir zaman diliminde, çok sayıda değişiklik yapılmıştır. Bu açıdan derneklerin kendilerine geniş özgürlükler sağlayan bu düzenlemelerden haberdar olup olmadıklarını araştırılması gerekmektedir.

I. ARAŞTIRMANIN TANIMI

Araştırmada AB'ye uyum sürecinde STK'lara yönelik yapılan düzenlemeler hakkında derneklerin farkındalık düzeyi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Sivas'ta faaliyet göstermekte olan 4 (dört) derneğe yönelik bir anket uygulanmıştır. (Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Anadolu Gençlik Derneği, Turizm Elçileri Derneği, Hayat Ağacı Derneği). Anket sonuçlarının istatistiksel değerlendirilmesi sonucunda elde edilen araştırma bulgularından hareketle karşılaştırmalı bir biçimde sonuçlar ortaya koyulmuştur.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı Türkiye'de AB'ye uyum sürecinde STK'larla ilgili yapılan yapısal ve yasal düzenlemeleri inceleyerek STK'ların yapılan düzenlemeler konusundaki farkındalık düzeyini ortaya koymaktır. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Araştırmanın Soruları

1. AB'ye uyum sürecinde STK'larla ilgili mevzuatta yapılan iyileştirmeler nelerdir?
2. AB Müktesebatı kapsamında derneklerle ilgili mevzuat değişikliklerinden derneklerin farkındalığı ne ölçüdedir?

III. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

STK'ların farkındalık düzeyini ortaya koymak için dernekler iyi birer gösterge ve sivil toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Araştırma, çalışmanın maliyeti, zaman sıkıntısı ve dernek üyeleriyle görüşme zorlukları nedeniyle sadece dört dernek ile sınırlı tutulmuştur. Bu çalışmanın kapsamı ÇYDD, Turizm Elçileri Derneği, Hayat Ağacı Derneği ve Anadolu Gençlik Derneği'nin Sivas şubeleridir.

IV. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde hızla değişen mevzuatın uygulamaya yansımaları ve STK'ların yapılan düzenlemelerin farkında olmaları hem onlar için uygulamalardaki sıkıntıların giderilmesini sağlayacak hem de politika belirleyiciler için AB sürecinde yapacakları değişiklikler için sivil toplumun desteği anlamında katkı yapacaktır.

* Genel olarak dernek üyelerinin AB sürecinde sivil toplumla ilgili yapılan yasal ve yapısal değişikliklerin farkında oldukları varsayılmaktadır.

* Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin cinsiyetine göre değiştiği varsayılmaktadır.

* Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin öğrenim durumlarına göre değiştiği varsayılmaktadır.

* Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin derneklerin faaliyet alanlarına göre değiştiği varsayılmaktadır.

* Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin mesleklerine göre değiştiği varsayılmaktadır.

* Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin derneğe üyelik sürelerine göre değiştiği varsayılmaktadır.

* Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin yaşlarına göre değiştiği varsayılmaktadır.

* Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin derneğin tarihi geçmişine göre değiştiği varsayılmaktadır.

A. Anketin Uygulanması ve Veri Toplama Yöntemi

Öncelikle araştırmanın konusu için literatür taraması yapılmış böylece belirli bir içerik oluşturulmuştur. Derneklerde veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırılan konu hakkında daha fazla kişiden genel bilgi toplanabilmesi, elde edilen bilgilerin sayısal olarak ifade edilebilmesi nedeni ile tercih edilmiştir.

Hazırlanan anket 3 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm katılımcılara ilişkin yaş, cinsiyet, meslek, öğrenim durumu ve kaç yıldır dernek üyesi olduğu bilgilerini içerirken ikinci bölümde derneklere ilişkin sorular bulunmaktadır. Bu sorular derneğin faaliyet alanı ve kaç yıldır faaliyette olduğuna ilişkindir. Üçüncü ve son bölüm ise dernek üyelerinin AB sürecinde yapılan yasal düzenlemeler konusunda farkındalıklarını ölçmeye yönelik 20 sorudan oluşmaktadır.

Sorular 2000’li yıllardan itibaren devlet-STK ilişkilerini geliştirmek amacıyla yapılan yasal ve kurumsal düzenlemelerin soru şeklinde tasarlanmasıyla hazırlanmış ve görüşülen dernek üyelerinden sorulara doğru-yanlış-bilgi yok şeklinde cevap vermeleri istenmiştir. Anketlerin örneklem dahilindeki bireylere uygulanmasında tesadüfi örneklem yöntemi esas alınarak dernekler rastgele seçilmiştir. Anket, bahsedilen bireylerle yüzyüze görüşülerek yapılmıştır.

B. Evren ve Örneklem

Çalışmaya dahil olan derneklerin ad ve adresleri Sivas İl Dernekler Müdürlüğü'nden alınmıştır. Haziran 2012 verilerine göre Sivas il merkezinde toplam 480 dernek bulunmaktadır. Seçilen dernekler araştırmanın orijinalliği ve güvenilirliği açısından rastgele örnekleme yöntemiyle çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Bu dört derneğin toplam üyesi sayısı 284'dür. Üyelerin tamamına ulaşmanın imkansızlığı nedeniyle çalışma her derneğin üye sayısının %50'si yani 142 birey ile yapılmıştır.

Çalışma Kapsamındaki Dernekler	Üye Sayısı
ÇYDD	80
Turizm Elçileri	30
Hayat Ağacı	129
Anadolu Gençlik Derneği	45
TOPLAM	284

Çalışma Kapsamındaki Dernekler	Ankete Katılan Üye Sayısı
ÇYDD	40
Turizm Elçileri	15
Hayat Ağacı	65
Anadolu Gençlik Derneği	22
TOPLAM	142

C. Veri Çözümleme Yöntemi

Araştırma kapsamında derneklere toplam 27 soru yöneltilmiş ve istatistiksel analizlerin yapılmasında SPSS paket programı kullanılmıştır. Elde edilen bulguların değerlendirilmesinde ilk olarak frekans dağılımından yararlanılmıştır. Frekans dağılımı yöntemi, değişkenlerin farklı değerlerinin frekansını (oluş sıklığını) göstermek için verilen değişkenleri sistematik bir şekilde düzenleyen bir tekniktir. Frekans (f) belli bir kategoriye uyan ya da belli bir seçeneği tercih eden kişilerin sayısını göstermektedir. Yüzde ise, belli bir kategoriye ait frekansın toplam frekansa oranını göstermektedir. Frekans

dağılımı gibi tanımlayıcı istatistik teknikleri, araştırmacıların elde ettikleri nicel (sayısal) veri yığınlarını kesin olarak tanımlayabilmelerine, bunları yorumlayabilmelerine ve birbirleriyle ilişkilendirmelerine olanak sağlayan yöntemlerdir. Türkiye’de derneklerle ilgili yapılan yapısal ve yasal düzenlemeler” hakkındaki farkındalıkları ile derneğe ilişkin veriler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını incelemek amacıyla Ki-Kare ilişki testi uygulanmıştır. Kullandığımız Ki-Kare testi, iki veya daha fazla değişken grubu arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını incelemek için kullanılır.

Ki-kare testi veya χ^2 testi istatistik bilimi içinde bir sıra değişik problemlerde kullanılan bazıları parametrik olmayan sına ve diğerleri parametrik sına yöntemidir. Bu çeşit istatistiksel sınalarda test istatistiği için “örnekleme dağılımı”, sıfır hipotez gerçek olursa ki-kare dağılımı gösterir veya sıfır hipotez “asimptotik olarak gerçek” olursa, eğer sıfır hipotez gerçekse ve eğer örnekleme hacmi istenilen kadar yeterli olarak büyük ise bir ki-kare dağılımına çok yakın olarak yaklaşım gösterir.

Örnekleme verileri ikiden çok kategorili satırdan ve ikiden çok kategorili sütundan oluşan kontenjans tablosu olarak özetlenir ve (r-satırlı ve c-sütunlu) (rxc) tablo, hesaplar için ana veri olarak kullanılır. Bu test “bağımsızlık için ki-kare testi” veya “homojenlik testi” olarak istatistiksel çıkartımsal problemlere uygulanır. Bu çeşit problemlerde “sıfır hipotez” bir rassal değişkenin istatistiksel parametre değerini sınamadığı için bu test parametrik olmayan sına olduğu kabul edilir. Genellikle “Pearson’un ki-kare testi” en iyi bilinen “ki-kare testi” olup çok kere “ki-kare-testi” sözcüğü bu tip Pearson’un testi için kullanılır. “Pearson’un ki-kare testi”nin çözümleme yöntemi iki değişik sına sorunu için kullanılır ve bu iki çeşit örnekleme veriler bir “kontenjans tablosu”nda özetlendikten sonra aynı şekilde uygulanır.

“Bağımsızlık için ki-kare testi”:

Bu tip için ki-kare testinin uygulandığı değişik kategorik değerler taşıyan (satır için değişkende r tane kategorili bir değişken ve sütun için değişkende c

tane kategorili değişken) iki tane rassal değişken bulunduğu kabul edilir. Bu iki kategorik rassal değişkenin birbirinden “bağımsız” olup olmadıkları araştırma sorusu için uygulanır. Bu tip testte, sıfır hipotez satır rassal değişkeni ile sütun rassal değişkeninin birbirinden “bağımsız” olduğudur ve “alternatif hipotez” “satır değişkeni ile sütun değişkeni birbirinden “bağımsız değildir” önerisidir. Dikkat edilirse bu testin sonucu simetrik değildir; hatta “zayıftır”. Eğer sıfır hipotez test ile kabul edilirse sonuç “güçlü”dür ve uygulanmalara katkı yapabilir. Ama sıfır hipotez test ile red edilirse, yani iki rassal değişken “bağımsız değil” ise, sonuç “zayıftır ve ne derecede iki değişkenin ne derecede bağımlı oldukları bu testle gösterilmez.

Anlam düzeyinin belirlenmesi

Risk düzeyi, Yanılgı Payı, Hata payı

α nın saptanması.

Hatasız bir test yapamayacağımız için her testte bir miktar yanılma riskimiz vardır. Bunu 0,05 ; 0,01 ; 0,005 ; 0,0001;... gibi bir düzey olarak benimseyebiliriz. Yanılma payımız küçüldükçe, teste olan güven düzeyimiz yükselir. O nedenle istatistikçiler olabildiğince az yanılma ile test yapmak isterler. Yine de $\alpha = 0,05$ ve $\alpha = 0,01$ düzeyleri en çok kullanılanlardır.

$\alpha = 0,05$ olsun. Testin güven düzeyi = $1 - \alpha = 0,95$ olur.

Anlamlılık seviyesi notasyon olarak genellikle Yunan harfi alfa, α , ile belirtilir. Pratikte çok popüler olarak kullanılan anlamlılık seviyesi %5 (0,05), %1 (0,01) ve %0,1 (0.001) dir.

Eğer bir istatistiksel hipotez sınaması için hesaplamalar α -seviyesinden küçük olan bir p-değeri ortaya çıkarırsa, o zaman “sıfır hipotez” red edilir. Bu türlü analiz sonuçları, pek teorik olmayan bir yaklaşımla, “istatistiksel olarak anlamsız” olarak nitelendirilir. Örneğın, eğer bir istatistik kullanıcı “bu olayın raslantı olarak ortaya çıkma şansı binde birdir” diye bir sonuç verirse, bu daha formel olarak 0,001 istatistiksel anlamlılık olarak açıklanabilir. Anlamlılık seviyesi ne kadar düşük olursa, gereken kanıtın o kadar daha güçlü olması gerekmektedir.

İstatistiksel çalışmalarda anlamlılık seviyesinin seçilmesi araştırmacının keyfine bağlıdır ama geleneksel olarak birçok uygulamada seçilen anlamlılık seviyesi %5 olmaktadır ve buna tek neden sırf geleneksel kullanıştır.

D. Araştırmanın Bağımlı Değişkeni

Araştırmanın bağımlı değişkeni “Türkiye’nin AB’ye uyum sürecinde yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki ‘farkındalık düzeyi’ olup bağımsız değişkenleri ise ‘dernek üyelerinin cinsiyetleri’, ‘öğrenim düzeyleri’, ‘meslekleri’, ‘derneğe üyelik süreleri’, ‘yaşları’, ‘derneğin tarihsel geçmişi’ ve ‘faaliyet alanı’dır.

V. ARAŞTIRMADA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR VE SINIRLILIKLAR

Anket çalışması 15 Haziran-1 Temmuz 2012 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu tarih derneklerin genelinin kapalı olduğu bir dönemdir. Bu nedenle dernek üyelerine ulaşılmakta ciddi zorluklarla karşılaşmıştır.

Turizm Elçileri Derneği’nin belli bir şubesi olmaması nedeniyle, başkanı Nurettin Tanrıverdi Beyefendinin yardımı ile üyelerine on-line olarak ulaşılmıştır.

ÇYDD ise burs dönemi olmaması nedeni ile Haziran-Eylül aylarında kapalıdır. Dernek üyelerine dernek binasında değil, işyerlerinde ve evlerinde ulaşılmıştır.

Bu nedenlerle hedeflenen sayıya ciddi zorluklar aşılarak erişilmiştir.

VI. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 1: Örneklem grubundaki bireylerin yaş dağılımı

	Sayı	%
18-23	34	23,9
24-28	12	8,5
29-34	12	8,5
35-39	18	12,7
40-45	5	3,5
45 ve üstü	61	43,0
Toplam	142	100,0

Örneklem grubundaki bireylerin yaş dağılımlarına bakıldığında %23,9'unun 18-23, %8,5'inin 24-28, %8,5'inin 29-34, %12,7'sinin 35-39, %3,5'inin 40-45 ve %43,0'inin 45 ve üstü yaşta oldukları görülmektedir.

Tablo 2: Örneklem grubundaki bireylerin cinsiyet dağılımı

	Sayı	%
Erkek	104	73,2
Kadın	38	26,8
Toplam	142	100,0

Örneklem grubundaki bireylerin cinsiyetlerine göre dağılımlarına bakıldığında %73,2'sinin erkek ve %26,8'inin kadın olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Örneklem grubundaki bireylerin mesleklerine göre dağılımı

	Sayı	%
Kamu çalışanı	33	23,2
Özel sektör	15	10,6
Esnaf	11	7,7
Emekli	31	21,8
Diğer	52	36,6
Toplam	142	100,0

Örneklem grubundaki bireylerin mesleklerine göre dağılımlarına bakıldığında %23,2'sinin kamu çalışanı, %10,6'sının özel sektör çalışanı, %7,7'sinin esnaf, %21,8'inin emekli ve %36,6'sının diğer mesleklerde çalıştıkları görülmektedir.

Tablo 4: Örneklem grubundaki bireylerin eğitim durumlarına göre dağılımı

	Sayı	%
Lise	74	52,1
Önlisans	17	12,0
Lisans	44	31,0
Yüksek Lisans/Doktora	7	4,9
Toplam	142	100,0

Örneklem grubundaki bireylerin eğitim durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında %52,1'inin lise mezunu, %12,0'ının önlisans mezunu, %31,0'ının lisans mezunu ve %4,9'unun yüksek lisans/doktora mezunu oldukları görülmektedir.

Tablo 5: Örneklem grubundaki bireylerin kaç yıldır dernek üyesi olduklarına göre dağılımı

	Sayı	%
0-5	74	52,1
6-10	26	18,3
11-15	2	1,4
16-20	17	12,0
21 ve üzeri	23	16,2
Toplam	142	100,0

Örneklem grubundaki bireylerin kaç yıldır dernek üyesi olduklarına göre dağılımlarına bakıldığında %52,1'inin 0-5 yıldır, %18,3'ünün 6-10 yıldır, %1,4'ünün 11-15 yıldır, %12,0'ının 16-20 yıldır ve %16,2'sinin 21 ve üzeri yıldır dernek üyesi oldukları görülmektedir.

Tablo 6: Örneklem grubundaki bireylerin üye oldukları dernek türüne göre dağılımı

	Sayı	%
Gençlik	22	15,5
Turizm	14	9,9
Eğitim	40	28,2
Sosyal Yardımlaşma	66	46,5
Toplam	142	100,0

Örneklem grubundaki bireylerin üye oldukları dernek türüne göre dağılımlarına bakıldığında %15,5'inin gençlik derneklerine, %9,9'unun turizm derneklerine, %28,2'sinin eğitim derneklerine ve %46,5'inin sosyal yardımlaşma derneklerine üye oldukları görülmektedir.

Tablo 7: Örneklem grubundaki bireylerin üye oldukları derneklerin faaliyet sürelerine göre dağılımı

	Sayı	%
0-10 yıl	103	72,5
11-20 yıl	20	14,1
41 ve üzeri	19	13,4
Toplam	142	100,0

Örneklem grubundaki bireylerin üye oldukları derneklerin faaliyet sürelerine göre dağılımlarına bakıldığında %72,5'inin 0-10 yıldır, %14,1'inin 11-20 yıldır, %13,4'ünün 41 ve üzeri yıldır faaliyet oldukları görülmektedir.

Tablo 8: Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde, Türkiye'de Derneklerle İlgili Yapılan Yapısal ve Yasal Düzenlemeler Karşısında, Derneklerin Farkındalık Düzeyi

Sorular*	Cevaplar	Frekans	Yüzdesi (%)
1. Bir dernek en az 7 gerçek/tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulur	Doğru	98	69,0
	Yanlış	20	14,1
	Bilgim yok	24	16,9
2. İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar	Doğru	103	72,5
	Yanlış	26	18,3
	Bilgim yok	13	9,2
3. Halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme suçlarından dolayı mahkum olanlar dernek kuramazlar.	Doğru	124	87,3
	Yanlış	14	9,9
	Bilgim yok	4	2,8
4. Yurtdışında kurulan dernekler, Türkiye'de faaliyet gösterebilir.	Doğru	71	50,0
	Yanlış	54	38,0
	Bilgim yok	17	12,0
5. Derneklerle ilgili çalışmalarını yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır.	Doğru	32	22,5
	Yanlış	84	59,2
	Bilgim yok	26	18,3
6. Dernekler yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilir.	Doğru	71	50,0
	Yanlış	3	2,1
	Bilgim yok	68	47,9
7. Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır.	Doğru	82	57,7
	Yanlış	51	35,9
	Bilgim yok	9	6,3
8. Dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilen yurt dışında temsilcilik açabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilir.	Doğru	91	64,1
	Yanlış	17	12,0
	Bilgim yok	34	23,9
9. 15 yaşını bitiren çocuklar dernek kurabilir, 12 yaşını bitiren çocuklar, kurulmuş olan çocuk derneklerine üye olabilir.	Doğru	13	9,2
	Yanlış	97	68,3
	Bilgim yok	32	22,5
10. Dernekler sadece mahkeme kararı ile kapatılabilir.	Doğru	56	39,4
	Yanlış	84	59,2
	Bilgim yok	2	1,4
11. Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alamazlar/yapamazlar.	Doğru	69	48,6
	Yanlış	49	34,5
	Bilgim yok	24	16,9
12. Dernek adlarında, Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığı'nın izni ile kullanılır.	Doğru	110	77,5
	Yanlış	14	9,9
	Bilgim yok	18	12,7
13. Derneklerin, mevcut veya mahkeme kararı ile kapatılmış veya feshedilmiş bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşunun, bir derneğin veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ya da başka bir ülkeye ve daha önce kurmuş Türk devletlerine ait bayrak amblem ve flamalar kullanmaları yasaktır.	Doğru	100	70,4
	Yanlış	6	4,2
	Bilgim yok	36	25,4

14. Dernekler kanununda çocuklara ilişkin hükümler uluslararası çocuk haklarına dair sözleşme doğrultusundadır.	Doğru	96	67,6
	Yanlış	15	10,6
	Bilgim yok	31	21,8
15. Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir.	Doğru	116	81,7
	Yanlış	24	16,9
	Bilgim yok	2	1,4
16. Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır.	Doğru	93	65,5
	Yanlış	15	10,6
	Bilgim yok	34	23,9
17. Derneklerin edineceği taşınmaz mallara ilişkin bir üst sınır vardır.	Doğru	28	19,7
	Yanlış	64	45,1
	Bilgim yok	50	35,2
18. Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir.	Doğru	85	59,9
	Yanlış	33	23,2
	Bilgim yok	24	16,9
19. Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir.	Doğru	93	65,5
	Yanlış	29	20,4
	Bilgim yok	20	14,1
20. Dernek kurma hakkı AİHS'in 11. Maddesine uygun olarak genişletilmiş, özel kanunlarda yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır.	Doğru	111	78,2
	Yanlış	9	6,3
	Bilgim yok	22	15,5

*1, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 18, 19 ve 20. soruların cevabı doğru, 2, 3, 5, 11, 15 ve 17. soruların cevabı yanlıştır.

Tablo 8 incelendiğinde araştırma kapsamına giren bireyler 12, 13 ve 20. sorulara ilişkin farkındalık düzeylerinin %70 ve üzerinde, yani yüksek seviyede, 1, 4, 5, 6, 7, 8, 14, 16, 18 ve 19. sorulara ilişkin farkındalık düzeylerinin %50–70 arasında yani orta seviyede, 2, 3, 9, 10, 11, 15 ve 17. soruya ilişkin farkındalık düzeylerinin ise, %50,0'nin altında olup düşük seviyededir. Bu kapsamda, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde, Türkiye'de derneklerle ilgili yapılan yapısal ve yasal düzenlemeler karşısında, derneklerin farkındalık düzeyinin genel olarak orta ve alt seviyede olduğunu söyleyebiliriz.

İkinci olarak, araştırma kapsamındaki dernek üyelerinin “Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde, Türkiye'de derneklerle ilgili yapılan yapısal ve yasal düzenlemeler” hakkındaki farkındalıkları ile derneğe ilişkin veriler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla Ki-Kare ilişki testi uygulanmış ve sonuçlar aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir. Kullandığımız Ki-Kare testi, iki veya daha fazla değişken grubu arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını incelemek için kullanılır. Bu

çalışmada ikili ilişki analiz sonuçları irdelenmiştir. Bu bağlamda H_0 hipotezimiz “değişkenler arasında istatistiksel ilişki yoktur”; alternatif hipotezimiz H_1 ise “değişkenler arasında istatistiksel olarak ilişki vardır” şeklindedir. İlk hipotezde ortaya koyduğumuz değişkenin birbirinden bağımsız olması, iki gözlem değerleri arasında bir ilişkinin olmadığı anlamına gelmektedir. Aşağıda sadece istatistiksel olarak anlamlı bulunan (H_1 Hipotezi kabul edilen) sonuçlar özetlenmiştir.

Tablo 9: Örneklem Dahilindeki Bireylerin Cinsiyeti ile Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Ki-Kare Tablosu

Farkındalık Soruları	Ki-Kare	P	Farkındalık Cinsiyet/ Doğru cevap veren kişi sayısı	
			104 Erkek	38 Kadın
1. Bir dernek en az 7 gerçek/tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulur	11,190	0,004	104 Erkek	65
			38 Kadın	33
2. İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar	6,966	0,031	104 Erkek	21
			38 Kadın	5
3. Halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme suçlarından dolayı mahkum olanlar dernek kuramazlar.	7,532	0,023	104 Erkek	14
			38 Kadın	0
5. Derneklerle ilgili çalışmalarını yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır.	16,054	0,000	104 Erkek	52
			38 Kadın	32
7. Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır.	6,693	0,035	104 Erkek	63
			38 Kadın	19
8. Dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilen yurt dışında temsilcilik açabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilir.	7,424	0,024	104 Erkek	62
			38 Kadın	29
9. 15 yaşını bitiren çocuklar dernek kurabilir, 12 yaşını bitiren çocuklar, kurulmuş olan çocuk derneklerine üye olabilir.	6,357	0,042	104 Erkek	12
			38 Kadın	1
10. Dernekler sadece mahkeme kararı ile kapatılabilir.	6,578	0,037	104 Erkek	47
			38 Kadın	9
11. Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alamazlar/yapamazlar.	10,661	0,005	104 Erkek	34
			38 Kadın	15
12. Dernek adlarında, Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığı'nın izni ile kullanılır.	15,094	0,001	104 Erkek	72
			38 Kadın	38
14. Dernekler kanununda çocuklara ilişkin hükümler uluslararası çocuk haklarına dair sözleşme doğrultusundadır.	20,365	0,000	104 Erkek	67
			38 Kadın	29

15. Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir.	11,629	0,003	104 Erkek	24
			38 Kadın	0
16. Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır.	6,410	0,041	104 Erkek	64
			38 Kadın	29
17. Derneklerin edineceği taşınmaz mallara ilişkin bir üst sınır vardır.	17,497	0,000	104 Erkek	46
			38 Kadın	18
18. Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir.	17,349	0,000	104 Erkek	52
			38 Kadın	33
19. Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir.	16,724	0,000	104 Erkek	70
			38 Kadın	23

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetleri ile farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda farkındalığa ilişkin sorulardan 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18 ve 19. sorulara verilen cevapların bireylerin cinsiyetlerine göre değiştiği görülmüştür. Tablo 2'deki sorulara ilişkin olarak kadın bireylerin farkındalık düzeyinin erkeklerden fazla olduğu düşünülmektedir.

Tablo 10: Örneklem Dahilindeki Bireylerin Öğrenim Durumu ile Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Ki-Kare Tablosu

Farkındalık Soruları	Ki-Kare	P	Farkındalık/öğrenim/Doğru cevap veren kişi sayısı	
1. Bir dernek en az 7 gerçek/tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulur	41,977	0,000	79 Lise	50
			17 Ön lisans	12
			44 Lisans	35
			7 Y.Lisans/Doktora	1
2. İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar	19,619	0,003	79 Lise	14
			17 Ön lisans	0
			44 Lisans	12
			7 Y.Lisans/Doktora	0
4. Yurtdışında kurulan dernekler, Türkiye'de faaliyet gösterebilir.	39,415	0,000	79 Lise	51
			17 Ön lisans	8
			44 Lisans	9
			7 Y.Lisans/Doktora	3
5. Derneklerle ilgili çalışmalarını yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır.	72,633	0,000	79 Lise	19
			17 Ön lisans	17
			44 Lisans	41
			7 Y.Lisans/Doktora	7
7. Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır.	39,484	0,000	79 Lise	51
			17 Ön lisans	3
			44 Lisans	21
			7 Y.Lisans/Doktora	7

8. Dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilen yurt dışında temsilcilik açabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilir.	27,666	0,000	79 Lise	44
			17 Ön lisans	8
			44 Lisans	32
			7 Y.Lisans/Doktora	7
9. 15 yaşını bitiren çocuklar dernek kurabilir, 12 yaşını bitiren çocuklar, kurulmuş olan çocuk derneklerine üye olabilir.	21,810	0,001	79 Lise	3
			17 Ön lisans	1
			44 Lisans	9
			7 Y.Lisans/Doktora	0
10. Dernekler sadece mahkeme kararı ile kapatılabilir.	14,809	0,022	79 Lise	23
			17 Ön lisans	8
			44 Lisans	18
			7 Y.Lisans/Doktora	7
11. Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alamazlar/yapamazlar.	69,258	0,000	79 Lise	34
			17 Ön lisans	0
			44 Lisans	9
			7 Y.Lisans/Doktora	6
12. Dernek adlarında, Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığı'nın izni ile kullanılır.	17,592	0,007	79 Lise	54
			17 Ön lisans	17
			44 Lisans	32
			7 Y.Lisans/Doktora	7
13. Derneklerin, mevcut veya mahkeme kararı ile kapatılmış veya feshedilmiş bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşunun, bir derneğin veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ya da başka bir ülkeye ve daha önce kurmuş Türk devletlerine ait bayrak amblem ve flamalar kullanmaları yasaktır.	63,852	0,000	79 Lise	45
			17 Ön lisans	17
			44 Lisans	35
			7 Y.Lisans/Doktora	3
14. Dernekler kanununda çocuklara ilişkin hükümler uluslararası çocuk haklarına dair sözleşme doğrultusundadır.	47,986	0,000	79 Lise	50
			17 Ön lisans	8
			44 Lisans	35
			7 Y.Lisans/Doktora	3
15. Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir.	36,086	0,000	79 Lise	2
			17 Ön lisans	9
			44 Lisans	9
			7 Y.Lisans/Doktora	4
16. Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır.	24,343	0,000	79 Lise	39
			17 Ön lisans	17
			44 Lisans	32
			7 Y.Lisans/Doktora	5
17. Derneklerin edineceği taşınmaz mallara ilişkin bir üst sınır vardır.	13,098	0,042	79 Lise	32
			17 Ön lisans	7
			44 Lisans	18
			7 Y.Lisans/Doktora	7

18. Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir.	16,238	0,013	79 Lise	36
			17 Ön lisans	12
			44 Lisans	32
			7 Y.Lisans/Doktora	5
19. Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir.	32,339	0,000	79 Lise	39
			17 Ön lisans	17
			44 Lisans	30
			7 Y.Lisans/Doktora	7
20. Dernek kurma hakkı AİHS'in 11. Maddesine uygun olarak genişletilmiş, özel kanunlarda yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır.	37,967	0,000	79 Lise	54
			17 Ön lisans	17
			44 Lisans	35
			7 Y.Lisans/Doktora	5

Öğrenim durumu ile farkındalık düzeyi arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda farkındalığa ilişkin sorulardan 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 ve 20. sorulara verilen cevapların bireylerin öğrenim durumuna bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Tablo 10'daki on sekiz soruya ilişkin olarak öğrenim durumunun artmasına bağlı olarak farkındalık düzeyinin arttığı düşünülmektedir.

Tablo 11: Derneklerin Faaliyet Alanı İle Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Ki-Kare Tablosu

Farkındalık Soruları	Ki-Kare	P	Farkındalık/öğrenim/Doğru cevap veren kişi sayısı	
2. İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar	26,596	0,000	22 Gençlik	3
			14 Turizm	2
			40 Eğitim	7
			66 Sosyal Yardımlaşma	14
3. Halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme suçlarından dolayı mahkum olanlar dernek kuramazlar.	30,457	0,000	22 Gençlik	5
			14 Turizm	0
			40 Eğitim	2
			66 Sosyal Yardımlaşma	7
5. Derneklerle ilgili çalışmalarını yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır.	19,339	0,004	22 Gençlik	6
			14 Turizm	9
			40 Eğitim	25
			66 Sosyal Yardımlaşma	44
6. Dernekler yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilir.	23,797	0,001	22 Gençlik	15
			14 Turizm	8
			40 Eğitim	17
			66 Sosyal Yardımlaşma	31
7. Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır.	58,450	0,000	22 Gençlik	13
			14 Turizm	8
			40 Eğitim	23
			66 Sosyal Yardımlaşma	38

10. Dernekler sadece mahkeme kararı ile kapatılabilir.	32,507	0,000	22 Gençlik	15
			14 Turizm	2
			40 Eğitim	8
			66 Sosyal Yardımlaşma	31
13. Derneklerin, mevcut veya mahkeme kararı ile kapatılmış veya feshedilmiş bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşunun, bir derneğin veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ya da başka bir ülkeye ve daha önce kurumuş Türk devletlerine ait bayrak amblem ve flamalar kullanmaları yasaktır.	38,470	0,000	22 Gençlik	11
			14 Turizm	13
			40 Eğitim	31
			66 Sosyal Yardımlaşma	45
15. Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir.	18,387	0,005	22 Gençlik	6
			14 Turizm	0
			40 Eğitim	4
			66 Sosyal Yardımlaşma	14
16. Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır.	13,000	0,043	22 Gençlik	9
			14 Turizm	12
			40 Eğitim	27
			66 Sosyal Yardımlaşma	45
18. Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir.	17,778	0,007	22 Gençlik	6
			14 Turizm	9
			40 Eğitim	25
			66 Sosyal Yardımlaşma	45
19. Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir.	14,938	0,021	22 Gençlik	15
			14 Turizm	6
			40 Eğitim	20
			66 Sosyal Yardımlaşma	52
20. Dernek kurma hakkı AİHS'in 11. Maddesine uygun olarak genişletilmiş, özel kanunlarda yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır.			22 Gençlik	14
			14 Turizm	12
			40 Eğitim	33
			66 Sosyal Yardımlaşma	52

Araştırma kapsamındaki derneklerin faaliyet alanları ile farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda farkındalığa ilişkin sorulardan 2, 3, 5, 6, 7, 10, 13, 15, 16, 18, 19 ve 20. sorulara verilen cevapların derneklerin faaliyet alanına göre değiştiği görülmüştür. Tablo 11'deki on iki soruya ilişkin farkındalık düzeyinin en düşük olduğu dernek grubunun gençlik alanında faaliyette bulunan dernek, en yüksek olduğu dernek grubunun ise sosyal yardımlaşma alanında faaliyette bulunan dernek olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Örneklem Dahilindeki Bireylerin Meslekleri ile Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Ki-Kare Tablosu

Farkındalık Soruları	Ki-Kare	P	Farkındalık/meslek/Doğru cevap veren kişi sayısı	
1. Bir dernek en az 7 gerçek/tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulur	37,952	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	15
			11 Esnaf	9
			31 Emekli	24
			52 Diğer	26
2. İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar	48,303	0,000	33 Kamu çalışanı	9
			15 Özel sektör	3
			11 Esnaf	9
			31 Emekli	0
			52 Diğer	5
3. Halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme suçlarından dolayı mahkum olanlar dernek kuramazlar.	29,106	0,000	33 Kamu çalışanı	9
			15 Özel sektör	0
			11 Esnaf	0
			31 Emekli	0
			52 Diğer	5
4. Yurtdışında kurulan dernekler, Türkiye’de faaliyet gösterebilir.	84,050	0,000	33 Kamu çalışanı	15
			15 Özel sektör	3
			11 Esnaf	11
			31 Emekli	26
			52 Diğer	16
5. Derneklerle ilgili çalışmalarını yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır.	67,864	0,000	33 Kamu çalışanı	32
			15 Özel sektör	10
			11 Esnaf	0
			31 Emekli	17
			52 Diğer	25
6. Dernekler yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilir.	29,971	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	4
			11 Esnaf	11
			31 Emekli	12
			52 Diğer	20
7. Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır.	52,035	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	4
			11 Esnaf	11
			31 Emekli	7
			52 Diğer	36
8. Dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilen yurt dışında temsilcilik açabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilir.	61,163	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	10
			11 Esnaf	0
			31 Emekli	31
			52 Diğer	26
9. 15 yaşını bitiren çocuklar dernek kurabilir, 12 yaşını bitiren çocuklar, kurulmuş olan çocuk derneklerine üye olabilir.	71,297	0,000	33 Kamu çalışanı	9
			15 Özel sektör	0
			11 Esnaf	0
			31 Emekli	0
			52 Diğer	4

10. Dernekler sadece mahkeme kararı ile kapatılabilir.	48,279	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	3
			11 Esnaf	11
			31 Emekli	7
			52 Diğer	11
11. Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alamazlar/yapamazlar.	82,627	0,000	33 Kamu çalışanı	9
			15 Özel sektör	0
			11 Esnaf	0
			31 Emekli	21
			52 Diğer	19
12. Dernek adlarında, Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığı'nın izni ile kullanılır.	41,205	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	12
			11 Esnaf	11
			31 Emekli	31
			52 Diğer	32
13. Derneklerin, mevcut veya mahkeme kararı ile kapatılmış veya feshedilmiş bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşunun, bir derneğin veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ya da başka bir ülkeye ve daha önce kurmuş Türk devletlerine ait bayrak amblem ve flamalar kullanmaları yasaktır.	43,480	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	13
			11 Esnaf	2
			31 Emekli	31
			52 Diğer	30
14. Dernekler kanununda çocuklara ilişkin hükümler uluslararası çocuk haklarına dair sözleşme doğrultusundadır.	75,924	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	13
			11 Esnaf	11
			31 Emekli	31
			52 Diğer	17
15. Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir.	35,857	0,000	33 Kamu çalışanı	9
			15 Özel sektör	0
			11 Esnaf	0
			31 Emekli	0
			52 Diğer	15
16. Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır.	118,102	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	10
			11 Esnaf	0
			31 Emekli	29
			52 Diğer	30
17. Derneklerin edineceği taşınmaz mallara ilişkin bir üst sınır vardır.	118,830	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	1
			11 Esnaf	0
			31 Emekli	26
			52 Diğer	13
18. Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir.	36,546	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	10
			11 Esnaf	9
			31 Emekli	10
			52 Diğer	32

19. Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir.	59,005	0,000	33 Kamu çalışanı	33
			15 Özel sektör	4
			11 Esnaf	9
			31 Emekli	21
			52 Diğer	26
20. Dernek kurma hakkı AİHS'in 11. Maddesine uygun olarak genişletilmiş, özel kanunlarda yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır.	74,266	0,000	33 Kamu çalışanı	24
			15 Özel sektör	13
			11 Esnaf	2
			31 Emekli	29
			52 Diğer	43

Meslek ile farkındalık düzeyi arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda farkındalığa ilişkin sorulardan tamamına verilen cevapların bireylerin mesleklerine bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Tablo 12'deki sorulara ilişkin olarak mesleklere bağlı olarak farkındalık düzeyinin değiştiği düşünülmektedir. Esnaflar farkındalık düzeyi en yüksek gruptur.

Tablo 13: Örneklem Dahilindeki Bireylerin Derneklere Üyelik Süreleri ile Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Ki-Kare Tablosu

Farkındalık Soruları	Ki-Kare	P	Farkındalık/dernek üyelik süresi/Doğru cevap veren kişi sayısı	
1. Bir dernek en az 7 gerçek/tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulur	40,440	0,000	74 0-5 yıl	41
			26 6-10 yıl	22
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	12
			23 21 ve üzeri	23
2. İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar	30,187	0,000	74 0-5 yıl	23
			26 6-10 yıl	0
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	3
			23 21 ve üzeri	0
3. Halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme suçlarından dolayı mahkum olanlar dernek kuramazlar.	85,423	0,000	74 0-5 yıl	14
			26 6-10 yıl	0
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	0
			23 21 ve üzeri	0
4. Yurtdışında kurulan dernekler, Türkiye'de faaliyet gösterebilir.	36,494	0,000	74 0-5 yıl	46
			26 6-10 yıl	4
			2 11-15 yıl	2
			17 16-20 yıl	5
			23 21 ve üzeri	14

5. Derneklerle ilgili çalışmalarını yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır.	54,693	0,000	74 0-5 yıl	37
			26 6-10 yıl	24
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	14
			23 21 ve üzeri	9
6. Dernekler yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilir.	19,797	0,011	74 0-5 yıl	46
			26 6-10 yıl	6
			2 11-15 yıl	2
			17 16-20 yıl	8
			23 21 ve üzeri	9
7. Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır.	65,173	0,000	74 0-5 yıl	62
			26 6-10 yıl	6
			2 11-15 yıl	2
			17 16-20 yıl	3
			23 21 ve üzeri	9
8. Dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilen yurt dışında temsilcilik açabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilir.	62,019	0,000	74 0-5 yıl	48
			26 6-10 yıl	15
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	5
			23 21 ve üzeri	23
9. 15 yaşını bitiren çocuklar dernek kurabilir, 12 yaşını bitiren çocuklar, kurulmuş olan çocuk derneklerine üye olabilir.	35,848	0,000	74 0-5 yıl	13
			26 6-10 yıl	0
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	0
			23 21 ve üzeri	0
11. Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alamazlar/yapamazlar.	62,866	0,000	74 0-5 yıl	31
			26 6-10 yıl	4
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	0
			23 21 ve üzeri	14
12. Dernek adlarında, Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığı'nın izni ile kullanılır.	29,073	0,000	74 0-5 yıl	45
			26 6-10 yıl	26
			2 11-15 yıl	2
			17 16-20 yıl	14
			23 21 ve üzeri	23
13. Derneklerin, mevcut veya mahkeme kararı ile kapatılmış veya feshedilmiş bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşunun, bir derneğin veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ya da başka bir ülkeye ve daha önce kurmuş Türk devletlerine ait bayrak amblem ve flamalar kullanmaları yasaktır.	31,640	0,000	74 0-5 yıl	47
			26 6-10 yıl	20
			2 11-15 yıl	2
			17 16-20 yıl	8
			23 21 ve üzeri	23

14. Dernekler kanununda çocuklara ilişkin hükümler uluslararası çocuk haklarına dair sözleşme doğrultusundadır.	59,002	0,000	74 0-5 yıl	52
			26 6-10 yıl	11
			2 11-15 yıl	2
			17 16-20 yıl	8
			23 21 ve üzeri	23
15. Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir.	39,824	0,000	74 0-5 yıl	11
			26 6-10 yıl	13
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	0
			23 21 ve üzeri	0
16. Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır.	63,023	0,000	74 0-5 yıl	41
			26 6-10 yıl	24
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	5
			23 21 ve üzeri	23
17. Derneklerin edineceği taşınmaz mallara ilişkin bir üst sınır vardır.	69,637	0,000	74 0-5 yıl	30
			26 6-10 yıl	6
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	5
			23 21 ve üzeri	23
18. Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir.	61,300	0,000	74 0-5 yıl	43
			26 6-10 yıl	24
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	9
			23 21 ve üzeri	9
19. Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir.	40,749	0,000	74 0-5 yıl	38
			26 6-10 yıl	15
			2 11-15 yıl	0
			17 16-20 yıl	17
			23 21 ve üzeri	23
20. Dernek kurma hakkı AİHS'in 11. Maddesine uygun olarak genişletilmiş, özel kanunlarda yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır.	28,231	0,000	74 0-5 yıl	45
			26 6-10 yıl	24
			2 11-15 yıl	2
			17 16-20 yıl	17
			23 21 ve üzeri	23

Üyelerin derneklere üyelik süreleri ile farkındalık düzeyi arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda farkındalığa ilişkin sorulardan sadece 10. soru hariç kalan diğer 19 soruya verilen cevapların bireylerin derneklere üyelik sürelerine bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Tablo 13'deki on dokuz soruya ilişkin olarak üyelik süresinin artmasına bağlı olarak farkındalık düzeyinin arttığı düşünülmektedir.

Tablo 14: Örneklem Dahilindeki Bireylerin Yaşları ile Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Ki-Kare Tablosu

Farkındalık Soruları	Ki-Kare	P	Farkındalık/yaş/Doğru cevap veren kişi sayısı	
			Yaş	Doğru cevap veren kişi sayısı
1. Bir dernek en az 7 gerçek/tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulur	124,246	0,000	34 18-23 yaş	6
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	3
			18 35-39 yaş	16
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	56
2. İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar	123,803	0,000	34 18-23 yaş	0
			12 24-28 yaş	9
			12 29-34 yaş	12
			18 35-39 yaş	0
			5 40-45 yaş	0
			61 45 ve üstü yaş	5
3. Halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme suçlarından dolayı mahkum olanlar dernek kuramazlar.	77,009	0,000	34 18-23 yaş	5
			12 24-28 yaş	0
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	0
			5 40-45 yaş	0
			61 45 ve üstü yaş	0
4. Yurtdışında kurulan dernekler, Türkiye’de faaliyet gösterebilir.	66,126	0,000	34 18-23 yaş	7
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	9
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	29
5. Derneklerle ilgili çalışmalarını yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır.	63,473	0,000	34 18-23 yaş	12
			12 24-28 yaş	3
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	13
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	42
6. Dernekler yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilir.	45,447	0,000	34 18-23 yaş	11
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	12
			18 35-39 yaş	7
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	24
7. Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır.	79,603	0,000	34 18-23 yaş	27
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	12
			18 35-39 yaş	7
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	19
8. Dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilen yurt dışında temsilcilik açabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilir.	67,119	0,000	34 18-23 yaş	17
			12 24-28 yaş	3
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	14
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	43

9. 15 yaşını bitiren çocuklar dernek kurabilir, 12 yaşını bitiren çocuklar, kurulmuş olan çocuk derneklerine üye olabilir.	116,405	0,000	34 18-23 yaş	4
			12 24-28 yaş	0
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	0
			5 40-45 yaş	0
			61 45 ve üstü yaş	0
10. Dernekler sadece mahkeme kararı ile kapatılabilir.	42,628	0,000	34 18-23 yaş	12
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	9
			5 40-45 yaş	0
			61 45 ve üstü yaş	14
11. Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alamazlar/yapamazlar.	99,011	0,000	34 18-23 yaş	11
			12 24-28 yaş	0
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	0
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	24
12. Dernek adlarında, Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığı'nın izni ile kullanılır.	123,414	0,000	34 18-23 yaş	14
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	0
			18 35-39 yaş	18
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	61
13. Derneklerin, mevcut veya mahkeme kararı ile kapatılmış veya feshedilmiş bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşunun, bir derneğin veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ya da başka bir ülkeye ve daha önce kurmuş Türk devletlerine ait bayrak amblem ve flamalar kullanmaları yasaktır.	59,858	0,000	34 18-23 yaş	12
			12 24-28 yaş	3
			12 29-34 yaş	12
			18 35-39 yaş	16
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	52
14. Dernekler kanununda çocuklara ilişkin hükümler uluslararası çocuk haklarına dair sözleşme doğrultusundadır.	53,137	0,000	34 18-23 yaş	8
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	12
			18 35-39 yaş	16
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	43
15. Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir.	49,466	0,000	34 18-23 yaş	6
			12 24-28 yaş	0
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	0
			5 40-45 yaş	0
			61 45 ve üstü yaş	9
16. Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır.	95,086	0,000	34 18-23 yaş	10
			12 24-28 yaş	3
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	14
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	52

17. Derneklerin edineceği taşınmaz mallara ilişkin bir üst sınır vardır.	57,483	0,000	34 18-23 yaş	9
			12 24-28 yaş	3
			12 29-34 yaş	9
			18 35-39 yaş	5
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	33
18. Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir.	57,431	0,000	34 18-23 yaş	12
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	0
			18 35-39 yaş	14
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	42
19. Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir.	105,419	0,000	34 18-23 yaş	13
			12 24-28 yaş	12
			12 29-34 yaş	12
			18 35-39 yaş	5
			5 40-45 yaş	0
			61 45 ve üstü yaş	51
20. Dernek kurma hakkı AİHS'in 11. Maddesine uygun olarak genişletilmiş, özel kanunlarda yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır.	140,758	0,000	34 18-23 yaş	28
			12 24-28 yaş	3
			12 29-34 yaş	3
			18 35-39 yaş	16
			5 40-45 yaş	5
			61 45 ve üstü yaş	56

Üyelerin yaşları ile farkındalık düzeyi arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda farkındalığa ilişkin sorulardan tamamına verilen cevapların bireylerin yaşlarına bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Tablo 14'deki sorulara ilişkin olarak üyelerinin yaşlarının artmasına bağlı olarak farkındalık düzeyinin arttığı düşünülmektedir.

Tablo 15: Derneğin Tarihi Geçmişi ile Dernek Üyelerinin Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Ortaya Koyan Ki-Kare Tablosu

Farkındalık Soruları	Ki-Kare	P	Farkındalık/derneğin tarihi geçmişi/Doğru cevap veren kişi sayısı	
			103 0-10 yıl	64
1. Bir dernek en az 7 gerçek/tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulur	17,488	0,002	20 11-20 yıl	20
			19 41 ve üzeri	14
			103 0-10 yıl	26
2. İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar	15,694	0,003	20 11-20 yıl	0
			19 41 ve üzeri	0
			103 0-10 yıl	50
4. Yurtdışında kurulan dernekler, Türkiye'de faaliyet gösterebilir.	44,068	0,000	20 11-20 yıl	2
			19 41 ve üzeri	19
			103 0-10 yıl	61
5. Derneklerle ilgili çalışmaları yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır.	40,050	0,000	20 11-20 yıl	18
			19 41 ve üzeri	5
			103 0-10 yıl	61

6. Dernekler yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilir.	36,093	0,000	103 0-10 yıl	66
			20 11-20 yıl	0
			19 41 ve üzeri	5
7. Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır.	85,016	0,000	103 0-10 yıl	82
			20 11-20 yıl	0
			19 41 ve üzeri	0
8. Dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilen yurt dışında temsilcilik açabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilir.	81,099	0,000	103 0-10 yıl	72
			20 11-20 yıl	0
			19 41 ve üzeri	19
9. 15 yaşını bitiren çocuklar dernek kurabilir, 12 yaşını bitiren çocuklar, kurulmuş olan çocuk derneklerine üye olabilir.	18,280	0,001	103 0-10 yıl	13
			20 11-20 yıl	0
			19 41 ve üzeri	0
10. Dernekler sadece mahkeme kararı ile kapatılabilir.	12,914	0,012	103 0-10 yıl	49
			20 11-20 yıl	2
			19 41 ve üzeri	5
11. Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alamazlar/yapamazlar.	37,997	0,000	103 0-10 yıl	35
			20 11-20 yıl	0
			19 41 ve üzeri	14
12. Dernek adlarında, Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığı'nın izni ile kullanılır.	15,641	0,004	103 0-10 yıl	71
			20 11-20 yıl	20
			19 41 ve üzeri	19
13. Derneklerin, mevcut veya mahkeme kararı ile kapatılmış veya feshedilmiş bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşunun, bir derneğin veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ya da başka bir ülkeye ve daha önce kurumuş Türk devletlerine ait bayrak amblem ve flamalar kullanmaları yasaktır.	18,270	0,001	103 0-10 yıl	72
			20 11-20 yıl	9
			19 41 ve üzeri	19
14. Dernekler kanununda çocuklara ilişkin hükümler uluslararası çocuk haklarına dair sözleşme doğrultusundadır.	58,400	0,000	103 0-10 yıl	77
			20 11-20 yıl	0
			19 41 ve üzeri	19
15. Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir.	29,340	0,000	103 0-10 yıl	15
			20 11-20 yıl	9
			19 41 ve üzeri	0
16. Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır.	23,224	0,000	103 0-10 yıl	65
			20 11-20 yıl	9
			19 41 ve üzeri	19
17. Derneklerin edineceği taşınmaz mallara ilişkin bir üst sınır vardır.	41,211	0,000	103 0-10 yıl	45
			20 11-20 yıl	0
			19 41 ve üzeri	19

18. Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir.	62,182	0,000	103 0-10 yıl	67
			20 11-20 yıl	18
			19 41 ve üzeri	0
19. Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir.	21,969	0,000	103 0-10 yıl	56
			20 11-20 yıl	18
			19 41 ve üzeri	19
20. Dernek kurma hakkı AİHS'in 11. Maddesine uygun olarak genişletilmiş, özel kanunlarda yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır.	9,808	0,044	103 0-10 yıl	74
			20 11-20 yıl	18
			19 41 ve üzeri	19

Üye olunan derneklerin tarihi geçmişi ile farkındalık düzeyi arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla yapılan Ki-Kare analizi sonucunda farkındalığa ilişkin sorulardan sadece 3. soru hariç kalan diğer 19 soruya verilen cevapların derneklerin tarihi geçmişine bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Tablo 15'deki on dokuz soruya ilişkin olarak derneklerin tarihi geçmişinin artmasına bağlı olarak farkındalık düzeyinin arttığı düşünülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sivil toplum kavramı Eski Yunan ve Roma düşüncesinden temelini alıp bugüne kadar gelmiştir. Batı siyasal geleneğinde doğup gelişen kavram, devletin dışında bir alanı ifade edip toplum üyelerinin devlet baskısından uzak olduğu bir müzakere alanıdır. Günümüzde ülkemizde ve dünyada çok tartışılan kavram “sivil” kelimesi ile askeri alanın zıddını değil medeni alanı tanımlar.

Avrupa’daki gelişmelere paralel olarak şekillenen sivil toplumun kökeni Antik Yunan’a kadar giderken Batı’da feodalizmin sonunu hazırlayan gelişmelerle bugünkü haline doğru adım atmıştır. Avrupa’da burjuva sınıfının doğması ile hukuk, kent, sekülerizm, sınırlı iktidar gibi kavramlar oluşmuş bu kavramlardan temellenen liberal öğretinin içinde sivil toplum gelişmiştir.

Sivil toplumun bugünkü konumu, 1917 Sovyet Devrimi ve onu takiben Doğu Avrupa’da kurulan Sosyalist Rejimlerin 1980 yılında yıkılmasına borçludur. 1980’lerden itibaren Sovyet sisteminin çökmesi ile Doğu Avrupa ülkelerinde rejimin otoriter havasından sıyrılma süreci başlamış rejimin verimsizliği açığa çıkınca sivil toplum-devlet ilişkisinde sivil toplum öne çıkmıştır. 1990’larda ise küreselleşme, iletişim teknolojilerinin gelişmesi gibi sebeplerle sivil toplum ulusal ya da bölgesel hareket alanından çıkarak dünyaya yayılmıştır.

Sivil toplum kavramı örgütlenme, temsil, birey özgürlüğü gibi ortak ilkeler etrafında demokrasi kavramı ile bireylerin kendilerini ilgilendiren ortak bir sorun hakkında akıl yürüttükleri, tartışma içine girdikleri alan ifadesiyle de kamusal alan terimi ile örtüşmektedir.

Sivil toplum dediğimiz alanda, insanlar gönüllü olarak bir araya gelerek bir takım amaçları başarmaya çalışırlar. Bu noktada sivil toplumun sesi olarak sivil toplum kuruluşları devreye girer. Sivil toplum kuruluşları toplum yararına çalışan, bu yönde kamuoyu oluşturarak demokratik işleyişe katkı sağlayan, sorunların çözümü için çaba sarfeden yapılanmalardır. Bu yapılanmalar sivil toplumun somut göstergesidir.

Sivil toplumun kuramsal temelleri ise 3 halkadan oluşur.

Antik Yunan'dan 18. yy'a kadar devlet-sivil toplum kuruluşu ilişkilerinde devleti ön plana çıkararak Transandantal devlet anlayışı düşünürleri bu halkaların ilkinin oluşturur. Bu anlayış düşünürlerinin birleştiği nokta devletin toplumdaki üstün görülüp, sivil toplumun devletten ayrı kabul edilmemesidir. İkinci halka devlet-sivil toplum kuruluşları ilişkilerinde kırılmanın gözlemlendiği 18. yy'dan itibaren devlet-sivil toplum kuruluşu ilişkilerinde sivil toplumu ön plana çıkararak düşünürlerden oluşur. Liberal öğretinin paralelinde gelişen bu akım (Instrumental Devlet Anlayışı) ekseninde sivil toplumu tanımlamıştır. Bu anlayış düşünürleri devletçi tavrı dışlayıp, sivil toplumu devletten ayrı bir yapı olarak kabul ederler. Üçüncü ve son halka ise Marxist gelenektir. Bu yaklaşımda sivil toplum kapitalist gelişimi anlatmak için kullanılmıştır.

Sivil toplumun kuramsal zemini Avrupa'da oluşup kavram burada can bulurken, tüm dünyayı etkileyen gelişmelerin Türk devlet geleneğine de yansımaları olmuştur. Osmanlı Devleti'nde sivil toplum, aşkın devlet anlayışı nedeniyle zayıf kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin patrimonyal bir hanedan devleti olması, sultan gücünün ilahi olduğu inancı, merkeziyetçi devlet anlayışı ve devletin ekonomik hayatta toplumu ön plana çıkarması sivil toplumun gelişimini etkilemiştir. Osmanlıda sivil toplum unsuru olup olmadığı tartışılan 3 kurum vardır. Bunlardan ilki Millet sistemi, ikinci din kurumu/tarikatlar, üçüncüsü esnaf teşkilatı/loncalardır. Bu üç öge sivil toplum unsurlarının bazı özelliklerini taşımakla beraber, sivil toplum kuruluşları olup olmadıkları tartışmalıdır çünkü Osmanlı Devleti'nin aşkinci yapısında ne derece özerk oldukları belirsizdir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise kuruluş yıllarında Osmanlı geleneğini devam ettirmiştir. Dönemin modernleşme anlayışına uygun düşmeyen oluşumlara geçit verilmediğinden sivil toplumda gelişmemiştir. 1950'de çok partili hayatla beraber sivil toplum alanında gelişme olsa da bu dönem istikrardan yoksundur ve modern anlamda bir sivil toplumdan bahsedilemez. Darbe dönemlerinde de sivil toplum ciddi anlamda zarar görürken 1960'da yaşanan darbenin ardından gelen anayasanın sağladığı özgürlükçü ortamda sivil toplum güçlenmiş süreç 1971 Muhtırası ile kesintiye uğrayıp 1980 yılında yaşanan darbe ile sona ermiştir.

1980 darbesinin etkisi ile ülkede baskıcı bir tutum yaşanırken 1983 yılında askeri yönetim sona ermiş bu dönemde ülkede liberal politikalar güçlenip, işveren örgütleri, dinsel ve etnik örgütlenmeler ön plana çıkmıştır. Bunun dışında kadın, çevre gibi konular da sivil toplumun ilgi alanına girmiştir. Bu dönemde sivil toplum alanında hareketlenme yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda ise sivil toplum uluslararası destek görmüştür.

Türkiye'nin gündemine 1999 yılından itibaren AB'ye uyum çalışmaları girmiştir. 1999'da Avrupa Birliği'ne aday olan Türkiye tam üyelik için insan hakları, hukukun üstünlüğü, sivil toplumun gelişimi gibi şartları sağlamak zorundadır. Bu nedenle sivil toplum alanında ciddi düzenlemelere gidilmiştir. Katılım Ortaklığı Belgeleri, Ulusal Programlar ve İlerleme Raporları ile çabalar somutlaşmış, sivil toplum alanında birçok yasal düzenleme yapılmıştır.

Bu dönemde devlet, sivil toplumun sesine duyarlı olmuş, sivil toplumu iktidar ortağı yapma yolunda adımlar atmıştır. Böylece sivil toplum kuruluşları güçlenmiş, bir sivil toplum unsuru olan derneklerde bu olumlu atmosferde birçok düzenlemeye tabi tutulmuştur. Özellikle 2002-2004 yılları arasında çıkan 8 uyum yasa paketinde derneklere ilişkin birçok düzenleme vardır.

Dernek üyelerinin 2002-2004 yılları arasındaki kısa bir süre içinde derneklere ilişkin yapılan düzenlemelerden ne ölçüde haberdar olduklarına ilişkin yapılan "farkındalık anketi"nde elde edilen bulgular kısaca ele alınacak ve değerlendirilecek olursa şunlar söylenebilir;

Dernek üyelerinin AB'ye uyum sürecinde yapılan değişiklikler konusundaki farkındalık düzeyi orta ve alt seviyededir. Soruların bilinme oranı %50'dir.

Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin cinsiyetine göre değiştiği tespit edilmiş olup, erkeklerin doğru cevap verme oranı %45 ve kadınların doğru cevap verme oranı %55 olarak bulunmuştur. Bu sonuç kadınların AB sürecinde Türkiye'de sivil topluma ilişkin yapılan değişiklikler konusunda daha ilgili olduklarını kanıtlamaktadır. Kadınların bu alanda

erkeklere oranla daha bilgili olması ise son yıllarda kadınların gelişimine yönelik yasal politikaların başarılı olduğunu kaynaklamaktadır.

Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin öğrenim durumlarına göre değiştiği tespit edilmiş olup, soruların %11'ine lise mezunları, %22'sine önlisans mezunları, %28'ine lisans mezunları ve %39'una yüksek lisans mezunlarının en çok oranda doğru cevap verdikleri görülmektedir. Doğru cevap verme oranının öğrenim düzeyine göre arttığı gözlemlenmiştir.

Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin derneklerin faaliyet alanlarına göre değiştiği tespit edilmiştir. Soruların %42'sine en çok oranda sosyal yardımlaşma derneği üyelerinin, %24'üne gençlik derneği üyelerinin, %17'lik oranlarda da turizm ve eğitim dernek üyelerinin doğru cevap verdikleri görülmektedir.

Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin mesleklerine göre değiştiği görülmüştür. Soruların %35'ine en çok oranda esnaflar, %30'una emekliler, %20'sine kamu çalışanları, %10'una özel sektörde çalışanlar doğru cevap vermişlerdir. Esnafların konu hakkındaki bilgilerinin diğer meslek gruplarına göre daha yeterli olması bir sosyal dayanışma derneği olan Hayat Ağacı Derneği'ne üyeliklerine bağlanmaktadır. Çünkü Hayat Ağacı Derneği üyeleri Avrupa Birliği sürecinde sivil topluma yönelik yapılan yasal değişiklikler konusunda farkındalıkları en yüksek olan gruptur.

Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin derneğe üyelik sürelerine göre değiştiği görülmektedir. Soruların %42'sini en çok oranda 21 yıl ve üstü üye olanlar doğru cevaplamışlardır. Bunları sırasıyla %21 ile 0-5 yıl, %21 ile 6-10 yıl, %11 ile 11-15 yıl ve %5 ile 16-20 yıl üye olanlar takip etmektedir. Her ne kadar dernek üyeliği 21 yılı geçen bireylerin farkındalık düzeyi en fazla olsada da üyelik süresi 0-5 ve 6-10 yıl olan

bireylerin farkındalık düzeylerinin ikinci sırada gelmesi derneğe üyelik süresi ile AB sürecinde derneklere ilişkin yapılan düzenlemeler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin bireylerin yaşlarına göre değiştiği görülmektedir. Soruların %50'sine en çok oranda 40-45 yaş arasındakiler ve %25'lik oranlarda 24-28 ve 29-34 yaş gruplarındakiler doğru cevapları vermişlerdir. Bu oran 40-45 yaş arasındaki bireylerin derneklere olan ilgisinin diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğunu göstermektedir.

Dernek üyelerinin AB sürecinde sivil topluma ilişkin yapılan yapısal ve yasal değişiklikler konusundaki farkındalık düzeylerinin derneğin tarihi geçmişine göre değiştiği görülmektedir. Soruların %53'üne en çok oranda 41 yıl ve üzeri tarihi geçmişi olan derneklerin üyelerinin, %26'sına 0-10 yıl tarihi geçmişi olan derneklerin üyelerinin ve %21'ine 11-20 yıl tarihi geçmişi olan derneklerin üyelerinin doğru cevap verdikleri görülmektedir. Bu durum kuruluş yılı açısından köklü derneklerin üyelerinin derneklere ilişkin düzenlemeler konusunda diğer dernek üyelerine oranla daha ilgili olduklarını göstermektedir.

Anket çalışmasından çıkan sonuç olan %50 farkındalık düzeyinin artması için yapılması gerekenlerden bazıları şunlardır.

- Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri sivil toplumun gelişimini sağlamıştır. Avrupa Birliği Müktesebatına uyum için yapılan değişikliklerin halka sivil toplum kuruluşları aracılığı ile anlatılması olumlu olacaktır. Böylece hem halk değişikliklerden haberdar olacak hem de kendi parçası olan sivil toplum kuruluşları sayesinde devletle arasında güven ilişkisi gelişecektir.

- Bu süreçte sivil toplum ilişkin yapılan düzenlemeler halka televizyon programları aracılığı ile anlatılmalıdır.

- Avrupa Birliği Müktesebatına uyum için yapılan yasal düzenlemeler, uzmanlar tarafından seminerlerle halka anlatılmalıdır.

- Sivil toplum kuruluşları Avrupa Birliği müzakere süreciyle ilgili görüş ve deneyimlerini paylaşacakları iletişim ağları kurmalıdır. Böylece onlar

kendilerine ilişkin düzenlemeleri bizzat paylaşarak öğrenecek ve halka daha kolay yansıtabileceklerdir.

- Öğrenim durumunun artışına paralel olarak derneklere ilişkin düzenlemeler konusundaki farkındalığın artması eğitimin önemini bir kez daha vurgular niteliktedir. Bu bağlamda üniversiteler gibi özerk eğitim kurumlarında öğrencilere hangi dalda eğitim alırlarsa alsınlar sivil toplum alanında eğitim verilmesi ve sosyal bilimler alanında eğitim gören öğrencilerin STK'larda staj yapma imkanına sahip olmaları bu anlamda çok doğru bir adım olacaktır.

Türkiye'de sivil toplumun gelişimi iç dinamiklerden öte dünyadaki gelişimin etkisi ile olmuştur. Bu bağlamda sivil toplumun gelişmesi için gereken önlemler şunlardır;

- Sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin sivil toplumun gelişimi için çok daha bilinçli olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda sivil toplum unsurları yöneticilerini belli şartları taşıyan bireyler arasından seçmeli iç dinamikleriyle yöneticilerinin çalışmalarını denetlemelilerdir.

- Sivil toplum ancak sivil toplum kuruluşlarının mali gücüyle orantılı olarak gelişebilir. Sivil toplum kuruluşlarının maddi girdileri üye aidatı ve bağışlardır. Son düzenlemelerle ulusal-uluslararası kuruluş ve diğer sivil toplum kuruluşlarından destek almaları serbest bırakılsa da aidat konusu titizlikle takip edilmeli, üyeler aidat ödemediklerinde yaptırıma gidilmelidir.

- Ülkemizdeki devlet adamları sivil toplumun önemini kavramalı, özerkliğini kabul edip, sivil toplumu iktidar paydaşı olarak benimsemelidir. Hiçbir dönemde düşüncelerini aktaracakları araçlar olarak görmemeli, tüm sivil toplum unsurlarına aynı mesafede olmayı ilke edinmelilerdir.

KAYNAKLAR

- ABAY, Ali Rıza, “Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Toplum Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri”, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/siviltoplumvesivildayanisma.pdf> (10.10.2011).
- ACUN, Fatma, “Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum”, http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Osmanli_sehirlerinde_sivil_toplum.pdf (18.10.2011)
- AÇIKSES, Erdal ve GÜL, Osman Kubilay, “Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (ALFRED BİLİNSKİ)BEY”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, Elazığ, 2009, s.s. 169-184.
- AKAL, Cemal Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı**, Engin Yayınları, Ankara 1995.
- AKAY, Hale ve KURMA, Emel, “Sivil Toplum Tartışmaları”, http://stk.bilgi.edu.tr/cd/01/doc/okuma_01-2.pdf (05.10.2011).
- AKÇA, Gürsoy ve HÜLÜR, Himmet, “Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.s.235-269.
- AKÇADAĞ, Emine, “Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, http://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/avrupa_birligi_sur ecinde_kamu_diplomasisi_faaliyetlerinde_sivil_toplum_kuruluslarinin_rolu.pdf (01.10.2011)
- AKGÜN, Birol, “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerinin AB Sürecindeki Rolü”, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Der: Harun Arıkan, Muhsin Kar, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005.
- AKTAN, Coşkun Can ve VURAL, Tarık, “Yeni Kurumsal İktisada Katkıda Bulunan Başlıca İktisatçılar”,

<http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/yeni-kurumonculer.htm> (06.05.2012).

AKTAN, Coşkun Can, AY, Hakan ve ÇOBAN, Hilmi, **Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

AKTEL, Mehmet, “Tanzimat Fermanının Topluma Yansıması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 1998, s.s.177-184.

ARBLASTER, Anthony, **Demokrasi**, Çev: Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1994.

ASLAN, Mehmet ve KAYA, Gazanfer, “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasi Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, Sivas, s.s.213-223.

ASLAN, Seyfettin, “Osmanlı Siyasi Rejimini Şekillendiren Bir Olgu Olarak Patrimonyalizm”, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/3582/3411>, s.249 (27.05.2012).

ASLAN, Seyfettin, “Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2010, s.s.357-374.

ATEŞ, Toktamış, **Demokrasi**, Ümit Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1994.

AVCI, Yasemin, “Osmanlı Devletinde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşme Meselesi”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Sayı: 21, 2007, s.s.1-18.

Avrupa Toplulukları Komisyonu, **2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu**, Brüksel, 2009.

AYDINLI, İbrahim ve AYHAN, Veysel, “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, s.s.67-84.

- AYTAÇ, Ömer, “Mutlakçı Devletten Araçsal Devlete: Devlet Düşüncesinde Değişim”, **Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı: 1, 2005, s.s.1-26.
- BAYHAN, Vehbi, “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj”, **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Ed: Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.
- BAYKAL, Serap Girgin, “AB Sürecinde Türkiye’de STÖ’ler”, http://www.maxihaber.net/yazarlar/konukyazar/2008/ky_serap_girgin_baykal_subat2008.htm (18.05.2012).
- BAYRAM, Yavuz, **Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum ve Kamuoyu**, Uzmanlık Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon, 2006.
- BERKTAY, Fatmagül, “Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, **19. yy’dan 20. yy’a Modern Siyasi Düşünceler**, Dr: H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2007.
- BETİL, İbrahim, “Sivil Toplum ve Kurumların Sosyal Sorumlulukları”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Haziran, 2008 s.s.73-81.
- BİBER, Ayhan, “Türkiye’de Sivil Alanın Darlığı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11, 3, 2009, s.s.27-42.
- BİLGE, Muhittin, “Türkiye’de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum”, **TSA**, Yıl: 15, Sayı: 3, 2011, s.s.49-60.
- BİLİCİ, Nurettin, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010.
- BİNGÖL, Yılmaz ve AKGÜN, Şener, “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Karşılaştırmalı Bir Analizi” **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9/1(2005) s.s.1-33.

- BOBBIO, Norberto, “Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı”, **Sivil Toplum ve Devlet Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der: John Keane.
- BODIN, Jean, **Devlet Üzerine Altı Kitaptan Seçme Parçalar**, Çev: M. Tunçay, **Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar II**, Yeniçağ, Der: Mete Tunçay, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1969.
- BURAK, Durdu Mehmet, “Osmanlı Devletinde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14637.pdf (22.10.2011)
- CANIKLIOĞLU, Meltem Dikmen, **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.
- ÇİHAN, Ahmet ve DOĞAN, İlyas, **Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum**, 3F Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- CORNOY, Martin, “Gramsci ve Devlet”, **Praksis**, Sayı: 3, 2001, s.s.252-278.
- ÇAHA, Ömer, “Osmanlı’da Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 49, No: 3/4, Ocak 1994, s.s.79-99.
- ÇAHA, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Plato Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, D&R Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 2002.
- ÇEPEL, Zuhale Ünalp, “AB Sivil Toplum Diyaloğu ve Türkiye”, http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=411:ab-sivil-toplum&catid=54:sivil-toplum-bilinci&Itemid=132 (01.06.2012).
- ÇETİN, Halis, “Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine”, **C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2012, s.s.1-16.
- ÇETİN, Halis, “Özgürlüğe Karşı Güvenlik: Hayek’in “Kölelik Yolu” Eserini Yeniden Okumak”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt: 5, Sayı: 1, s.s.1-23.
- ÇETİN, Halis, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Orion Kitabevi, Ankara, 2007.

- ÇİFTÇİ, Caner, “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İaşesinde Bursa’nın Rolü”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1273/14664.pdf> (16.10.2011)
- DAHL, Robert, **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev: Levent Köker, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1996, s.15.
- DEMİR, Mustafa ve ACAR, Ömer, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2005.
- DEMİR, Şeyhmus ve SESLİ, Mutlu, “Kamusal Alan (Türkiye’de Kamusal Alan Kavramlaştırmasının Muhtevası: Tektiplilik mi, Çoğulculuk mu?)”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 1, 2007, s.s.273-292.
- DİNÇKOL, Bihterin, “Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville’in Siyasal Kuramı”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, Nisan 2004, s.s.149-163.
- DOĞAN, İlyas, “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1949-2000)”, **Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA)**, Cilt 10, Sayı 2, 2007, s.s.83-97.
- DOĞAN, İlyas, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- DOĞAN, İsmail, “Sivil Toplumun Kültürel Temelleri”, **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 4, 1999, s.s.133-146.
- DOĞAN, İsmail, **Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi İnsan Hakları**, 6. Baskı, Pegem Yayınları, Ankara, 2001.
- DUMAN, Fatih, “Sivil Toplum”, **Siyaset**, Der: Mümtaz’er Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.
- EFELER, Kadir, “Gad-Father Devlet Anlayışı ve Küresel Sivil Toplum”, **Sivil Toplum: Farklı Bakışlar**, Ed: Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.

- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1-3, Yıl: 96, s.s.213-252.
- ENGELS, Friedrich, “On the History of Communist League”, Selected Work, C.3.
- ERCAN, Hülya, “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, No: 1, Mayıs 2002, s.s.69-79.
- ERDEM, Derya, **Sivil Toplum Kuruluşlarında Etkinlik Ölçümü: Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı, İzmir, 2008.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2005.
- EREN, Abdurrahman, “Özgürlükler Mekanı Olarak Kamusal Alan”, **AÜEHFD**, C.IX, 2005, Sayı: 3-4, s.s.95-124.
- EROL, Mikail, “Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) Vakıflar ve Vakıflardaki Muhasebe Kayıt Sistemi”, **KMF İİBF Dergisi**, Aralık 2007, s.s.333-348.
- ERSEN, Tevfik Başak, “Türkiye’de Derneklerin Örgütlenme Özgürlüğü Önündeki Engeller”, **Türkiye’de Örgütlenme Özgürlüğünün İzlenmesi İçin Metodoloji Geliştirilmesi Projesi**, TÜSEV, 2010.
- GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009.
- GEREK, Nüvet, **Siyaset Bilimi**, AÖF Yayınları, 1. Baskı, Eskişehir, 2004.
- GÖKALP, Şerafettin, “Yeni Dernekler Kanunu”, **TBB Dergisi**, Sayı: 58, 2005, s.s.209-214.
- GÖNEL, Aydın, **Önde Gelen STK’lar Araştırma Raporu**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarihi Vakfı, İstanbul, 1998.
- GÖNENÇ, Ayşegül Akpınar, **Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi**, Altıkitabevi, İstanbul, 2001.

- GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2009.
- GRAMSCI, Antonia, **Aydınlar ve Toplum**, Çev: Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, 1967.
- GRAMSCI, Antonia, **Hapishane Defterleri**, Çev: A. Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 1997.
- GÜLER, Rıza, “Jürgen Habermas”,
http://kho.academia.edu/R%C4%B1zaG%C3%BCler/Papers/1576969/JURGEN_HABERMAS, s.24. (06.05.2012).
- GÜNÖR, Recep Batu, **Friedrich A. Von Hayek’in Siyaset Felsefesi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Ankara, 2008.
- GÜRBÜZ, Ahmet, “John Stuart Mill’in Özgürlük Konusundaki Düşüncelerinin Değeri”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXV, Sayı: 226, 2009, s.s.361-366.
- HABERMAS, Jürgen, **Kamusalın Yapısal Dönüşümü**, Çev: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2003.
- HABERMAS, Jürgen, **Philosophical Discourse of Modernity**, Mit Press, Cambridge, 1987.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2543.pdf> (26.04.2012).
- HANLI, Hakan, “Ulusal Program KOB İlerleme ve Katılım”,
<http://www.abhaber.com/gorus/gr0032.asp> (17.11.2011).
- HASDEMİR, Tuba Arşak ve COŞKUN, Mustafa Kemal, “Kamusal Alan ve Toplumsal Hareketler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 63-1, 2008, s.s.121-149.
- HAYEK, Friedrich A. Von, **Kölelik Yolu**, Çev: Turan Feyizoğlu, Yıldırım Aslan, Liberte Yayınları, Ankara, 2004.

- HAYEK, Friedrich A. Von, **The Constitution of Liberty**, The University of Chicago, Press, Chicago, 1960.
- HİRA, İsmail ve ŞAN, Mustafa Kemal, **Türkiye’de Sosyo-Politik Sistem ve Sivil Toplum Arayışları**, Ed: Davut Dursun ve diğ., Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- HOBBS, Thomas, **Leviathan**, “İkinci Kısım: Devlet Üzerine”, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2007.
- HOBBS, Thomas, **Leviathan**, “Mutluluğu ve Mutsuzluğu Bakımından İnsanlığın Doğal Durumu Üzerine”, 13. Bölüm, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2007.
- HOŞLAK, İrfan ve GÜLENER, Serdar, “Sosyal ve Siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey ve Devlet Anlayışı”, **Usak Stratejik Gündem**, (07.05.2012).
- İBA, Şeref, “Türkiye’de Parlamenter Rejimin İşleyişi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimlerinin Sonuçları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 58-2, Ankara, Mayıs 2003, s.s.97-116.
- KABASAKAL, Mehmet, **Sivil Toplum ve Demokrasi**, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Denetçi Yeterlilik Tezi, Ankara, 2008.
- KABOĞLU, İbrahim Ö., **Anayasa Hukuku Dersleri**, Level Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2005.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I**, Agora Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- KALAYCI, Nazile “**Kamusal Alan**” Kavramı Üzerine Bir İnceleme: **Aristoteles-Marx-Habermas**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Ankara, 2007.
- KAPANİ, Münici, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınları, 21. Basım, Ankara, 2008.

KARA, Uğur, “Sened-i İttifak”,

www.inisiyatif.net/document/sened_i%20ittifak.pdf (20.10.2011)

KARAKURT, Resul, “Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Derneklere Yönelik Başlıca Düzenlemeler”, **İdarecinin Sesi**, 2011, s.66-70.

KARAKURT, Resul, **Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Yapısal ve Yasal Düzenlemeler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Farkındalığı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2010.

KARAKUŞ, Olcay, **Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2006.

KARTAL, Ali Fuat, “Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak TKD”, **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt 16, Sayı 4, 2002, s.s.1-5.

KAYA, Özer, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Kalkınma**, Yeterlilik Tezi, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2008.

KAYHAN, Mehmet, “2908 Sayılı Dernekler Kanunu, 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunlarında Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Değişikleri ve Analizleri”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 22, Mayıs, 2005, s.s.523-233.

KEANE, John, “Despotizm ve Demokrasi”, **Sivil Toplum ve Devlet Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der: John Keane, Çev: Levent Köker, Yedi Kıta Yayınları, Ankara, 2004.

KEYMAN, E. Fuat, “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=473:avrupada-ve-tuerkiyede-sivil-toplum&catid=49:akademik&Itemid=113 (18.05.2012).

KEYMAN, E. Fuat, “Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlar İçinde Bir Vaha”, STGM, Ankara, 2006.

- KEYMAN, E. Fuat, **Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye**, Sivil Toplum ve Demokrasi, Konferans Yazıları No: 4, Haziran, 2004.
- KODAMAN, Bayram, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 16, Aralık 2007, s.s.1-24.
- KONGAR, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 89. Basım, İstanbul, 2007.
- KONGAR, Emre, **Demokrasi ve Kültür**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2007, s.13.
- KÖKER, Levent, “Devlet mi, Sivil Toplum mu? Sivil Toplum Modern Devlete Belirgin Bir Karşıtlık Oluşturmaktadır”, **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 10, Nisan-Haziran 2005, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=405> (03.05.2012).
- KUÇURADİ, İuanna, “Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, s.s.21-27.
- MARDİN, Şerif, **Makaleler 1 Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, Der: Mümtaz Er Türköne, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- MARX, Karl, **Capital**, Londra, 1970
- MILL, John Stuart, **Hürriyet Üstüne**, Çev: Mehmet Osman Dostel, Liberte Yayınları, Ankara, 2003.
- MILL, John Stuart, **On Liberty**, Çev: Alime Ertan, Belge Yayınları, İstanbul, 2008.
- OLGUN, Cem K., “Jürgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, İletişimsel Eylem ve Geç Kapitalizmin Doğuşu”, **Sosyoloji Notları Dergisi**, Ankara, Temmuz-Ağustos-Eylül 2007, s.10-18.
- ONBAŞI, Funda, **Sivil Toplum**, L&M Yay., İstanbul, 2005.

- ORHON, H. Göze, **Türk Basınında Sivil Toplum: Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo ve Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Ankara, 2007.
- ÖZALP, Ahmet, “Liberal Demokrasinin Derinleştirilmesi Gereği ve Müzakereci Demokrasi”, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi17.pdf> (01.10.2011).
- ÖZALP, Ali, **Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi**, Dernek Denetçiliği Yeterlilik Tezi, TC İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2008.
- ÖZBAŞ, Okan, **Sivil Toplumda Kadının Rolü**, Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Daire Başkanlığı, Ankara, 2008.
- ÖZCAN, Emre, “Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Sivil Toplum Devlet İlişkisi”, http://www.sosyalhizmetuzmani.org/stk_devlet.htm (22.04.2012).
- ÖZER, M. Akif, “Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 66-67, Aralık, 2007, s.s.67-98.
- ÖZİPEK, Bekir Berat, “Devlet”, **Siyaset**, Der: Mümtaz’er Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZMUTAF, Nezih Metin, **Sivil Toplum Kuruluşlarının Misyonlarını Gerçekleştirmede İnsan Kaynaklarının Rolünün Gönüllü Yönetimi Yaklaşımları Bağlamında İncelenmesi**, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007.
- ÖZOĞUL, Erkan Mert, **Tocqueville’nin Amerikan Demokrasisi Algısı**, http://istanbul.academia.edu/ErkanMert%C3%96zo%C4%9Ful/Papers/540144/Tocquevillein_Amerikan_Demokrasisi_Algisi, (04.05.2012).
- PAMİR, Aybars, “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifakın Yeri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 53, Sayı: 2, 2004, s.s.61-82.

PAYLANBAY, Elem, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mali Bunalımı ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması”, **T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni**, 2007/1.

PLATON, **Devlet**, Çev: Hüseyin Demirhan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2002.

Resmi Gazete, Türkiye Cumhuriyet İçişleri Bakanlığı Dernekler İdaresi Başkanlığı, Tespit: 5 Cilt: 44, 5253 Sayılı Kanun /23/11/2004 Sayı: 25649.

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, Çev: Ali Alper, Oda Yayıncılık, İstanbul, 2008.

SARPAŞAN, Cemal, **Devletin Sivil Topluma Yaklaşımı Çerçevesinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Yayınlanmamış Denetçi Yeterlilik Tezi, Ankara, 2008.

SARTORİ, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 1996.

SAYGIN, Didem, **Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarını Bakışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2008.

Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, **Sivil Toplum Kuruluşları İçin İngilizce-Türkçe Kavramlar Sözlüğü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

SMITH, Steven B., “Siyaset Felsefesine Giriş”,
<http://www.acikders.org.tr/file.php/109/Lectures/PDF/Ders24.pdf>
(07.05.2012).

SOMEL, Cem, **Türkiye İktisat Tarihi Politikaları**, Ed: Mustafa Özer, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 836, Eskişehir, 2004.

STGM, <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/guneydogu-ekspres-22-01-2008>
(02.06.2012).

STGM, **STÖ'ler İçin Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Rehberi**, Özel Sektör Gönüllüler Derneği, 2. Baskı, 2009.

ŞAHİN, Bircan, “Sosyal Sözleşme Teorileri II: John Locke”,
http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2772/mod_resource/content/3/6.Hafta%20-%20Sosyal%20S%C3%B6zle%C5%9Fme%20Teorileri%20II%3B%20John%20Locke.pdf (24.04.2012)

TEKİN, Yusuf ve OKUTAN, Çağatay, **Türk Siyasal Hayatı**, Orion Yay., Ankara, 2011.

TOCQUEVILLE, Alexis De, **Amerika’da Demokrasi**, Çev: İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994.

TOKATLIOĞLU, Mircan Yıldız, **Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.

TOSUN, Gülgün Erdoğan, “STK’ların Nasıl Görünmek İstediklerine Karar Vermeleri, Onların Toplumsal Kimliği Açısından Yaşamsal Öneme Sahiptir”, Der: **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, Kaknüs Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

TOSUN, Gülgün, “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2001, s.224-243.

TUNCAY, Mete, “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar”, **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, 2003, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=98> (16.12.2012).

Türk Medeni Kanunu, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006.

TÜRK, H. Bahadır, “İdeoloji”, **Siyaset**, Der: Mümtaz’er Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, **AB Uyum Süreci ve STK’lar**, İstanbul, 2004.

- TÜSEV, **Kamu Yararına Çalışan Kuruluş Yasası**, Yayın No: 23, Ocak 2004.
- YALBAÇ, Faruk, “Rousseau’nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 14, 2007, s.s.121-160.
- YAVUZ, Şengül, “Antonio Gramsci’nin Devlet ve Toplumlara Bakışı”, **İlim Dünyası**, Sayı: 3, 2011 s.s.8-17.
- YAYLA, Atilla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Liberte Yayınları, Ankara 2002.
- YETİŞ, Mehmet, “Gramsci ve Aydınlar”,
<http://marksistarastirmalar.org/pdfs/gramsciveaydinlar.pdf> (10.05.2012).
- YILDIRIM, İbrahim, **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.
- YILDIRIM, Murat, “Sivil Toplum ve Devlet”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 27, No: 2, 2003, s.s.226-242.
- YILDIRIM, Murat, **Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık (1980 Sonrası Türkiye Örneği)**, Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006.
- YILDIZ, Özkan, “Sivil Toplum Örgütleri, ‘Özerklik’: Kavramsal Bir Açılım”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(1), 2007, s.s.53-58.
- “2908 Sayılı Dernekler Kanunu”,
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/640.html> (04.06.2012).
- “AB İletişim Stratejisi”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46233&l=1> (02.06.2012).
- “AB Uyum Sürecinde Medeni Kanun, Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanununda Getirilen Değişiklikler” panel.stgm.org.tr/vera/.../t/stgp-web-derneklerkanunudegisiklik.doc (04.06.2012)
- “Atina Demokrasisi”, www.ansiklopedika.org/Atina-demokrasisi/
Atinademokrasisi (13.11.2012)

“Ekonomik Zihniyet”,

http://www.ekodialog.com/osmanli_ekonomisi/osmanli_ekonomik_zihniyet.html (15.10.2011)

“Eski Yunan’da Siyasal-Sosyal-Kurumsal Yapı, Yöntem ve Teoriye Dair”,

<http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=63> (12.11.2012)

“Grafikler”,

http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=52 (03.06.2012).

“İlerleme Raporları”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46224&l=1> (02.06.2012).

“Katılım Ortaklığı Belgeleri”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46226&l=1> (01.06.2012).

“Osmanlıda Ticari Kapitalizm Çağı”, www.miibf.com/files/Osmanli.doc (16.10.2011)

“Sivil Toplumla Diyalog Toplantıları”,

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=45436x1=1> (17.01.2012).

“Sivil toplumun öncüsü dernekler son 10 yılda yüzde 44 arttı”

http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=764%3Asivil-toplumun-oencuesue-dernekler-son-10-yilda-yueзде-44-artt&catid=15%3Ahaberler&Itemid=23&lang=tr (03.06.2012).

“Siyasi Kriterlere Uyum Amacıyla Türkiye’nin Gerçekleştirdiği Mevzuat

Düzenlemeleri”, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/adaliksureci3.pdf> (04.06.2012).

“Ulusal Program”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?l=1&p=194> (02.06.2012).

“Ulusal Program... (2001”, <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up.001.html> (18.11.2011).

EK

Anket Formu

**TÜRKİYE'DE AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE,
DERNEKLERLE İLGİLİ YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER KARŞISINDA,
DERNEKLERİN FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ ANKETİ**

Sayın Katılımcı,

Bu anket formu, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında "TEZİN ADI" isimli yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde dernekler konusunda Türkiye tarafından yapılan hukuki ve idari düzenlemeler hakkında derneklerin ne derece bilgi sahibi olduklarının araştırılmasıdır. Araştırma sonuçları yalnızca bilimsel amaçlı olarak kullanılacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Vereceğiniz içten cevaplarınız ve bilime yapacağınız katkılarınız için teşekkür ederiz.

Özge Nihan ÇUBUKÇU YILDIZLI

A- KATILIMCILARA İLİŞKİN SORULAR

(Bilgi Notu: Aşağıdaki sorularla ilgili tek seçenek işaretlenecektir)

1	Yaşınız	18-23 ☐	24-28 ☐	29-34 ☐	35-39 ☐	40-45 ☐	45 ve üstü ☐	
2	Cinsiyetiniz	Erkek ☐ Kadın ☐						
3	Mesleğiniz	Kamu çalışanı ☐	Özel sektör ☐	Esnaf ☐	Emekli ☐	Serbest meslek ☐	Diğer ☐	
4	Öğrenim durumunuz	Okuryazar ☐	İlkokul ☐	İlköğretim ☐	Lise ☐	Önlisans ☐	Lisans ☐	Yük.Lis/ Doktora ☐
5	Kaç yıldan beri dernek üyesisiniz?	0-5 ☐	06-10 ☐	11-15 ☐	16-20 ☐	21 ve üzeri ☐		

B- DERNEKLERE İLİŞKİN SORULAR

(Bilgi Notu: Aşağıdaki sorularla ilgili tek seçenek işaretlenecektir)

6	Derneğinizin faaliyet alanı nedir?	Gençlik ☐	Turizm ☐	Eğitim ☐	Sosyal Yardımlaşma ☐	
7	Derneğiniz kaç yıldır faaliyettedir?	0-10 yıl ☐	11-20 yıl ☐	21-30 yıl ☐	31-40 yıl ☐	41 ve üzeri ☐

C- DERNEKLERİN YAPILAN DÜZENLEMELER KONUSUNDAKİ FARKINDALIKLARINI ÖLÇMEYE YÖNELİK SORULAR (Bilgi Notu: Aşağıdaki sorularla ilgili tek seçenek işaretlenecektir)				
1	Bir dernek en az 7 gerçek/tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulur (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
2	İhtilas (zimmet) suçu nedeniyle mahkum olan bireyler dernek kuramazlar (Yanlış)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
3	Halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek, kin ve düşmanlığa tahrik etme suçlarından dolayı mahkum olanlar dernek kuramazlar. (Yanlış)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
4	Yurtdışında kurulan dernekler, Türkiye’de faaliyet gösterebilir. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
5	Derneklerle ilgili çalışmalarını yürütme işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğundadır ve dernek genel kurullarına hükümet komiseri katılır. (Yanlış)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
6	Dernekler yurtdışı ilişkilerinde ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilir. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
7	Derneklerin denetimi bulunduğu bölgenin mülki amiri tarafından yapılır. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
8	Dernekler tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette bulunabilen yurt dışında temsilcilik açabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilir. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
9	15 yaşını bitiren çocuklar dernek kurabilir, 12 yaşını bitiren çocuklar, kurulmuş olan çocuk derneklerine üye olabilir. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
10	Dernekler sadece mahkeme kararı ile kapatılabilir. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
11	Dernekler sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alamazlar/yapamazlar. (Yanlış)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
12	Dernek adlarında, Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığı’nın izni ile kullanılır. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
13	Derneklerin, mevcut veya mahkeme kararı ile kapatılmış veya feshedilmiş bir siyasi partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşunun, bir derneğin veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ya da başka bir ülkeye ve daha önce kurumuş Türk devletlerine ait bayrak amblem ve flamalar kullanmaları yasaktır. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
14	Dernekler kanununda çocuklara ilişkin hükümler uluslararası çocuk haklarına dair sözleşme doğrultusundadır. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
15	Dernek kurucusu olacak bireyden adli sicil belgesi istenmektedir. (Yanlış)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
16	Dernek işlemlerindeki eksiklikler nedeniyle yönetim kurulu üyelerinin tamamına ceza uygulanması hükmü kaldırılmıştır. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
17	Derneklerin edineceği taşınmaz mallara ilişkin bir üst sınır vardır. (Yanlış)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
18	Derneklerin ön izin almak zorunda olduğu birçok faaliyet için izin alma zorunluluğu ortadan kaldırılarak bildirim tabi hale gelmiştir. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
19	Dernek işlemleri internet üzerinden hazır formlar doldurularak yapılabilir. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐
20	Dernek kurma hakkı AİHS’in 11. Maddesine uygun olarak genişletilmiş, özel kanunlarda yasaklananlar dışında herkesin dernek kurabilmesi sağlanmıştır. (Doğru)	Doğru ☐	Yanlış ☐	Bilgim Yok ☐